

ЮРІЙ ТАРНАВСЬКИЙ: ШЛЯХИ

(Повість)

ПРОЛОГ

На Моргенштрассе знову розмовляв з безногим, дивувався, чому його вуса — як кинути тютюн в молоко: руді та білі, і він знову розповідав мені, як йому відтято ногу, і він не говорив про те, як його болів тонкий цурупалок, коли відтято кість, а з розхвильованими очима розповідав про добру їжу у військовій лікарні і про посилки, які дістає час від часу від того, хто спричинив його каліцтво (і ще згадує, що під негоду обрубок дуже свербить).

Не знаю чому, та не думаю, що через саму назву вулиці, вранці, коли я виходжу погуляти, я скручую декілька вулиць убік, щоб добратися до Моргенштрассе, і по ній поволі йти у місто, тоді як вечором я звичайно йду по Клягенвег, на якому живу і яким найлегше дістатися до міста. Можливо, що роблю я це через те, що ранком на Моргенштрассе я зустрічаю гурми робітників (чи радше багато робітників, що йдуть поодинокі, а не гуртами), що спішать до С. Верке, які знаходяться саме на Моргенштрассе, тоді як в тій порі Клягенвег зовсім пустий; другою причиною міг би бути безногий, та, мабуть, нею не є, бо зустрічаю я його вже пізніше, повертаючися з міста додому, а ранком, коли я проходжу по Моргенштрассе, його ще немає на своїм з невідомих причин улюбленім місці.

Одначе я думаю, що справа тут дещо глибша, бо з Моргенштрассе у мене пов'язане дивне почуття, чи радше смак (я дедалі частіше думаю, що я фізіологічно відрізняюся від решти людей, бо відчуваю я не серцем, а чомусь устами), який я ще досі не можу назвати, ба і навіть окреслити; я не хочу надати цьому почуттю такого солодкого і популярного імени смутку, що, як весна у місто, приносить із собою в тіло теплий вітер надії і життя, і слово меланхолія не може схопити його своїм темним, як вечір, ім'ям, може якраз через свою спорідненість із вечором; ні, це почуття подібне до смутку чи меланхолії хіба причиною, а найбільше спільного має воно, мабуть, із плоским і зеленавим настроєм дзеркал, які завжди

з жадобою втягають в себе глибини коридорів, не тратячи при тім своєї монотонної і вічної плиткості.

Одне є ясне: Моргенштрассе викликає у мені це почуття, так як картини, відбиті у дзеркалі, підкреслюють його байдужість, і коли в ранки, в які я буджуся від тупого крику будильника, я підводжуся із ліжка, і коли сірий від пилу прямокутник паперу на столі починає щораз більше притягати мою увагу, і коли тоді, замість очікуваного відчаю, у моїх устах я починаю відчувати спокійний, наче дзеркало, квадрат отого почуття, у моїм мозку, як алея, виростає раптом вже майбутня прогулянка по Моргенштрассе, і тоді я, одягнувшись швидко, збігаю сходами униз, і поринаю у густий туман передсвітанкової передміської вулиці. Мої кроки, що наче грузнуть у бетон тротуарів, розм'якшених туманом, беззвучні, і я йду поволі вулицею, смакуючи це дивне почуття, що дедалі стає чіткішим і чіткішим, посуваючися, неначе обережно несений, повз хиткі водорослі прохожих робітників (які, як мені здається, я знаходжу завжди на цім самім місці), повз дерева, що наче грубі чорні жили видніють під пористою, блідою шкірою туману, гудучи від темряви, яка, як кров, пливе крізь них із неба в землю, і тоді короткі та ясні думки, як німі відблиски блискавок, появляються у моїм мозку, і я питаю себе: «Що таке відчай? Що таке неспокій? Що бажання? — хіба дійсно такі почуття можуть існувати? Хіба може щонебудь захитати моє життя, коли існує Моргенштрассе, і коли кожен день приносить із собою, немов у матовій склянці туман і тищу і німих прохожих ранку!»

Сьогодні, пройшовши повз університетську гору, я затримався на мості, ставши майже на самій середині, так що коли я вихилився поза поруччя і глянув у воду, моя постать, відбита у чорній і тихій ріці, виглядала наче вістря стріли на грубім луку випуклого кам'яного моста, відбитого в воді, націленої кудись у білу темряву уже прорідженого годиною туману. Дивлячись у воду, я нараз подумав про густі гурти риб, що наче темні лани конюшини росли десь під непрозорою поверхнею ріки, і, чомусь розсерджений цією думкою, я відвернувся і пішов далі в місто, тепер вже неспокійний, оглядаючи оголошення на кам'яних баштах, свідомий холоду у цілім тілі і несиметричного гамору ранкових вулиць.

Прискорюючи хід і вже не гуляючи, а йдучи із ясно окресленим, неначе формула, пляном у голові, я пройшов крізь досить складну систему вулиць одної із старших дільниць міста туди, де жили Гекери, і, відчинивши склянні, із білою занавісою двері, пішов вузькими дерев'яними сходами нагору. Інге відчинила мені, і в той час, коли я зачиняв за собою двері, вона поклала мені на шию руки і, в'яжучи їх у твердий вузол на моїм карку і цілуючи мене затисненими мовчанкою устами, майже повисла на мені своїм легким і гарячим тілом. Визволяючися з її тісних і упертих обіймів і роз-

глядаючися по кухні (в яку вели двері зі сходів), я спитав: «Діти вже в школі?»

— Так, — сказала вона, відходячи від мене, а, підійшовши до печі, собі спитала: — Що ти питимеш?

— Чай, — відповів я, — я дуже змерз. Сьогодні холодно.

— Гайнріх був хворий вчора вчором, — сказала вона, — йому боліла голова, і він вернув усе, що з'їв.

— Чому ти пустила його до праці? — спитав я мляво, підходячи до вікна, що виходило на вулицю.

— Я не хотіла, — продовжувала вона, — та він уперся і казав ранком, що чується добре. О, він прохає, — додала вона, — щоб ти прочитав останній розділ. — Він скінчив його вчора. Я покажу тобі пізніше.

— Добре, — відповів я, дивлячися на вулицю, — я прочитаю його пізніше. Гайнріх задоволений з нього?

— Так, каже, що напевно видрукують... А ти щось писав? — додала вона на кінець.

— Ні, — я здригнувся, мов не сподіваючись її голосу, а тоді хотів додати щось, та зайнятий спокійною картиною вулиці, неначе заспокоєний, зажмурих на хвилину очі і, змовчавши, відкрив їх знову.

— О, Детлеф, — сказала вона, — як довго ти ще будеш себе так мучити?

— Що? — я майже крикнув, усміхаючися і повертаючися до неї, — мучити себе? І звідки ти це береш? Я зовсім задоволений собою. І хто казав, що я мушу писати чи навіть — що я хочу писати? Я зовсім задоволений собою і роблю те, що хочу.

— А це відколи? — спитала вона здивовано, — я думала, що ти стараєшся писати цю свою книжку. Хіба ж не даром ти наставляєш будильник кожного ранку...

— Не кожного ранку, — перебив я її, — а тільки часами, і роблю це я тільки тому, що хочу встати рано. І, якщо захочу писати, тоді писатиму, а якщо ні, якщо захочу погуляти, тоді піду гуляти. Я абсолютно вільний...

Я обірвав, зрозумівши, що вона не слухала мене, все ще пораючися біля печі, і тоді, коли я відчув, як неспокій і гнів починали крутити пальцями моїх рук і моїми щелепами, німий, безбарвний спокій, немов туман, огорнув мене, і, чуючи вже відомий смак в устах, я закрити на хвилю очі і відвернувся назад до вікна, і знову глянув на вулицю. І опісля, коли вона подала мені мовчки філіжанку, я, взявши її від неї, обернувся назад до вікна і наповнив рот жовтою і гарячою грушею чаю і, ковтаючи її, чуючи, як вона ставала меншою і меншою у моїм роті, неначе грудка льоду, що топиться, бачив, як на вулиці, в пекарні старого Кребса були відкриті двері і Кребс балакав з грубою жінкою, яка тримала в руці сітку, повну жовтих та рум'яних, неначе спілі яблука, булок, і як двоє

хлопців, видно брати, а може й близнюки, їхали на роверах побіч, не говорячи, очевидно, спішачи у школу; литки їхніх голих ніг були бліді від холоду, їхнє біле волосся було гладко зачесане і темне та густе від води.

— Детлеф, — збудила вона мене знову, говорячи до мене і кладучи руку мені на плече, і я знову здригнувся; а коли обернувся, вона, тулячися до моєї непорушної (через недопиту філіжанку чаю у правій руці) постаті, заговорила швидко, дрібно дрижачи всім тілом, немов від фізичної напруги:

— Я хочу допомогти тобі, я хочу, щоб ти працював, щоб ти був щасливий... Я хочу допомогти тобі...

І я, якийсь час дивлячись згори на її чорну і блискучу від гладкого, причесаного волосся, немов покриту чорним лаком, голову, спершу не чув навіть незручності положення, яке прибрало моє тіло, обхоплене її сильними руками, та згодом, коли вона стала повторювати «допомогти тобі», хіть, немов червона плахта полум'я у вітрі, обвинула моє тіло, і, поклавши ліву руку на її круглу і тверду голову, я стиснув її своїми довгими пальцями і, усміхаючися, я перебив її:

— Так, так, ти мусиш допомогти мені, допомогти мені, допомогти мені.

А вона, видно зауваживши тон, що ставав яснішим із кожним моїм висловом, помічаючи зміну в моїх тричі повторених словах, поволі підвела свої очі до мене і, напевно запримітивши блиск в моїх очах і усмішку на моїх устах, змінила вираз свого лиця із здивованого на веселий, і сміючися, і стискаючи мене ще сильніше, потрясала моїм тілом, повторюючи за мною «допомогти мені, допомогти мені, допомогти мені...»

Тепер у спальні я не запримітив на столику ні склянки, наповненої до половини водою, ні бляшаної коробки з аспіриною (які згодом мені відразу кинулися в очі), і ліжко, що наче труп велетня із білим голим тілом, поломаним і зім'ятим у битві, не турбувало мене своєю знівченою за ніч формою, а навпаки, немов вітвар з білого мармуру, викликало в мені обов'язок несподівано пробудженого жерця отого прапервісного культу. Лезо тонкої течії повітря, холодне й мокре, було встромлене тепер у мою спину, коли я швидко роздягався, стояли побіч ліжка, біля дещо відхиленого вікна, слідкуючи за її рухами, такими ж поспішними, як мої, бачачи таку ж неглибоку усмішку і такий же блиск в очах, як ті, що, я відчував, були на моїх; і виглядало це, ніби вона була відображенням мене у дзеркалі, що стояло по тій стороні ліжка, і в яке я глядів, роздягаючися поспішно; і навіть, коли я, врешті голий, простягнув до неї свою праву руку, вона, хоч ще не зовсім роздягнута, відразу ж простягла мені свою ліву. І коли наші гарячі руки з'єдналися, як дві білі і незначні хмарки, над тихим морем постелі, неначе су-

хий і неочікуваний тріск грому, б'ючи серед чистої погоди закритого помешкання із невеликої хмарки наших злучених і розігрітих рук у хвилі ліжка, рознісся по кімнаті далекий, але чіткий стукіт у кухонні двері, і тоді я, здригаючися, вирвав свою руку із її, дивлячись у її очі, прошипів:

— Що це?

— Вдягайся швидко, — прошепотіла вона, — це хтось стукає, — а опісля додала злісно: — Хто це може бути?, — і, вхопивши свій одяг, що лежав біля ліжка на кріслі, понесла його у шафу, і витягнувши звідтіля халат, швидко накинула його на себе, роблячи це зручно і без найменшого вагання, тоді як я заплутано вдягав свій наче непритомний одяг, повторюючи в мозку: «Що я тепер робитиму... Що я тепер робитиму...», чуючи, як мої губи цокотіли від переляку чи то від холоду, і як у двері хтось стукав настирливо, з короткими, як коми, перервами.

— Ти йди читай його рукопис. Він там лежить у вітальні на столі, — сказала вона тихо і захрипло, коли я вже докінчував одягатися, і вона оглянула себе у дзеркалі, — я піду відкрити двері.

І я, застібаючи комір сорочки, пішов за нею крізь двері спальні, а коли вона скрутила ліворуч, у кухню, я звернув праворуч, і на пальцях побіг у вітальню. Посеред великого червоного стола лежала груба купка паперу, навхрест перев'язана червоною стрічкою, і я, вбігши в кімнату, скоро сів за стіл, у, видно, задалегідь приготоване крісло, і розв'язав стрічку, і став розглядати листки з кінця, шукаючи за останнім розділом, а знайшовши його, став читати. Та прочитавши перше речення, я помітив, що не запам'ятав його змісту, і тоді прочитав його знову і знову, стараючися намарне зрозуміти його ховський, як ртуть, зміст, рівночасно вже прислухаючися до звуків, що доносилися до мене з кухні; перебігаючи очима перше, досить таки коротке речення розділу, я чув, як хтось невиразно говорив з Інге грубим чоловічим голосом. А тоді, почувши, як вона кликала мене, я кинув папір на стіл і швидко пішов у кухню.

— Детлеф, піди допоможи панові принести Гайнріха, — сказала вона швидко, уздрівши мене у дверях, — він захворів на роботі, а тепер зомлів у авті... Може його треба до лікарні...

— Йому стало погано на роботі, — сказав нараз чоловік своїм грубим, невиразним голосом, — і він боявся, що не дійде додому, і прохав мене.

— Ідіть, ідіть! — перебила його Інге, і ми пішли сходами вниз до авта, що стояло перед дверима, в яким Гайнріх сидів біля відкритого вікна, поклавши голову на спинку сидіння. Його обличчя було сіре і лискуче від поту, немов восковий папір, волосся розхристане і мокре, і така ж сорочка, із жовтими плямами, очевидно від блювотини. Він дихав важко і стогнав потику, коли ми несли його: чужий чоловік, обхопивши його за груди і притиснувши до себе,

а я за ноги, а вже на ліжку, коли Інге стала обтирати його лице мокрим рушником, він застогнав голосно і сказав, підводячися на руках, що йому недобре, та коли вона знову притулила рушник до його чола, він впав мовчки назад на подушку, і тоді вона, глянувши на нас, сказала викривленим ротом:

— Його треба до лікарні...

— Краще закликати лікаря, — сказав чужий чоловік, — у вас є телефон?

— Так, — повторила вона чоловікові слова, — може краще закликати лікаря. Телефон є там, у вітальні... Доктор Шустер, — додала вона, — його число є на першій сторінці в книжці... Піди, Детлеф, покажи панові.

Я пішов із чоловіком у вітальню, де був телефон, і, стоячи біля нього, чув, як той розмовляв із лікарем, та нараз Інге увійшла в кімнату і закликала мене.

— Іди до нього, — сказала вона, — він хоче говорити з тобою.

— Говорити зо мною? Про що?

— Я не знаю. Казав, щоб я закликала тебе. Він хоче говорити з тобою насамоті.

Я пішов у спальню. Гайнріх лежав на ліжку, вже без піджака, накритий ковдрою, із рушником на чолі.

— Закрий двері, — сказав він, усміхаючися до мене, і коли я мовчки виконав його просьбу, він ще слабшим голосом попросив, щоб я сів на ліжку.

— Ти вже прочитав останній розділ? — спитав він, знову усміхаючися.

— Ні, — сказав я, не дивлячись на нього, — ще не мав часу, я щойно прийшов.

— Прочитай, — казав він, далі всміхаючися, — він добрий... ціла книжка добра. Я радий, що скінчив її, тепер можу вмирати! Я чуюся дуже погано, і я знаю, що помру, — заговорив він знову своїм блідим, вицвілим голосом. — Слухай, — він нараз змінив тон, і я глянув на нього, щоб знову заперечити його, та, побачивши, як його голова вгрузла в подушку, немов від ваги сірої і мокрої руки рушника, що лежав на його чолі, і як він дивився на мене своїми тихими очима, я швидко перевів очі на столик, на яким стояла висока склянка, до половини наповнена водою, і відкрита бляшана коробка з аспіриною, в якій видно було ще декілька білих пілюль, і тоді, слухаючи його слова, я зрозумів, що, увійшовши в спальню ще з Інге, я безперечно мусів бачити ці речі, та тільки не схотів собі це усвідомити, і, немов соромлячися за свій попередній вчинок, я закрив очі, та його слова, неначе цей настрої, що, як запах випливав із простих, та чомусь похожих на білі квіти речей на столику, продовжував окупувати мене своїм нудним і млосним змістом.

— Слухай, — казав він, — я хочу сказати тобі щось, чи радше попрохати тебе щось. Інґе... Інґе, я знаю, любить тебе... і ти її. Я знав це цілий час, і тепер я можу це тобі сказати. Коли я помру, — продовжував він вже іншим голосом, — коли я помру, прошу тебе, заопікуйся дітьми. Добре? Будь добрим для них. Добре? — повторив він знову, і я, махаючи головою, сказав хрипко:

— Добре, — зі стерпним лицем, немов збитим з сухих дерев'яних дощок.

— О, — сказав він тоді, — о, тепер я можу вмерти. Ти будеш добрим для них, правда? («Так», відповів я швидко, хоч він говорив далі, не ждучи моєї відповіді). І прочитай останній розділ. Він добрий. Ціла книжка добра. Пішліть її до того видавництва, що ми говорили...

— Так, сказав я, примушуючи себе перевести очі на нього, а побачивши, що рушник зсунувся з його чола на подушку, я, кладучи його назад на Гайнріхове чого, сказав:

— Тихо, тихо... Ти лежи і відпочивай. Зараз прийде лікар.

— Так, — сказав він, усміхаючися і закриваючи очі, — добре, — і тоді я встав із ліжка і, дивлячись на нього, пішов до дверей, саме в той час, як почувся стукіт об них, і вони відкрилися, і лікар (великий і товстий, схожий на чоловіка, що привіз Гайнріха), а за ним Інґе показалися у них.

— Що він казав? — спитала вона мене пізніше, коли ми стояли в кухні, а лікар був із Гайнріхом (чоловіка, що привіз Гайнріха не було, і він ждав, мабуть, у вітальні).

— Нічого, — відповів я, дивлячись крізь вікно, — нічого, я скажу тобі пізніше.

— Та що, скажи, — вона настоювала, поклавши руку на мое плече, — чому ти такий дивний?

— Нічого, — сказав я, — нічого. Я скажу тобі пізніше, — а тоді урвав і обернувся, почувши уже близький голос чоловіка, що привіз Гайнріха.

— Із ним погано? — спитав він.

— Так, — відповів я швидко, відвертаючися від вікна.

— Гм, — похитав він головою, а тоді, не дивлячись на нас (що мовчки, з опущеними руками, як діти, стояли побіч біля вікна), додав: — Ну, так... вибачте, та мені треба назад до праці, — і, видно, бажаючи попрощатися з нами, глянув на нас, та, немов налякавшись, відвернувся і швидко вийшов із помешкання.

Я знову обернувся до вікна, і побачив, як він сів у авто, і як воно зірвалося з місця, лишаючи за собою білий клуб диму, немов великий і округлий камінь. Двері в пекарні Кребса були закриті, і над вулицею царив сірий смуток вже без сумніву похмурого і холодного дня. Стоячи отак і дивлячись на вулицю, я чув, як Інґе ридала тихо і рівно за моїми плечима, сидячи при столі, і чомусь

це її ридання, неначе тикання годинника, наводило на мене неміч і сум, і сон. Згодом, за якийсь час, я почув, як відкрилися двері у спальню, і як вийшов лікар, і я хутко обернувся, з голосним гуканням серця у грудях і в вухах (наче наповнених водою), немов боячися, що прогавлю його, коли не обернуся відразу, а він, увійшовши у кухню із серйозним, наче глечик, повний води, обличчям, підійшов до столу і, поклавши на ньому свою торбу, відкрив її, і став шукати щось у ній.

— Як з ним? — спитала Інґе голосом тихим і зміненим плачем.

Лікар не відповів нічого відразу, тільки з незмінно серйозним лицем став щось писати на папері, що витягнув із торби, а опісля, все ще пишучи, сказав спокійно:

— Це нічого серйозного. Він потребує спокою і відпочинку.

— О, Боже! — Інґе крикнула, а я почув, як закрутилася мені голова, і, опираючися рукою об піч, я ступив крок наперед і голосно спитав:

— Справді? Ви не жартуєте?

Він мовчки глянув на мене і не сказав ні слова, а тоді, простягаючи картку, на якій писав, до Інґе, сказав до неї:

— Дайте це йому... І спокій. Він потребує відпочинку.

— А ви, — звернувся він до мене, — ви йдіть геть. Йому потрібний абсолютний спокій.

Та я не чув, що він говорив далі, тільки бачив ще великі очі Інґе, що дивилася здивовано на мене, і, червоніючи спершу від сорому, а опісля від люті, я мовчки вийшов з кухні і, тріснувши дверима, поволі зійшов сходами на вулицю.

І тільки згодом, коли я вже йшов по Морґенштрассе, спокій знову опанував мене, і, побачивши безногого (він стояв, спершися плечима об мур, тримаючи руки на милицях, а його одинока нога була вигнута луком, напевно від все ще надмірної ваги), я усміхнувся і, прискоривши хід, підійшов до нього, а, слухаючи його слова, знаючи наперед, що він скаже, я не слідкував за ними, тільки, похитуючи головою, дивувався, чому його вуса такі, як молоко з намоченим у ньому тютюном: руді та білі.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Останніми часами я часто думаю про У., де я кінчав гімназію, і де, так би мовити, я поховав свою молодість.

Тому що наука починалася о сьомій годині ранку і тому що я жив далеко від школи, коли я вставав з ліжка, надворі ще було зовсім темно, і, виходячи з будинку, де я жив, на вулицю, я наче нечутно занурювався у слизьку і чорну воду ріки, а тоді осідав на дно, покрите тихою і м'якою верствою білого намулу туману. Ідучи швидко, я

уважав, щоб не зударитися з деревами чи з постатями перехожих, які, здавалося, коливалися ліниво, коли я проходив повз них, і обличчя їх були зогнілі від темряви і туману, нагадуючи мерців, похованих у морі, з відстаючим білим, як пір'я, м'ясом, пошарпаним і висаним влізливими ротами риб. Я приходив у школу досить рано, і, зайшовши в класу з темними дощаними стінами (тому, що старий будинок гімназії був знищений під час війни, на його місці були поставлені дерев'яні бараки), наповненої до половини, як бочка, жовтою водою світла, я мовчки подавав тим нечисленним товаришам, що прийшли раніше від мене, руку, і сідав у свою тісну і невідгідну, як труна, лавку. Витягнувши книжку, я звичайно не читав, лише дивився на її білий квадрат передо мною, наче у вікно, і з насолодою любувався тим, похотим на тишу, почуттям у тілі, що, втомлене довгою ходою і стерпле від холоду, поволі відходило і верталося до свого первісного сонного стану. Будила мене із того свідомого сну болюча інжекція дзвінка, тоді я метушився і машинально розкладав на похилій поверхні парти книжки і зшитки і ждав професора. Він приходив, вдягнений звичайно в інше тіло кожного дня, і, привітавшись сухо, обернувшись лицем до нас, неначе чарівник, випускав із свого рота то чорні зграї латинських слів, то важкі ланцюги хемічних формул, то безконечні спіралі математики. День тоді, неначе океан, заливав своїм білим прибоєм темний берег класу, і засліплений його блискучою поверхнею, я не міг відірвати очей від вікна, вже не слідкуючи за голосом професора, що нараз ставав меншим та різкішим, немов розгляданий крізь протилежну сторону бінокля. На обід я їв дві скибки хліба, намазані солоною і мокрою маргариною, що, наче вода, всякала у їх сухий пісок, ставши при вікні і глядячи на руді та мокрі скирти грузу на дворі чи на безконечні процесії вуличного руху за ними. Прийшовши додому, коли вже останні краплі дня втікали з пригорщів міста, я готував собі вечерю, у сумерку кімнати, освітленої червоним і круглим, наче місяць, кружком електричної пічки, любуючись теплом, що, немов музика, йшло із її вібруючих і запрошених, похотим на струни якогось старого середньовічного інструмента, розпечених спіраль, вже передчуваючи з нудьгою прихід довгих і кошмарних, мов гарячка, годин розв'язування задач.

І так я звик до того способу життя, а згодом вже не відчував бажання змінити його, а, навпаки, я пом'ятаю, як часами, коли думка про те, що, скінчивши гімназію, я мусітиму покинути У. і їхати кудись в університет, починала непокоїти мене, я проганяв її, як муху, із тихих кімнат мого мозку, і тоді щільно замикав їх вікна і з затисненими устами виконував добре заучені рухи даної дії мого даного дня.

Та тоді, одного дня, я зустрів Герберта, коли пішов гуляти до міста під час нашої двогодинної обідньої перерви, роблячи це за

постійною, хоч рідкою звичкою, підкреслюючи тим радше, а не заперечуючи монотонність мого життя.

Я стояв перед вузькою, вбогою вітриною, на якій під сірою пліснявою пилу лежали старанно уложені складні споруди з шорсткого, як бетон, мила, з паперових коробок, набитих порошком до прання, і з інших предметів туалетного вжитку, не дивлячись на ці речі, а у темне скло вітрини, в яким, як у акваріумі, плавала бліда риба мого вузького обличчя. Розглядаючи себе, я раптом чомусь глянув праворуч і забачив Герберта, як він ішов до мене, з білим, трохи темним від дощу волоссям, в чорному з піднятим ковніром пласці; тоді я швидко відійшов від вітрини і пішов йому назустріч, встигнувши зробити ще декілька кроків, заки став, зустрівшись з ним.

— Здоров, — сказав Герберт.

— Здоров, — відповів я.

— Погано, дощ... Що? — спитав він.

— Так, — сказав я, не дивлячись йому в очі, а тільки на білу пляму його обличчя, — погано.

— Ти куди ідеш? — спитав він далі, і це нараз роздратувало мене, я почув, як кров, наче червона головка сірника, потершись об шорстку шкіру мого обличчя, раптом вибухнула полум'ям жару, і, червоніючи та усміхаючися злісно, я сказав:

— У нас тепер обідова перерва, і, як ти знаєш, після доброго обіду дуже здорово пройтися отак, ... щоб не стати товстим.

Він замовк на хвилину, і я відчув, що він зрозумів мене, хоч це не збентежило його, і тоді, відкриваючи нараз уста, він сказав:

— Ходи, підемо в ресторан на каву.

— На каву? ... В ресторан? — закричав я здивовано, майже сміючися, наче я ніколи не чув про можливість іти в ресторан на каву, і тому вона здалася мені смішною, дивуючися теж його словам тому, що я не знав його добре, і ми рідко розмовляли. Я зморщив обличчя і, вже справді не вірячи, що він жартує, спитав:

— Чому на каву? ... Чому в ресторан?

— Чому ні? — усміхнувся Герберт, — тепер холодно, дощ, а в нас ще доволі часу. (Ще майже година часу, — сказав він, глянувши на свій годинник). Чому не піти і напитися чогось теплого?

— Ні, сказав я, — ні... Я не вдягнений... Зрештою я не хочу...

— Підожди, — Герберт перебив мене, — ти щось пив на обід сьогодні?

— Я? — спитав я паленіючи, ні, я не пив нічого... Чи власиво так, я пив воду.

— Воду? — сказав він з погордою, — вода холодна. Воду не добре пити після їжі. Треба чогось теплого, щоб допомогти шлункові травити.

— Травити? — засміявся я і, холонучи та відчуваючи, як знову кристалізувалося спокоем мое лице, додав спершу: — Дві скибки

хліба з маргариною не потребують багато травлення. — А опісля, стаючи ще більше спокійним і майже гордим: — Зрештою у мене немає грошей.

— Ах, що там гроші! — засміявся Герберт, — у мене є гроші, ходи, підемо, — а я, заскочений його відповіддю, не знаючи, що сказати, стояв, коливаючися непомітно, так немов я стояв десь високо на даху будинку, стараючися не втратити рівноваги, і тоді він, кладучи руку на моє плече, сказав знову:

— Ходи, підемо, — і повів мене з собою мовчки в кам'яну гуцавину не ушкоджених війною будинків.

І коли ми вже були в ресторані, я дивився, як мерехтів в філіжанці чорний кружок кави, міняючися, наче звинена в клубок гадючка своїм срібним, мережаним хребтом, а коли я ненароком глипнув на Герберта, я побачив, як він сидів, зсунувшись в кріслі розкинувши широко ноги, тримаючи у пальцях білу цигарку, ніжно, як циліндровий амулет зі слонової кости, з білим і спокійним, наче свіжо вимитим обличчям, і я нараз зрозумів, чому він хотів іти в ресторан, і наче заспокоєний отим відкриттям, віддихнувши глибоко, усміхнувся непомітно і, опустивши руки вниз, як два важкі мішки, собі зсунувся в кріслі, з'єднавшись з великою і темною тишею ресторану теплим спокоєм мого тіла, свідомий того, що надворі далі падав дрібний та їдкий, як кислота, дощ, і люди далі жували мокрими яснами своїх черевиків чорну і безконечну гуму доріг.

І тільки згодом, за якийсь час, коли я вже випив каву і коли тиша, наче сон, вивітрилася з мого тіла, я глянув на годинник і, наляканий його блискучим виразним словом, зірвався з гуркотом з крісла.

— Слухай, — сказав я до Герберта тремтячим голосом, — вже пізно... Лекція вже давно почалася. Нам час у школу.

— Я знаю, — відповів він, не встаючи з крісла, усміхаючися м'яко, — я знав це, та не хотів тебе будити.

— Будити мене? — крикнув я, здивований і лютий, — я не спав. І що ти говориш?

— Ну, — сказав він, далі всміхаючися і підводячися з крісла, — я не говорив це в тій сенсі, та це не важко.

А я, бачачи, як він став вдягати плащ, мовчки собі натягнув свій на себе і пішов за ним до ляди, зі злістю і нетерплячкою слідкуючи, як він платив дзвінками і блискучими, як вода, монетами. А коли ми вже були надворі, я кинув йому злісно: «Ходи скоріше... Ти тягнешся так...», радий, що міг сказати це до нього, бо він ішов поволі і віддаль між нами ставала дедалі більшою і більшою.

— Знаєш що, — сказав він спокійно, дивлячись своїми ясними очима у мої, — я вже, мабуть, не піду сьогодні в школу.

— Що? — закричав я, ідучи далі поперед нього, — чому ні?

— О, — сказав він, — вже пізно, і у нас немає сьогодні ніяких важливих лекцій. Я краще піду до бібліотеки. Ходи зі мною, — додав він.

— О, ні, — крикнув я майже радісно йому в лице, — ти піди знайди собі когось іншого. Я йду у школу, — обернувся, і побіг швидко, лишаючи його за собою: спокійного, з руками, як у воді, зануреними у глибоких кишнях його чорного, широкого плаща.

Біжучи швидко якими від дощу вулицями, я повторював:

— Я йду у школу, я йду у школу, — під ритм моїх лупких, як твердий м'яч, кроків і тоді нараз я подумав: «А що він зробить із своїми книжками? — Вони ж у школі!» І це питання чомусь примусило мене зупинитись, та, постоявши хвилю, я пішов далі в сторону школи, хоч вже повільним, втомленим кроком.

На другий день, у суботу, коли я повертався зі школи, ідучи одною із бічних вуличок, я почув, як хтось лопотів кроками за мною, наче кидав важкі книги на дорогу, і я знав, що це він (бо він старався говорити зо мною в школі, та я уникав його), і прискорив хід, чуючи, як кроки ставали ближчими за мою спиною, та він врешті дігнав мене, дихаючи важко, і ще позаду мене сказав: «Не біжи так», а я не обертаючися, та звільнивши хід, відповів: «Я не біжу».

— Слухай, — сказав він, нарешті зрівнявшись зі мною, — я хочу вяснити те, що сталося вчора.

— Тут нічого вяснювати, — сказав я байдуже, — тільки ти помиляєшся, коли думаєш, що я буду волочитися по бібліотеках з тобою, замість того, щоб іти у школу. Знаєш, — додав я твердо, — я ніколи не любив лінивих людей.

Він засміявся голосно, і я тоді глянув на нього і спитав злісно:

— Чому ти смієшся?

— Тому, що я теж не люблю лінивих людей.

— О, справді, — усміхнувся я, — а мені здавалося, що навпаки.

— Підожди, — сказав він, — підожди! Я хочу вяснити тобі цілу справу. Бачиш, те що я вчора робив, я робив для тебе...

— Для мене? — вибухнув я сміхом. — Ні, це справді комічне! Ти не хочеш «будити» мене, ти не йдеш у школу для мене...

— Не смійся, — перебив він мене, — тут нічого сміятися. Я хотів допомогти тобі.

— Допомогти мені? Мені не потрібні нічії допомоги!

— В тім ціла справа, — заговорив він швидко, — в тім ціла справа! Ти не хочеш, щоб тобі допомагати, ти не хочеш змінити своє життя. Але ти потребуєш цього...

— Потребую чого?

— Зміни! Я хотів показати тобі, що життя має теж приємні сторони, що в житті існує теж спокій і тепла насолода...

— О, засміявся я, — так от чому ти повів мене до ресторану.

— Так, — сказав він, — я хотів, щоб ти відчув життя таким, як повинно бути, а не таким, як воно є тепер.

— Іншими словами, ти хочеш, щоб я дунив себе.

— Ні! — крикнув він, — чому «дунив себе»? Життя тепер ненормальне. І школа теж є ненормальною фазою життя. І тому я хочу показати тобі життя таким, як воно колись було і яким воно ще буде... і, зрештою, яким воно і тепер є, тільки яке ти не хочеш бачити.

— Не йти у школу... — зачав я, та він зараз перебив мені.

— Так, «не йти у школу!» Ти ставишся до школи, до розкладу годин, наче від них залежить існування цілого світу, а принаймні твоє існування. А я хотів показати тобі, що коли ти не підеш у школу, нічого не станеться, що і школа існуватиме, і ти існуватимеш, і що існує ще щось поза школою.

— Ну, це може так, — сказав я з погордою, — та я все таки не думаю, що хочу робити те, що ти кажеш. Я думаю, що волоччя по місту і по ресторанах і не-ходження у школу не дадуть нічого.

— Ні, — сказав він, — ти не розумієш мене. Я зовсім не проповідую безділля, а навпаки, я кажу, що тільки праця може заспокоїти і зробити людину щасливою. Тільки я думаю, що ти, як наші друзі в школі, забуваєш про себе, про те, що ти повинен зробити себе щасливим... Ну, — додав він, — але ми мусимо продовжити це колись пізніше, бо я мушу йти додому.

— Добре, — сказав я з неохотою, — колись іншим разом.

— А що ти робитимеш завтра? — спитав він, коли ми пристанули.

— О, не завтра! — заговорив я скоро, — завтра, чи радше сьогодні вечером я їду до батьків... Я живу тут сам, мене не буде завтра дома.

— А у тебе є телефон? — спитав він.

— Ні, — сказав я, — немає.

— Ну, тоді ми побачимось у школі, — продовжував він, — в понеділок. Добре?

— Добре, — відповів я, і попрощавшись, ми розійшлися, і я пішов додому, не думаючи зовсім про нього, так наче я ніколи і не зустрічав його, і, прийшовши в хату, я кинув книжки на стіл, роздягнувся і стояв довго при вікні, дивлячися, як гас день і на обличчі міста виступала густими плямами рожева гарячка світел.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Стоячи при вікні, я поволі став відчувати повинність збиратися їхати: факт виліз з-під густого болота немислення, як гостра палиця, висуваючися на поверхню, і тоді я засвітив світло, кинув декілька книжок і брудну білизну у валізу, вдягнув на себе плащ,

і пішов поволі на станцію, не думаючи, задивлений у ясний, наче сонце, кінець вулиці.

На станції я сів у холодний, темний і пустий ще поїзд, сховавшись в куток біля вікна, як перед свічкою темрява, дивлячися, як надворі, за вікном лампа розцвітала серед вже наступаючого туману барвистими, сферичними пелюстками веселки.

З плиткого, воднистого сну витягнув мене кондуктор, коли поїзд вже їхав, і я, не знаючи, хто він, подав йому свій квиток, а тоді поволі став будитися, розуміючи, що діялося довкола мене: світло прилипло до жовтих стін вагона наче брудні, лискучі шпалери, люди сиділи мовчки на дерев'яних лавках, коливаючися в такт до механічної мелодії їзди своїми великими, важкими головами, а крізь вікно на шибці було видно чорне, розчавлене обличчя ночі.

І тоді, коли я подумав, що мусітиму залишити цей вагон і йти у ніч, я закрив від неохоти очі і став казати: «О, коли б я міг їхати отак завжди... завжди їхати, завжди бути в вагоні, де світло і де ніхто не непокоїть мене. О, коли б я міг завжди бути мандрівником, що їде кудись...» Та коли поїзд став на мойї станції, я без вагання зірвався з місця і, взявши валізу, вийшов надвір.

Я відразу, неначе крапля, розплився в повнім резервуарі ночі, і коли поїзд від'їхав, пускаючи пару з-під коліс, я пішов, ступаючи ногами в калюжі, що лежали ясні на дорозі, як вночі хмари на небі, чуючи, як холодна вода просякала крізь лиху шкіру черевиків і залазила між пальці моїх ніг, відкриваючи їх гострим, холодним ножем, як устриці.

Побачивши мокрі, заплакані очі світел будинків села, я пішов скоріше, лишаючи за собою густу і незрозумілу музику лісу, крізь який я мусів перейти, йдучи зі станції, відчуваючи тепер, як повіки моїх очей були важкі, неначе металеві засувки, і напівзакриті.

Коли я відкрив двері хати і увійшов у коридор, на мене вискочив наш собака з ясних відкритих дверей, лижучи мені руки гарячим і шорстким, як пісок, язиком (його вуха були великі і м'які, як квіти, а ніс мокрий і холодний на моїх руках).

— Текс, — сказав я, — Текс, — граючися шерстю собаки, люблючися його тихим скігненням, і тільки батько збудив мене, стаючи на дверях кухні і кажучи: «А, це ти».

— Добрий вечір, — сказав я, беручи валізу і йдучи у хату.

— Ну, як там школа? — спитав він, не відповідаючи на мій привіт.

— Нічого, добре, — відповів я і пішов у кухню, привітатися з матір'ю, цілуючи її гладку і холодну щоку.

Кухня була простора і холодна, з надто ясним світлом, і я раптом відчув безмірний голод у собі, неначе губка сухість, до тої міри, що холодний піт виступив на моїм обличчі, і я закрив очі, бо мені стало недобре.

— Ти голодний? — спитала мати.

— Так, — відповів я захрипло, — дуже.

— Я зараз зготую тобі щось, — сказала, вона, кидаючи те, що робила, і починаючи поратися біля кухні.

— Добре, — сказав я, — я тільки піду на хвилину до своєї кімнати, — і, взявши валізу, пішов туди, закриваючи за собою двері і світлячи яскраве світло.

Я розглянувся по кімнаті, дивуючися її непривітній, немов незнаній, обстановці: ліжко було вузьке, етажерка з книжками мала, стіл голий, а вікно чорне і мокре знадвору. І тоді нараз мене охопив якийсь жах від тої ясної й холодної ворожнечі кімнати, і я загасив світло, кинувся на ліжко, закрив обличчя м'яким простором подушки і лежав так навznak, кусаючи її й чуючи, як вона ставала мокрою від моєї слини (наче від своєї холодної, воднистої крові), стогнучи тихо, без сліз питаючи себе голосно: «Чому я їхав сюди? І чому я завжди хочу чогось, чому я не можу жити так, як живуть інші люди? О, чому я мусів взагалі народитися?!»

— Ходи їсти, — почув я і знав, що це моя мати, підвівся на ліжку, дивлячися на неї, жмурячи очі, бо вона стояла у відкритих і нестерпно ясных дверях.

— Що з тобою, — спитала вона, побачивши, як я відкинув подушку.

— Нічого, сказав я, встаючи з ліжка, — я дещо втомлений.

— Може тобі принести їсти сюди, — спитала вона зажурено.

— Ні, — сказав я, — ні, це нічого, я піду з'їм, — і пішов повз неї у ясну кімнату, а вона за мною.

На столі лежав нарізаний чорний і блискучий, як куски торфу, хліб, а в чайнику була гаряча вода на чай, і коли я став їсти, я відчув, що ніколи не насичу себе тим кислим, клейким хлібом і отою гарячою, як бляха, водою, і ніколи не загашу у шлунку цей смак вогкості, і холоду, і порожнечі.

— Що з тобою, — нараз спитав батько, — ти хворий?

— Ні, — сказав я, не глядячи на нього, — я тільки втомлений, дуже багато вчуса.

— Ну, — сказав він, — треба уважати, не треба вчитися так багато...

Я не слухав його слів, бо почув, як собака підійшов до мене і почав лизати мою ліву руку, що чомусь звисала додолу, і мені стало тепло від його мокрого, гарячого язика, і я закрив очі і перестав їсти і сидів так, думаючи: «О, якби я міг сидіти так завжди, ціле життя...»

Ранком я збудився і довго лежав у холоді, на холодній, як камінь, подушці, чуючи, як дощ цокотів зубами об шибку вікна і як вітер, як вода, просякав крізь щілини в рамах і тік через мене густими мокрими потоками.

Вдягнувшись скоро, я вийшов з кімнати і пішов до матері, в кухню, і знову, як вчора, поцілував її в щоку, здивований тим своїм неплянованим вчинком.

— Я піду пройтися з Тексом, — сказав я, відвертаючися від неї.

— Так рано? — сказала вона.

— Я скоро вернуся, — відповів я, — дощ вже перестав падати, а я хочу трохи походити на свіжій повітрі.

— Ну, добре, — сказала вона, — ти йди, та скоро вертайся, бо сніданок вже майже готовий.

— Добре, — сказав я, — я зараз вернуся, — і, взявши собаку з собою, пішов у мокрий і білий день, бачачи сірі, наче дим, клуби вже безлистих дерев на яснім тлі неба, чуючи, як липке від дощу листя чіплялося моїх черевиків, слідкуючи, немов хвора людина, за життям, за незрозумілим виявом радості собаки, що нерівними спіралями ганявся довкруги мене. Я йшов поволі в сторону лісу, тягнучи за собою клейкий шелест жовтого листя в болоті на важких ногах.

Так я ходив довго, знаючи, що вже час іти їсти сніданок, та не бажаючи вертатися, чомусь задоволений порожнечою у шлунку, з насолодою слухаючи, як він уперто корчився і півився, і коли це перестало мене бавити, я подумав: «Я вже можу йти назад в хату», — і пішов вже скоро, закликавши собаку.

— Де ти був так довго? — спитала мене мати з докором, а батько, вже прийшовши з церкви, холодно сказав мені:

— Ти так далеко не зайдеш. Ти вже не дитина, ти мусиш уважати на себе сам.

— Я мушу скоро їхати, — сказав я, — я забув, що маю зустрітися сьогодні з одним товаришем, маємо робити задачі...

— Ти мусиш подождати на обід, — заговорила жалібно мати, — ти не можеш так їхати.

— Так, безперечно, — відповів я, радий, що міг згодитися в чомусь з нею, — я поїду після обіду, мій поїзд відходить по другій.

Вийшовши з хати вже після обіду, я пішов на станцію крізь ліс, що чорнів по обох боках дороги купами чорного, мокрого вугілля, думаючи з погордою: «А тепер десь грубі череваті міщани, з очима мутними від сала, як товста холодна юшка, сидять у м'яких, як кал фотелях, засипляючи під музику концертів Гріга чи Рахманінова, чи симфоній Брамса, а я з легким, порожнім шлунком сам, під мокрим матрацом неба, серед чорного, наче погорілого лісу, і я завжди буду сам, мені нікого не потрібно...», йдучи вже бадьоро на станцію, поволі вже починаючи бажати: «Щоб вже бути в У., у себе дома».

Крізь сталеві, аж сині краплі дощу на шибці вагона я бачив, як росло місто, коли поїзд в'їздив у нього: як будинки ставали вищими і численнішими, а висока і тонка вежа собору, що, як

здавалося здаля, наче птах, висіла над містом, тепер немов спускалася униз й ховалася серед сірих кущів будинків.

— Я таки люблю місто, — думав я, — я таки маю щось спільне тут, тоді як там, у них, я зайвий, бо вони зовсім не розуміють мене.

Висівши з поїзду, я з любов'ю дивився на знайомі будинки довкола станції, на високі дошки, якими було обгороджене нове, ще не закінчене, її приміщення, і, вийшовши у місто, я поволі пішов його пустими вулицями, немов ланами, не зважаючи на холодні і брудні струмені води, що, як сполохані зграї птахів, втікали з-під коліс деяких авт і сідали мені на одяг і обличчя. А проходячи повз кінотеатри, бачачи щільні натовпи людей, що зібралися перед ними, я подумав: «І чого вони хочуть в отих чорних і гарячих печерах? — Півтори години цікавого, нового життя! Або нового тіла, позиченого на короткий час: з густим волоссям, штучними зубами і губами, блискучими від противної, як рицина, усмішки!»

І зайшовши в хату, я роздягся в холоді, радіючи, що день втік мені з рук, як ховзька шовкова плахта, і вже в ліжку, я сказав собі: «Ти вже приїхав, ти вже приїхав», усміхнувся і загасив очі, як дві цигарки в темряві, а коли збудився, вже була ніч, і думка, як камінь, муляла мене в мозку: «Завтра понеділок, завтра понеділок».

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

У понеділок я вже ждав його, хоч він не підходив до мене цілий ранок, а під час обідньої перерви, він як звичайно кудись зник з кляси, і я їв обід сам, стоячи при вікні, чуючи за плечима шелест паперу і мокре цмокання уст тих товаришів, що осталися в клясі, і, нетерпеливлячися, я їв швидко, ковтаючи непожовані, глевкі куски хліба, наче в спразі великі ковтки води, так, немов цей хліб був проміжком простору, що відокремлював його від мене, який я старався якнайскорше зменшити, і, з'ївши, я хутко накинув на себе плащ і вийшов надвір, у день, зарослий, наче став, рідким очеретом дощу. І так пригноблений, неначе втоплений, я вийшов з шкільного подвір'я і пішов у місто, а проходячи повз будинок суду, що, неушкоджений війною, стояв у дощі, наче синя гора віддалік школи, я, ненароком глянувши ліворуч, побачив у темній лісній тіні входових колон Герберта: він стояв, спершися об білий кам'яний стовбур, і тепер, дивлячись на мене, усміхався мовчки, немов від внутрішнього задоволення собою.

Побачивши його, я швидко, немов наляканий, відвернув голову, вдаючи, що не зауважив його, та він гукнув мене, і я став, обернувся і, дивлячись на нього, як він збігав дрібно, немов потік води, по сходах, кілька разів закрив на коротку хвилю очі, стараючися тим способом витерти себе із місця, де я стояв, немов гумкою слід

олівця з паперу, а коли він досягнув мене, ми мовчки рушили з місця і пішли побіч себе, в моїм попереднім напрямку.

— Я думав, що ти ітимеш сюди, — сказав Герберт після довгої мовчанки, коли хвилиний сором зник у мене без сліду, і глибока байдужість огорнула мене, а потім додав: — Я звичайно їм свій обід тут у суді. Там тихо, нікого немає... можна позбутися школи на якийсь час.

— А це можна так? — спитав я, дещо зацікавлений, — ніхто нічого не каже?

— Ні, — відповів швидко Герберт, — та це не в залі, а на коридорі. Там є лавки, і під час обіду нікого немає.

— О, — сказав я, а він тоді спитав знову швидко, з нотою радості в голосі: «Підемо напитися кави?» — і я без здивовання поволі відповів: «Добре», і тепер ми пішли швидше повз кіоски, в яких продавали жовті, опуклі свічі груш і тонкі, наче плитки цукляди, коробки дешевих цигарок, минаючи монаші постаті людей, що, вдягнені в сірі, лискучі від дощу, плащі, вели поруч себе покірні ровери, неначе биків за срібні роги.

— Як я жахливо почуваю себе, — сказав я, зовсім не думаючи, немов і не вимовив нічого, а Герберт тільки знав мою думку.

— Я теж, — обізвався він, — та, знаєш, це мине, це тільки тимчасове почуття, може навіть тільки через негоду. А прийде гарний день, і ти почуватимеш себе чудово і казатимеш: «Як добре, що я живу!»

— Так, — сказав я, — але я почуваю себе погано тепер, і більшість часу я почуватиму себе погано і ненавидітому життя...

— Так, але слухай, — перебив він мене, — але ти можеш пробувати, ти можеш старатися бути щасливим. Це все залежить від тебе.

— Так, — сказав я, — я можу старатися, але ти знаєш, як і я, що я ніколи не буду щасливим, що людина не може бути щасливою...

— Припустимо, що так, тоді що? — спитав він, — хіба ти волів би вмрети?

— Ні, — відповів я (мені пригадалися зелені, просторі, немов пусті кімнати, дні весни, повні носталгічної парфуми зелені і теплового вітру, неначе фіранок у відкритому вікні, коли я ходив по лісу з поясом, затягненим на шиї, з опущеною головою і руками; розбитий, знаючи, що ніколи не здобудуся на цей крок, я ліг на м'якій, короткій траві узлісся і заснув), — ні, та я волів би бути не народженим.

— Так, — сказав він, — я теж волів би, та цього не можна змінити. Ми живемо, і ми мусимо жити. — Це найкраще, що нам лишається.

— Так, згодився я, — так це наше життя... — а потім додав під гупання серця: Я пробував повіситися, та не міг...

— Я вже повісився, — сказав він спокійно, — та мій батько знайшов мене.

— Ти вже висів? — спитав я з недовір'ям.

— Так, — відповів він.

— Ну, і що сказав твій батько? — питав я далі.

— Ну, я мав неприємності, — продовжував він, — мати робила комедії. Я лежав у лікарні якийсь час. Після того я пішов сюди в школу, минулого року.

— А як тепер з батьками? — спитав я, думаючи про себе.

— Нічого, відповів він, — я живу тут, а вони допомагають мені. Ми живемо дуже холодно. Вони не розуміють мене.

«Як подібно, — думав я, — як подібно», — і тоді глянув на Герберта, і бачачи, як він дивився на мене, усміхаючися, я усміхнувся собі, а він тоді сказав швидко (усмішка, наче крапля, впала з його уст):

— Знаєш, я мушу познайомити тебе з одним скульптором. Він мій приятель, дуже гарна людина. Я вчуся в нього скульптури.

— О, справді? — сказав я, — ти різьбиш?

— Так, — відповів він.

— Я пишу, — вирвалося мені.

— Я так і думав, — засміявся він і спитав: — Вірші?

— Так, — усміхнувся я, а тоді спитав собі: — Коли ти познайомиш мене з тим скульптором?

— Коли у нього буде трохи більше часу, — відповів він, — він тепер зайнятий дуже, — а тоді замовк, бо ми входили у ресторан, де минулої п'ятниці пили разом каву, і тиша і спокій огорнули нас, так, як тих, як я подумав, що вірять, коли вони входять у церкву.

Одного дня (Герберт ждав мене у себе) я пішов до нього, повертаючи, як пучками пальців липку грудку хліба, його адресу у моїм мозку, слідкуючи за числами будинків, коли вже був на його вулиці.

Вечір сідав синіми верствами на місто, і повітря було сухе, не наче шовк, не таке, як звичайно. Тоді, знаючи вже здалека, котрий його будинок (рахуючи числа наперед) я пішов скоріше і, прочитавши число на дверях (переконавшись у правильності його рахунку), вибіг по сходах до дверей, а вони, відчиняючися, закрипіли тихим, рівним звуком, наче струна скрипки під ніжним та вправним натиском смичка, і я упав у темряву сіней, немов на теплий і м'який матрац, і, тримаючи руки вперед, ще не бачачи нічого, став шукати сходів і, знайшовши їх, повів рукою по поруччі, рахуючи поверхи, коли йшов; а вийшовши на другий поверх і повторивши в мозку: «Другий поверх, останні двері наліво», постукав у лункий і чорний навіть серед темряви сходової клітки прямокутник дверей.

Він відчинив їх негайно, очевидно сподіваючися мене, сказав

тихо і дещо стримано: «Заходь», і стиснув мені несподівано, коли я ще стояв на порозі, руку.

Я зайшов у кімнату, освітлену тільки блідою, хоч великою лямпою вікна: невелику, з білими серед темряви стінами, двома дверима, вузьким ліжком, шафою і великим столом. На полиці стояли книжки (і лежали на столі незграбними пірамідами), а над нею висіло велике дзеркало, в яким, як я проходив, майнуло, як боязка риба, моє обличчя.

— Сідай, — сказав Герберт, а опієля, очевидно забувши сказати це скоріше: — «Скинь плащ».

І коли я роздягнувся, він кинув плащ на ліжко і подав мені крісло, сідаючи на ріг стола.

— Ну, — сказав я, відчуваючи, що це моє перше слово серед цих стін, і не знаючи, що сказати далі, — так оце ти так живеш.

— Так, — сказав він, — це моя святиня...

— Спокійно тут, — продовжував я, — в моїм будинку живуть діти, один грає на скрипці над мою кімнатою: стукає ногою, і скрипка нявчить цілий вечір. — Можна збожеволіти!

— Так, — сказав він, — у мене тихо, — і я відчув штучність нашої розмови, і тоді, вирішивши змінити її (помітивши ще раз книжки) сказав: — У тебе багато книжок.

— Так, — відповів він і замовк, а я, вже сердитий на нього за його впертість, твердо сказав:

— Що ти тепер читаєш?

— Достоевського, — відповів він врешті швидко і радісно, — я захоплений ним!

— О, справді? — закричав я вдоволено, — я теж захоплююся Достоевським! Що саме ти тепер читаєш?

— Я якраз дістав у бібліотеці доповнення до «Демонів» (ти читав «Демони»? — спитав він і я відповів, що так) — «Сповідь Ставрогіна», чи радше «Демони» з «Сповіддю Ставрогіна». — Це один розділ, який звичайно не входить до стандартних видань «Демонів». Я дам тобі, коли хочеш. Це дуже цікава річ... знаменита. Коли ти читав «Демони», це мусиш обов'язково прочитати.

— Добре, — сказав я заохочений, — дай мені, — і коли він пішов по книжку, присідаючи перед етажеркою, я пішов за ним і собі присів біля нього, а він, подаючи мені книжку, вже відкриту, і говорячи щось, дихнув мені в лице теплим сухим повітрям, і я, задоволений і приємно заскочений, що воно не пахло погано, закрив очі і не слухав його слів, тільки чув теплий дух, що йшов від його обличчя разом із густим і гарячим подувом його слів.

Пізніше він повів мене на горище, щоб показати мені свої скульптури, і коли ми стояли під рідким деревом лямпочки в чорнім саду горища, він розповідав мені про них, повертаючи в руках їхні дивні, погнуті, немов розглядані крізь воду постаті, а я поволі

перестав слухати його, неначе нудячися, розпустивши зір, як птах, що літає високо вгорі, крила, і коли він скінчив говорити, я вимовив швидко, задихаючися від своїх слів: «Я прочитаю тобі один свій вірш».

— Добре, — сказав він.

— Він називається «Час», — продовжував я щораз більше тремтячим голосом, і почав говорити, чуючи, як моє лице покривалося твердою корою жару, немов від сорому:

Час тягнеться, як рідина:

м'яка прозора,
немов білок яйця.

Куди не глянеш, усе довкола
покрила без кінця
широка його плеса рівнина.

І навіть скінчивши, я відчував, як моє лице ставало все більше і більше гарячим, і тоді, помітивши, що мої очі покрилися холодною і прозорою плівкою вогкості, я на хвилю закрив повіки і сказав захриплим голосом: «Він ні до чого!», чуючи на віях холод видушених і не скінчених сліз.

— Ти пиши прозу, — сказав він нараз, немов годячися зі мною, — як Достоевський, — і я тоді глянув на нього злісно і, холонучи вже, подумав: «Ти подумай! І хіба його скульптури такі вже добрі!», і затужив за самотою, як за чимсь далеким і назавсіди втраченим.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Одної суботи я ждав його в себе в хаті, одягнутий у плащ і нетерпеливий, повторюючи, немов слово, своїми кроками довжину кімнати між вікном і дверима, чуючи, як долівка угиналася підо мною, як тверда, німа гума.

Надворі ставало тепло і синьо від грубих перин хмар, і в повітрі, здавалося, вже висіли сніжинки, і я ходив по хаті, сопучи голосно і кусаючи та вплювуючи нігті: гострі і тверді, як куски бляхи, і так пройшло багато часу, і надворі вже починало темніти, я вже перестав вірити, що він прийде, та тоді почув чийсь важкі кроки на сходах, і певний, що це був він, я швидко відкрив двері і виглянув на коридор, та коли зробив це, я побачив у темній могилі сходів людину: високу, струнку, в чорнім плащі, з білим густим волоссям, та ніяк не подібну на Герберта, однак коли я побачив, як вона поволі вилазила з сходової клітки, стрясаючи з себе чорну глину її сумерку, я не сховався назад у кімнату, а з почуттям, подібним на сором, залишився вихилений із рами дверей, дивлячися на людину та ждучи чогось, і тільки тоді забачив Герберта, як він собі, немов вилазячи з могили, підіймався сходами вгору. І тоді я,

немов ігноруючи скульптора (бо я знав, що це він), закричав до Герберта: «Де ти був так довго?», — а він відповів мені тихо, так що я ледве почув: «Я не міг скорше».

— Пан Калькройт, — Герберт представив мені його, коли вони підійшли до мене, а я далі стояв, незручно вихилений, немов порушений зуб, у відкритих дверях і подав йому руку, а він сказав, усміхаючися білим у присмерку ротом: «Приємно вас пізнати», і довго затримав мою руку у своїй, немов важачи її, як камінь (пробуючи його вагу), і нарешті я, привітавшись з Гербертом, відчинив ширше двері і задом увійшов у кімнату, кажучи: «Заходьте».

Вони ввійшли: спершу Калькройт, а опісля Герберт, я закрив за ними двері і, помітивши, що було вже майже зовсім темно, за-світив світло, і їхні постаті тоді вирости посеред кімнати: немов менші, та чіткіші (а Калькройт у світлі набрав іншого виразу, ніби змінився зовсім, так, що я подумав, що пізнав його на сходах тільки тому, що там було темно, і я добре його не бачив).

— Сідайте, — сказав я, — роздягайтеся, — соваючи крісла руками, що нараз стали заважати мені, як поли чи рукави завеликого одягу, а Герберт перебив мене, кажучи: «Підожди, може ми краще підемо до пана Калькройта», і Калькройт тоді, підождавши хвилину (коли я стояв мовчки, дивлячися в лице Гербертові, неспроможний чомусь відвести очі від нього), сказав спокійно: «Так, ходіть до мене, у мене більше місця, тепло...», а я, паленіючи і тиснучи в руці гостру і тверду спинку крісла, чув, як червоний приплив крові затопляв моє обличчя.

— О, Детлеф, — Герберт тоді засміявся штучно, кладучи мені руку на плече, — тут нічого стіснятися, ми відразу домовилися, що підемо до пана Калькройта... — а я перебив його тоді, кажучи: «Я не стісняюся», а опісля додав шорстко: «Ну, добре, ходім», і вони вийшли з кімнати, а я, загасивши світло, за ними, у темні сіни, набиті теплим сіном темяви.

Надворі було якось дивно тихо і далі синьо, і я, випавши з чорного рота будинку останнім, зрівнявся з ними, і ми пішли пустими вулицями, скорим, розгойданим, як море, кроком.

— Ви запитіли, — сказав нараз Калькройт (що ішов посередині), — як часто люди дивляться на небо, не думаючи, чому це роблять, немов дожидаючи чогось звідтіля, немов молячися до нього...

— Чому «молячися»? — перебив його Герберт. — Ось ви дивитесь, а я знаю, що ви не молитесь. Це нічого, тільки звичка... так, як люди дивляться на море...

— Ха, ха, ха, — засміявся Калькройт, — ви такий жажливий романтик, ви все ще думаете, що людина може бути бездоганною, такою, як ви хочете... Саме те, що люди дивляться на море так, як на небо, і тому, що це звичка, і підтверджує факт, що вони моляться, коли це роблять. Ви мусите зрозуміти, що люди потребують

молитви і хочуть її навіть тоді, коли відкидають Бога. Себто вони шукають Бога навіть тоді, коли відкидають Його. Тому і ви і я, коли дивимось на небо чи на море, молимося, бо і море, і небо, і Бог однаково незрозумілі для нас...

— Ах, перестаньте вже сьогодні! — перебив Герберт його досадно, — ви з вашим цинізмом можете зробити людині бритким навіть небо і море... — а Калькройт знову засміявся вдоволено: «Ха, ха, ха», тоді ми ішли мовчки якийсь час, я немов збоку, віддалік від них, врешті не витримав, кажучи: «Ще далеко?», паленіючи і закриваючи очі від своїх сліз, навіть більше, коли Калькройт відповів мені негайно і чемно: «Ні, ми скоро будемо в мене».

Його помешкання було тепле і темне, як подушка вночі, коли він відчинив двері, так немов у ньому спала якась велетенська істота, і від неї віяв нам в лице гарячий, здоровий дух. Калькройт, вже в середині, гукнув нам з-під темряви: «Я зараз засвічу», і я пішов за ним, обережно ставлячи ноги, все ще шттивний, наче накрохмалений незручним настроєм, що панував між нами, і тоді він засвітив світло, і кімната з'явилася передо мною несподівано, як великий і сліпучий кадр кольорового фільму: простора, з великими плоскими плесками жовтих чи помаранчевих стін, з голубими килимом, що покривав всю долівку, з фотелями і двома тапчанами посередині, з довгим рядом, неначе вікон, майже однакових картин на стінах, дві головні барви яких підкреслювали їхню єдину тему (червона — важка, опукла, ніби кров у напухлій колбі жіночих уст, а синя — неначе втягнена оптичною осмозою у призми картин холодна сироватка дивно блідого килима), і я, спочатку ставши перед несподіваним муром отого видовища, почув, як велика птиця сміху радості вдарилася об закрите вікно моїх уст із середини, стараючися вилетіти на зовнішність; та стримавши себе, тримаючи уста щільно закритими, я поволі зійшов східцями, що вели від дверей до низького позему кімнати, і тоді відчув, як попередне почуття радості відійшло зовсім, і у мене зосталася на якийсь час тільки невиразна незручність, ніби від жару, що промінював із розпечених жовтою барвою стін.

— Роздягайтеся, — сказав тоді Калькройт, взяв наші плащі, і поніс їх у одну з темних кімнат, в якій, коли він засвітив нам світло, він скинув з себе плащ і піджак і одягнув довгий, червоний і ховський навіть для зору халат.

— Що ви питимете? — спитав він, вернувшись до нас, що стояли мовчки між тапчанами, дещо відвернувшись, я не відповів нічого, ждучи Герберта, тепер хвилю дивлячись на нього, а він, немов допіру збудившись, похитав блідим обличчям, і сказав: «Нічого мені, я не хочу пити», і коли Калькройт тоді глянув на мене, коли я відчув на собі його зір, я, дещо здивований тим вчинком, похитав собі головою, з відкритим ротом, не знаючи, що казати, а Каль-

кройт, всміхаючися, глянув знову на Герберта і сказав: «Ви, як я бачу, таки завзялися на мене, і я, їйбогу, не знаю чому...», і Герберт тоді сказав втомлено: «Ах, принесіть, що хочете», і Калькройт спитав мене, чи я щось питиму, і коли я сказав, що так, він сказав: «Добре, я маю щось, що вам напевно смакуватиме», і тоді відійшов, чомусь з серйозним лицем та ходою легкою і веселою, немов хлоп'ячою. І коли він порався в кутку кімнати, приготівляючи напої, я ненароком глипнув на Герберта, а він тоді швидко перевів очі на мене, і, заскочений тим його вчинком, я зовсім навіть для себе несподівано нахилився до нього і спитав пошепки: «Що ви, посварилися?», а він, нервово трясучи головою, сказав: «Ні», а тоді додав: «Це нічого, ми тільки сперечалися», і тоді замовк, а я глянув ліворуч і побачив Калькройта, як він, наче жонглер, вправно ніс у руках три склянки з грубого скла, наповнені параболоїдними м'ячами рідини, червоної, як сильний чай.

— Ну, панове, — сказав він, — вип'ємо тепер!... За життя! — додав він, знову засміявшись своїм тихим та цинічним сміхом, коли ми вже тримали склянки в руках, і ми тоді піднесли їх до уст, і червоне полум'я напиту, неначе три язика вогню, що ніби горів посеред нас, влетіло (як я подумав тоді) в наші роти і виразно поповзло гарячими шиями крізь стравоходи у шлунки, і я почув, як слъози наповнили прозорі келехи моїх очей, і крізь них побачив, як нараз заплакали, неначе топлячися у воді, яскраві стіни і кучеряві кущі меблів, і я затрусився від бридкого смаку алькоголю, а тоді кліпнув очима, і саме в цей момент, коли закрилися мої повіки, мені здалося, що дриж, неначе луна мого тремтіння, пройшла Гербертовим тілом, і коли я знову відкрив очі, я побачив, як Герберт стояв спокійно, тримаючи склянку у сильно стиснутім кулаці, і я тоді подумав: «Чи це він справді так затрясся, чи мені тільки здалося крізь тремтіння сліз?», — а він тоді сказав голосно і гордо: «Так, за життя!»

— Ага, — засміявся Калькройт, — вже починається! І це тому, що ви вмовляєте в себе, що не хочете пити!

— Я зовсім не вмовляю цього в себе! — закричав Герберт. — І чому ви думаєте, що вам вільно пити, а мені ні? — Я не хотів пити тому, що знав, що ви будете собі кпити з мене, але коли я хочу пити, я п'ю не з тої причини, що ви, а тому, що люблю життя!

— Це ви так собі вияснюєте, — сказав Калькройт крізь бризки сміху, — це найлегший спосіб...

— Ні, ні, ви зачекайте! — закричав Герберт гнівно, — на цей раз ви явно помиляєтесь, бо дуже добре знаєте, що п'яниці нещасні люди, і вони п'ють, щоб це нещастя забути!.. Правда? — крикнув він далі, — хіба це неправда? Їм непотрібно мучити себе більше, вони хочуть забути нещастя і вернутися до життя!

— Мій приятелю, — промовляв Калькройт, кладучи руку Гер-

бертові на плече і усміхаючися, — мій приятелю, ви повинні знати, що навіть «залізна логіка» вам тут нічого не допоможе, бо звідкіля ви знаєте, що вони не п'ють тому, щоб зробити себе більш нещасливими і щоб стати абсолютно байдужими до життя.

— Ну, в таких разі ви ніколи нічого не доведете, — сказав Герберт, — бо все можна вияснити таким способом...

— Адже безперечно, — засміявся Калькройт, — в тім ціла суть. Я вже вам давно казав, що нам не треба сперечатися, бо наші основні засади є ніщо більше, як припущення, викликані нашими особистими потребами... Час «холодного розуму» вже давно пройшов, і ми живемо в час «гарячої віри» (у що б вона не була).

Нам лишається тільки вірити в те, у що ми віримо, і цього ви мені не можете заборонити. Хоч, безперечно, моя віра правильна, а ваша ні, чи радше моя віра більш правильна, ніж ваша, — додав він, сміючися накінець; Герберт тоді махнув рукою і сів важко на канапу, неначе відштовхнувся від Калькройта і полетів задом у її опуклу пропасть.

У неділю по полудні ми пішли у місто (від Калькройта, де ночували, тому що падав густий сніг і було вже пізно, коли ми хотіли іти додому, після довгої і вже спокійної розмови і після розглядання його студії: дивно холодної серед гарячого помешкання, з голими білими та брудними стінами, і Калькройт настоював спати на канапах у вітальні, на чистій, аж шорсткій постелі, а він десь у себе в спальні, і я відразу, немов по дошці головою вниз, зсунувся у запаморочливі спіралі сну, а рано місто було покрите приглушаючою верствою снігу, і ми пили гірку каву і говорили про війну, і Калькройт показував нам свої знімки з фронту, а потім витягнув коробку із знімками з концентраків, які, як він казав, він роздобув уже після війни, від американців, і від того (а може від випитої попереднього вечора горілки) у мене розболілася голова, і ще може від надто тихого дня (видного крізь вікно), голого під білим бандажем снігу, і мені стало погано (Калькройт поїв мене шипучою мінеральною водою і кислими, як згага, пілюлями аспірини) від дуже товстої шинки, яку ми їли на обід разом з чорним і солодким, з родзинками у ньому, хлібом), «Поїсти чогось теплого», як казав Калькройт, вулицями пустими і не всюди прочищеними від снігу, і Калькройт став розповідати нам про один випадок, що стався в ресторані, куди ми йшли, про те, як він із одним американцем, його другом, посміялися над одною кельнеркою, яку Калькройт знав ще зі школи.

— Ми були добре п'яні, — сказав він, — і тоді вона прийшла (ми сиділи в одній з окремих кімнаток), чи, здається, ми її закликали, і стали сперечатися, котра із її грудей більша, а котра менша; я казав — права, він — ліва, і тоді ми стали битися об заклад: Я казав: «сто марок», він: «двісті», і так дійшло, я пам'ятаю, до шість тисяч дев'ятсот (тут Калькройт зареготав) дев'ятдесят дев'ять, а вона сто-

яла перед нами, глупо усміхаючися, і тоді я сказав: «Слухай, тут така велика ставка, не може ж так обійтися!» — і ми стали примірювати, одначе (він знову засміявся), як ви собі можете уявити, це не було легко, і ми вже хотіли визнати, що цю справу неможливо було встановити, та тоді мені прийшла у голову блискуча ідея. Я пригадав про Архімеда, засакавав по кімнаті і закричав: «Води, води, води!» — і мусів вияснити їм у чім справа, і коли принесли воду (вже навіть зійшлися деякі цікаві глядачі), ми стали міряти витиснену воду чарками, бо не було більше прецизійних інструментів; і ви знаєте, що виявилось (він знову засміявся, і я собі, тихо)? — Що вони були рівні, на диво рівні; ми тоді потиснули їй руку і казали: «Це неймовірно, це трапляється раз на мільйон людей, чи радше жінок...», а вона далі усміхалася глупо, паленіючи і закриваючи вже обтерті від води груди.

— Це звучить трохи, як вигадка, сказав Герберт, коли Калькройт скінчив, — бо мені здається, що я це десь читав...

— Ви це вже мені раз казали, — сказав Калькройт, — і я не знаю, чому ви це знову повторяєте, бо я вияснив вам тоді, що ви мали рацію, бо я теж десь читав про подібну історію, та ще досі не можу пригадати де. І, як пам'ятаю, — додав він, — я задовольнив вас тоді моїм виясненням.

Герберт не сказав нічого на Калькройтові слова, тільки дещо згодом спитав: «То це справді сталося?»

— А ви не вірили мені? — засміявся Калькройт, — Безперечно, що сталося. Я пригадав собі цей жарт і закликав її. — Ну, і як бачите, не обійшлося тут без оригінального вкладу з мого боку — як от «шість тисяч дев'ятсот дев'ятдесят дев'ять» і вживання води... Я, бачите, ще пам'ятаю фізику з гімназії і спосіб міряння питомої ваги неправильних тіл. Ха, ха, ха, — бо ми саме підходили до наміченого ресторану, що містився у підвалі розбитого будинку, жовті стіни якого були місцями покриті чорними дірчавими плахами слідів вогню і диму і барвистими картинами лицарів і членів ремісничих гільдій, з червоними і круглими, неначе спеченими у вогні лицами, що пили з кам'яних кухлів пухке, як сніг пиво.

Їли ми в підвалі, в кімнаті, де сталася подія, розказувана Калькройтом, що підтверджував кельнер, який обслуговував нас (вона, казали вони, вже не працювала тут, бо вийшла заміж), і хоч Калькройт був веселий, Герберт і я мовчали: я через нього, не знаючи чому, ніби соромлячися бути веселим тоді, як він мовчав із напухлим мовчанкою лицем. Та коли ми стали пити (сильну горілку з кам'яної пляшки, що п'янила ще більше, тому, що, будучи непрозорою, пляшка ніби була без дна), навіть Калькройт затих, і ми їли мовчки у тісній темній кімнаті, врешті навіть переставши пити, і тоді я від-

чув, що мені ставало погано, я вибіг до вбиральні і схилився над мушлею, випльовуючи у воду великі куски рідкої і прозорої слини, і коли я так стояв, спітнілий від знемоги, неспроможний полегшити собі, я почув, як відчинилися двері, і хтось вбіг у вбиральню і відштовхнув мене набік, тоді я побачив, що це Герберт, він нагнувся над мушлею, і брудний і кислий водопад блювоти вибухнув йому з рота, перетканий, наче вибитими зубами, великими і білими кусками картоплі. І я стояв опертий плечима і головою об холодний мур, чуючи кислий запах, що нісся з мушлі вгору, ласкочучи мое обличчя вогкими полами у своїм вертикальним русі, дивлячися на нього, як він здригався час до часу, широко відкритими очима, немов неспроможний відвести їх від цього, як здавалося, так недосяжного для мене акту, і коли він перестав на хвилину, все ще схилений над мушлею, тепер плюючи у неї і стогнучи, я почав собі стогнати тихо, немов від жалю, що не міг, так як він, очистити себе від того матеріального гріха (чи може бажаючи притягнути його увагу), та коли він знову став блювати, я закрив очі і застогнав голосно, знесилений до краю нестерпним почуттям у шлунку: «О, я хочу вмерти, я хочу вмерти», — і стукнув головою декілька разів об тверду стінку, чуючи, як з-під моїх повік текли повільно вниз по обличчі теплі і ліниві сльози.

І так я все ще не міг полегшити собі, навіть коли ми вийшли з ресторану, і мій мозок був до того анестезований алкоголем, що коли я, поковзнувшись на тепер замерзлим тротуарі, впав навznak, неначе дошка, вдарившись головою об цемент, я цілком не почув болю, а навпаки, якесь дивно приємне почуття від сухого, скрипучого звуку у щільній коробці мого черепа, і після того я лежав коротку хвилину, усміхаючися задоволено, бачачи рясні світла вікон і вуличних ламп, що виднілися, здавалося, високо надо мною, неначе зорі, на чорнім, мурованім небі темних будинків, аж вони піднесли мене і повели між собою, і я пам'ятаю, як Калькройт (коли я дуже волік ноги, кажучи: «Я хочу лежати на землі, я хочу лежати на землі») сказав: «Я закличу таксі». І коли ми вже сиділи в авті (я посеред них), Калькройт спитав мене: «Яка ваша адреса?», а Герберт відповів за мене (заки я встиг, і тоді в задоволенні я закрив очі), і я пам'ятаю, як тоді авто рвонуло з місця, і моя голова опала на м'яку, немов жіночі груди, спинку сидіння і загрузла в ній.

Одначе я не тратив притомности цілий час і ясно пам'ятаю, коли чомусь авто зупинилося на одному з роздоріж, тоді я відкрив свої очі і помітив, що Герберт відчинив двері і став висідати з авта, і видно тому, що авто ще трохи котилося, він впав і зник мені з очей, неначе під ним провалилася груба крига вулиці, і він сховався у її ріці, і тоді Калькройт крикнув голосно і дико: «Станьте!», — і собі вискочив з авта (на своїм боці), а я, не почувуючи сили стати на ноги,

лягаючи на сидінні, вихилив голову надвір і побачив, як Калькройт допомагав Гербертові підвестися, і як, коли Герберт встав, він, стараючися звільнитися з обіймів Калькройта, закричав: «Залишіть мене, залишіть мене, я піду сам!», — а Калькройт невправно намагаючися обхопити його руками і затримати при собі, говорив тихо: «Не робіть дурниць, я завезу вас додому, не робіть дурниць», — ця майже зовсім німа сцена, як якийсь дивовижний, повільний танець, що відбувався посередині цілком пустої та ясної вулиці, на чорнім і бездоннім тлі ночі. І тоді, в момент, коли Герберт звільнився з обіймів Калькройта, мабуть нарешті під впливом свіжого і морозного повітря, я відчув як мені знову ставало недобре, і я інстинктивно відкрив рота і закрив очі, висуваючи голову якнайдалі поза авто, здригаючися від сильних конвульсій подібної на землетрус рвоти, а коли вкінці відкрив очі, чуючи, як м'які пасма кислої слини текли мені із рота на дорогу, я бачив, як висока постать Герберта, коливаючися, немов утоплена в глибоких водах моїх сліз, поволі зникала за рогом білого будинку, ясно освітленого і чіткого, неначе декорація на сцені.

(Далі буде)

ЮРІЙ ТАРНАВСЬКИЙ: ШЛЯХИ

(Продовження)

Я відчував тихо сором чи відразу до Герберта, хоч хотів його бачити, і тепер, коли він підходив до мене (я стояв обличчям до нього, чуючи гладкий, твердий сніг під підошвою, обернувшись на його крик, коли йшов у місто, думаючи: «Чи він закличе, чи ні», бо він спізнився у школу, і я теж, але він прийшов після мене, і ми ще не бачилися від учора), я все ще чув поганий смак в роті і слабість, як брак крові в тілі, і коли дивився на нього, пригадав собі, як він блював, стогнучи, і мені хотілося спати і забути про те, що було.

Він підійшов до мене, стаючи більшим із кожним кроком, і я чув, як сніг скрипів під його черевиками, як цукор у роті, і не сказав ні слова і не подивився мені в очі, а кудись в місто, через мене.

Ми пішли мовчки.

Світило сонце, і сніг був зелений і жовтий місцями, як цяцьки на ялинці.

Я не знав, що казати, і відчував, що слова зайві.

— Я підлий, — сказав тоді Герберт, і це немов вдарило мене.

— Чому? — спитав я.

— Я не мусів пити.

— Чому ні?

— Бо пиття не дає нічого. Але це ніщо. Я не мусів був пити із Калькройтом.

— Тому що ви сперечалися?

— О, ні! А властиво... так, тому. Властиво тому, бо коли я пив із ним, я наплював на те, в що вірю і що проповідую.

— Всі п'ють, — сказав я скоро, не розуміючи його вияснень, — пив я, пив Калькройт, пив ти, пило багато людей. Сьогодні люди люблять пити.

— Так, але бачиш, багато людей п'є за звичкою, а ми пили з відчаю, а я сказав, що відчаю немає, а сам пив.

— Тоді ти підтверджуєш те, що казав Калькройт. Він мав рацію.

— Ооо, — закричав Герберт і став на місці, — ти не розумієш мене. Так, є відчай, я не заперечую, але він безпідставний, тому, що влас-

тиво його немає, тільки ми творимо його самі, уявляємо собі його. До чорта! Зрештою мені не йдеться про відчай, бо його немає, але я захитався, я наплював на себе, і знав це! Калькройт знав це! Ти думаєш, що він пив тільки так собі? Він пив навмисне, взяв тебе й мене, щоб упоїти нас, щоб зробити нас такими, як він.

— Звідки ти це знаєш?

— Я знаю! Я пам'ятаю, як він раз казав, що немає таких людей, як він, і тому він нещасливий. Він хоче, щоб ти і я стали такими, як він: щоб ми ненавиділи життя, мучилися, не робили нічого, лише плакали так, як він.

— Він робить, — сказав я, — він ліпить.

— Ліпить? Чорта ліпить! Він ліпив колись, а тепер тільки п'є і плаче.

— Тобі тільки так здається, — сказав я, — ти перебільшуєш. І чого було б йому робити нас п'яницями?

— О, ти не знаєш Калькройта, він хитрий, такий, як жінка.

— Він твій товариш, — сказав я, — ти познайомив мене з ним.

— Ах, — сказав Герберт, — я помилився, я розповім тобі колись про це, але ти уважай, краще не зустрічайся з ним.

Я засміявся: «Ти так говориш, як батько!»

Герберт замовк.

Ми проходили повз будинок суду, і я побачив, як між лапами кам'яних левів, надцерблених кулями, видніли білі калюжі снігу, як молока. (Під кінець війни два юнаки відбивалися тут із скорострілом. Вони стріляли довго, аж їх постріляно з даху — в плечі з автомата. Їхні тіла лежали не рухані цілу ніч, тільки хтось написав червоною фарбою, як кров'ю «Так вмирають герої» на стіні над ними, і цей напис ще довго був на стіні, коли вже їх не було, і війна закінчилася, і люди забули про них).

— Ходи, підемо поглянути, що там на дошці, — сказав я до Герберта, удавано спокійно, і він пішов за мною, і ми вибігли сходами нагору і увійшли в теплий, чорний коридор з високою стелею.

На дошці були прізвища, які не говорили нічого, і справи не були цікаві; я прочитав: крадіж, крадіж, крадіж — ніяких вбивств, ніяких великих процесів.

— Сядемо тут? — спитав Герберт.

— Добре, — сказав я, і ми сіли на велику чорну лавку, між гладкими мармуровими стовпами, проти головних дверей, але ще далеко від них і в темряві, так, що вона прикрила нас.

На стіні над нами була намальована судна рада старих германців: бородаті старці, червоні, з білими, як клуби пари, бородами, серед розлучених дерев, і на малюнку лежала біла, тята градами поруччя від сходів, картка денного світла.

— Як тут добре, — сказав я.

Герберт мовчав, дивлячись на картину, обернений боком на лавці, спершись плечима на бічне поруччя.

— Слухай, — сказав він пізніше, коли мій голос розливався в тиші і темряві між стінами, — я мушу розповісти тобі про Калькройта.

— Що розповісти?

— Ну, як ми зустрілися... І взагалі про нього. Я мав нагоду пізнати його і зрозуміти.

— Добре, — сказав я, сівши вигідно на лавці, а Герберт тоді став розповідати: шукаючи слова і говорячи поволі. (Я тільки бачив білу пляму його обличчя і волосся і чув значення його слів).

— Я приїхав сюди ще на початку попереднього року, після того, як вийшов з лікарні. Ти тут перший рік, а я вже другий.

— Я знаю, — сказав я тихо, не перебиваючи його.

— Було літо, як я приїхав, — говорив далі Герберт, — але саме падав дощ, і мені в пам'яті лишився той холодний день, із чорними опуклими спинами доріг, і тверде почуття стиснутого в кулак шлунка і повільності в костях. Мій батько мав тут знайомих і писав до них, і вони ждали мене. Я мав жити в окремій кімнаті, а їсти в них. Я пам'ятаю, як місто видалося мені безкрайм, густим, як бібліотека, наповнена книжками, і мені здавалося, що я звідси ніколи не вийду і що це кінець мого блукання, — неприємний кінець, але кінець, — і чомусь сон висів в моїй крові, і я шукав вулиці (де вони жили) повільно, майже байдуже, знаючи, що знайду її, без ніякого бажання врешті її знайти. Я відчував (не думав про це), що мусітиму піти в школу і записатися, мабуть тому я позіхав і був важкий і байдужий, і це мабуть на згадку про нове життя, науку, професорів.

На вулицях бігали люди, сховавши голови в ковніри плащів, наставивши високо плечі, як дошки. Дощ лився мені за ковнір, і моє волосся було, як болото: мокре, липке, і я чув на шкірі холодні, довгі струмені води.

Я знайшов будинок, де вони жили, питаючи самотніх людей тихо, несміливо, і коли я увійшов у кімнату, повну м'яких меблів серед тихого присмерку, мене зустріла жінка: низька на зріст, літня, але із здоровим обличчям і свіжими, як у молоді дівчини, устами.

— Пані Маер? — спитав я.

— Так, заходь, — сказала вона мені, я відчув оте «заходь», і стало холодно у мене в середині, і я зробив обличчя чорним, але потім, коли вона далі до мене говорила, м'яко й тепло, мені нараз стало приємно, що вона каже мені «ти», немов щось таємне було між нами, і моє обличчя знову розгладилося, і я дивився сміливо в її очі, і від цього тепер було тепло в середині, як в ліжку.

— Як їхалося? — спитала вона мене, коли я вже сидів, скинувши плащ, і ждав чогось відрухово, бо знав, що вона мусіла показати мені мою кімнату.

— Добре, — сказав я, — дякую.

— А тобі довго треба їхати?

— О, десь приблизно чотири години.

— О, — сказала вона і замовкла на хвилину, а тоді, знайшовши нове питання, спитала: «А то у вашім місті немає гімназії?»

— Сее, — сказав я, протягуючи слово довго, як мед, аж воно розтягнулося в повітрі і урвалося тонкою ниткою, і я знав, що вона зараз питатиме знову, усміхнувся так непомітно і зупинив очі твердо на її устах.

— А чого ти приїхав сюди? Погана школа?

— Ні, — сказав я, — школа добра, та я не хотів туди ходити.

— О, — сказала вона, а потім додала: «А це чому?»

Я усміхнувся: «Я мав неприємності і мусів виїхати з міста».

— Неприємності? — спитала вона і усміхнулася засоромлено.

— Так, — сказав я, і тоді чітко прочитав їй в обличчя слова, як магічне слово, слідкуючи за виразом її шкіри й очей: — «Я повісився, але мій батько знайшов мене, і тоді я був у лікарні кілька тижнів».

Вона не сказала нічого, тільки закрила очі на хвилину; я чув, як вона ковтнула слину, видаючи короткий, глухий звук, як камінь, який падає у воду, а потім, відкривши очі, відвернула своє обличчя від мене, ховзаючись зором по стінах.

Я сидів застиглий, слухаючи, як дзвеніла мовчанка в повітрі єдиною солодкою струною, і мені було гарно, немов зараз я став чимсь кращим, вищим від неї, і я, з усмішкою на устах, дивився на неї з-під опущених повік.

Згодом вона повела мене до моєї кімнати, говорячи вже менше і холодніше, крізь кілька темних покоїв, повних ліжок і крісел, як німих, куняючих людей.

Кімната мала двос дверей: одні виходили прямо на коридор. (Ти можеш приходити пізно, — сказала вона мені), чорні на яснім, білім папері стіни, а вікно було мале, і з нього сіріло небо, просякаючи крізь густі фіранки, як болото.

Коли вона вийшла, закривши за собою двері, я зачекав хвилину і оглянувся навкруги, думаючи: «Серед цих стін багато випадків я переживу і багато нових речей навчуся, і змінюся багато. І оці стіни стануть мені близькі, і цей стіл і ліжко, і багато ночей я просплю тут, снуючи про різне, засинаючи із різними враженнями і журячись різними дрібницями. Але одного дня я залишу оці стіни і це ліжко, як і всі бажання і жури, і нові переживання ждатимуть мене і лежатимуть переді мною таємницями, а все, що було, буде абсурдне і глупеньке, як оголошення чи новини в старих газетах».

Але чомуся я відчув, що в моїх грудях було твердо і повно, і я не кинувся на ліжко, навіть не розглянувся по кімнаті, а сів за стіл, спершись об спинку крісла, говорячи: — «Герберте, ти мусиш бути таким, як хочеш, мусиш бути спокійним і холодним, і мусиш робити те, що

собі накажеш, мусиш робити ранком і вечором руханку, вчитися, читати, різьбити! Ти мусиш, чуеш, мусиш!»

Тоді, відчуваючи, як мої слова впали на мене камінням, і що я не можтиму зрушити їх, немов відчуваючи, що я вже виконав все те, що собі наказав, я став на ноги, пішов до вікна і відчинив його широко як книжку.

Мені в обличчя полилося, як вода, холодне, сіре повітря із гострими, як голки, краплинами водяного пилу, і в очі впали плоскі картини мокрих дахів і чорних димарів, і далеко сірих таборів руїн, і мої груди стали ясними, як довгий коридор, в якому відбито дошки з вікон, від отого холоду, і тоді, зовсім як не мій, як чужий, вискочив сухий, твердий сміх, як ляскіт батога, такий, як я ще ніколи не чув.

Я закрав очі і довго стояв, не думаючи і не бажаючи вже нічого, чуючи, як мокріло мое лице від дощу, і як холод дихав мені на груди і шию.

Літо кінчалося, і тепер я часто ходив глибокими, вузькими вулицями старих кварталів (на яких лежало біле небо, відбиваючись в мокрих, блискучих, як носики чорних черевиків, каміннях), безцільно, вибираючи в себе настрої старих, середньовічних будинків, з мокрим волоссям і піднятим коміром плаща.

Але вийшовши із тих чорних, як полиці з книжками, вулиць і відчувши (як вітер чи відкрите вікно) низьке, вигнуте небо над руїнами, набрякле водою, як тіло утопленого, я будився в середині, і мої думки верталися до дрібниць життя: мене ссала думка про школу десь глибоко в шлунку, як боляк (я записався вже; пам'ятаю, як падали краплі звуків із дзвону, коли я стукав у двері директора, і коли я увійшов, мені заслонили зір репродукції рисунків Дюрера на білім папері, в рамах. Директор малий, із подовгастим, як яйце, внизу ширшим тілом і великою, червоною, як сире м'ясо, плямою на цілу праву щоку, подав мені руку: я відчув грубі, короткі пальці і суху гарячу шкіру, і коли він говорив до мене, я, сидячи в кріслі, дивився крізь вікно надвір, на купи руїн, подібних до куп старого лахміття, і брудні кості заліза серед них, слухав, як дощ хлепав воду калюж: ніжно, як теплий, білий кіт), і тоді, зустрічаючи і відчуваючи вже присутність людей, я слідкував за життям міста.

Навіть в дощ місто жило, не думаючи, як група хлопців, які завзято граються і серед яких не видно сумних облич. Навкруги (помітні, як вночі багаття) стукотіли зуби повітряних молотків, високошиї, як паршиві коні, крани їли грузи руїн, клацаючи незграбними, великими щелепами, смерділи теплі струмені зужитої бензини (я любив мити руки в них, і потім, нюхаючи обережно шкіру, я втягав цей запах в себе, в саме дно грудей, як запах весняних квітів, щоб збудити в собі приспані, заховані спомини), червонолиці робітники із грубими, як коріння дерев, руками, працювали спокійно, з однаковими задоволеними обличчями.

Я бачив, як поволі росли строкаті тіла молодих, сухоребрих будинків (спершу були та не робили різниці залізні гілки риштовань, а тоді одного дня стояв будинок із тонкими стінами, як хворий, з чорними ротами голодних вікон, без даху, але вже незаперечний будинок), як вони кидали тіні на обличчя перехожих і як творили враження в них, інакше, як це робили руїни, які лежали низько, так, що можна було лізати зором понад ними, аж до стін неба.

Вночі ж, коли я виходив на місто, мені заливали очі ясні світла рекліам (на нових вулицях, і я втікав в старі вулички, щоб йти в темряві, прислухаючись до нескладної мови моїх черевиків і думаючи всім тілом, лиш не мозком, про одну річ, і тоді, змучений фізично, але спокійний, міг піти в хату і заснути.

Одного дня, вже на початку осені, сухої теплої, як долоня, із тонким павутинням неба, у мене виросло бажання (я лежав на ліжку, прийшовши із школи і кинувши книжки на стіл, повний довгих, неясних хотінь, які не давали мені віддатися моїм щоденним обов'язкам. Вікно було відкрите, і сонце дихало теплим вітром на фіранки, що дрижали, як вода, і з нього пахло небом і стиглими овочами, і було чути рух від недалеких будинків, що росли: різке гуркотіння машин, шарудіння піску і цегли, голосне гупання молотів об залізо, мокрі плями голосів), спершу повільно вилазячи з-під блідих здогадів, а тоді нараз, немов почувши під пальцями щось, чого довго шукав, думаючи: «А воно було тут цілий час, і як я не міг його знайти?», я зрозумів, що хочу різьбити щось, і зірвався негайно і поліз під ліжку, де була грудка пластеліни: зеленава, м'яка, як купа калу чи мертве вонюче тіло безшерстої тварини, і витягнув її із скриньки разом із ганчірками, в яких були завинуті гострі сталеві ложечки і шпахлі, і поставивши її на стіл, почав швидко різьбити, немов боячись, що щось втече мені з рук, що я не встигну зробити те, з чим моє різьблення було пов'язане.

Влізши усім тілом у різьбу, я відчував тільки гострі губи шпахлі, які немов цілували зелену, дещо м'яку масу, що все таки опиралася, і як вони лишали на ній сліди коротких, немов укусів, поцілунків, і я не чув уже ні белькотіння міста, ні хлюпання фіранок на вікнах від білих рук сонця. Постать людини росла поволі, але певно, скидаючи із себе зайві куски зеленого тіла, немов вилазячи з болота, яке трималося її великими, важкими клунками.

Скінчивши, я сидів довго, навіть не дивлячись на різьбу, з дивним почуттям спокою в моїй середині, відчуваючи, що я не мусів робити нічого, що я зробив усе, що мав зробити, і що міг сидіти тепер застиглий, як фігура переді мною, без ніяких бажань, довго, майже безконечно.

Тільки в мозку в мене ніжними, тонкими пальцями лоскотало задоволення, що знову став різьбити і що це робило мене таким задоволеним, і що я (знаючи вже наперед) ніколи не перестану таким бути.

І коли відчинилися двері і пані Маєр увійшла, кидаючи в густу масу спокою крик дверей і її голосу, кажучи: «Чому ти не йдеш їсти?», мене не захвилювали навіть її слова, і я заворушився ліниво, навіть не повертаючи до неї голови.

— О, а це що таке? — крикнула вона із тонким смаком радості чи сміху в голосі, — ти різьбиш?

— Так, — сказав я, підвівши очі вгору і підносячи своє тіло, яке ссунулося в кріслі вниз, як важкий мішок з мукою.

— О, — сказала вона, — яка чудова річ! Що це таке? Людина?

— Так, — сказав я.

— А чому вона така тонка, з викривленими руками?

— Ну, — сказав я, — тепер так роблять (а потім, щоб поправитися), — це такий стиль, модерний.

— Дуже гарно, дуже гарно, — сказала вона, — ти мусиш дати її мені.

Я мовчав, відчуваючи непотрібність розмови, знаючи, що вона говоритиме ще довго і що їй не цікаво мене слухати.

— Товариш мого сина (її син загинув під час війни на східнім фронті: молодий, з тонким, блідим обличчям і кучерявим волоссям. Його знімка висіла в одній з кімнат на стіні, — в військовій мундирі з вічною усмішкою, як з мухою на губах), — заговорила вона нараз, — скульптор, ти мусиш пізнати його. Він дуже гарна людина, називається Калькройт, Детлеф Калькройт.

— Він літній уже? — спитав я зацікавлено.

— Ні, йому стільки років, як було б моему синові, десь біля тридцяти. Він багатий, — казала вона, — його батьки багаті, і він різьбить тільки так.

— Ага, — сказав я, — зазнайте мене з ним.

— Знаєш що, — перебила вона мені скоро, усміхаючись радісно, немов пригадала веселу вістку і тепер хотіла сказати мені її, — ти можеш різьбити у нас на горищі. Там є велике вікно в даху, зробиш собі студію.

Я прокинувся пускаючи хвилі на обличчі, як від каменя в воді, став на ноги і подивився в її тепле обличчя.

— Справді? — спитав я, — ходіть покажіть мені... О, це буде чудово.

— Так, — сказала вона, — я приберу там, і ти можеш різьбити собі. Це буде дуже добре, як студія! А ти студіюватимеш скульптуру, коли скінчиш гімназію?

— Так, — відповів я, не думаючи, що могло бути інакше, і пішов за нею, спершу крізь двері на коридор, лишаючи їх відкритими, а потім сходами нагору, бачачи її м'язисті і білі, як живіт риби, ноги, і ловлячи деякі з її слів, як ліниво ягоди відкритим ротом, думаючи: «Я зараз різьбитиму щось велике. Не різьбитиму, а просто мурувати».

му з цегли і з заліза — щоб вийшло таке, як руїни: свій портрет чи „Молода людина”, чи щось подібне...»

Однієї неділі вони йшли на кладовище на могилу свого сина, в дзвінкій пополудень осені, спитавши мене, чи й я хотів би йти з ними, бо Калькройт мав зустріти їх там. Я згодився, і коли ми йшли повільним кроком майже порожніми вулицями міста, я, ідучи збоку, дещо віддалений від них, несучи незграбно руки на своєму тілі, як рукави наповнені піском, ссав нервово свій язик у роті, як великий соковитий цукерок, і закривав очі на згадку, що люди казатимуть: «Ось ідуть, батько, мати й син», і бачив тверду постать Маєра, в сірім, майже чорнім одязі, з старомодним капелюхом на голові, і її, спокійну, поважну, як частину самого Маєра, що була сполучена якимись невидимими нитками з його тілом.

Наближаючись до кладовища, ми зустріли більше людей, в чорнім, з квітами чи торбами, в яких, як я знав, лежали гострі, залізні приладдя, якими можна було обкопати могилу, подібні до Маєрів застиглими, як тарілки з дриглями, і твердими, негнучкими кінцівками дебелих тіл.

Від вітру коливалися еластичні, повільні, як водорослі, проміння сонця: майже холодні і прозорі; на деревах наводили сум самотності вперті листки, червоні і здорові, але такі наївні своєю впертістю.

Однак кладовище кинулось мені в очі своєю свіжістю (так мусить виглядати оаза серед пустині) і воگیстю своїх вічнозелених живоплотів, кущів і сріблястих ялин. Мене (як спогад, а не щось реальне) легко лоскотав запах зілля, яке є звичайно на похоронах, нагадуючи давні, дитячі враження, які не давали мені спокою вночі, і я, бувало, питав батька про смерть і дивився, надвір, з клубами перемішаних вражень похорону, і з запахом саме отого зілля на піднебінні, глибоко в роті, і спокій лився в моє нутро, наповнюючи його, як карафку вода, і я йшов спокійно з Маєрами, теплими від сонця, твердими, як череп, доріжками.

Ми прийшли до могили їх сина, із ще білим кам'яним нагробком: постать воєнка з головою на плечі, стилізована, лаконічна своєю простотою. — Це робив Калькройт, — сказала вона мені, і мене неприємно затрясли її слова, бо я не думав, що хтось говоритиме щонебудь саме тепер, коли все мовчало, як вражене страшною вісткою, і я відчув простоту і плиткість її істоти, яка була рада отому нагробкові, яка була рада, що її син помер і що гарний нагробок стоїть на його могилі, і я був певний, що вона йшла ни цю могилу не тому, щоб думати про сина, а щоб зробити могилу кращою, щоб налюбуватися її красою і особливо красою нагробка.

Маєр мовчав, стоячи в невідповідній позі (як на фотографії), не знаючи, що говорити, напевно думаючи: «І що мені тепер робити», і мені було шкода його і неприємно, і я закрив поволі очі, а мої уста скрипилися.

Коли я відкрив очі, вона вже поралася біля могили, а Маер все ще стояв в невідповідній позі, дивлячись на неї, і я тоді глянув на чорний, теплий асфальт доріжки, і побачив, як молодий чоловік, в ясній одязі, з білим густим волоссям, яке було на його голові, як купа снігу, ішов швидкою ходою в наш бік, і я подумав: «Це напевно Калькройт», і відчув, що моє серце стало битися голосніше, і дивувався собі, думаючи: «І чому я нервуюся, чому я нервуюся?»

Калькройт підійшов до нас швидко, немов затримуючись тільки на хвилину, з гарним, загорілим, як старі столи чи крісла, обличчям, повний чогось свіжого, що нагадувало радість, тиснувши мені твердо руку і дивлячись в мої очі сірими своїми.

Тепер я був радий його присутності, моє серце і кров поволі вигладжувалися, і я почував себе добре, і хотів заговорити до нього чи взагалі втрутитися в розмову і бути частиною їх, але тоді нараз вона заговорила до Калькройта: «От, коли б Бруно жив, він тепер був би такий самий, як ви», вимовляючи це не з жалем, а просто, як кажучи: «Коли б я була Маером, я виглядала б так, як Маер». І я знову швидко, як від удару молотка об щось тверде, закрив очі і зараз знову відкрив їх.

— Так, — сказав Калькройт, — ми були б тепер ровесниками, — тихо (я помітив, як його обличчя наповнилось білою рідиною, як склянка молоком), сумно.

Маер все ще мовчав, стоячи в сонці, кидаючи довгу й широку тінь на вигнутий живіт могили і на зігнуту постать своєї жінки, що поралася, перебираючи вправно руками і слухаючи розмову. Мені стало жаль його грубої, з круглою спиною постаті, його червоних рук залізного робітника, його неповороткості і нужденності серед жакетних слів, гробів і коначного літа, і я з надією глянув на Калькройта, на його тонке, гарне тіло, зустрівся з його очима знову і відчув їх тепло і смуток, як м'які, жіночі уста.

— Ви були його товаришем? — спитав я Калькройта, знаючи його відповідь, але говорячи, щоб перервати слова кроків (ми розійшлися з Маерами при брамі кладовища: Маери пішли вгору праворуч, до знайомих, а я з Калькройтом ліворуч, по синім, темнім, але твердим асфальті, бо Калькройт, коли вона сказала йому про моє різблення, зацікавився мною і прохав зайти колись до нього, і казав, що знайде до мене, а тоді, коли ми стояли при брамі, в сонці, відчуваючи, як його проміння відбивалося від білої кам'яної стіни, сказав: «Ходіть зі мною, у мене сьогодні нічого робити», і я згодився з якимсь неясним бажанням прощання чи радості в середині), і коли він сказав: «так», я спитав: «Ви були при ньому, коли він був вбитий?», теж знаючи відповідь наперед і вже не бажаючи говорити про це, але не будучи спроможним вилізти з рову моєї мови, яким я котився.

— Так, — сказав Калькройт, — я бачив, як його вбито: з літака скорострілом.

— Я знаю, — сказав я.

— Ми запізналися у війську, — казав Калькройт, — він саме закінчив гімназію, і я теж, і ми перебули разом старшинський вишкіл, і тоді, перший тиждень на фронті, чи радше ще за фронтом, коли ми лежали біля поїзда, налетіли літаки: винищувачі... Кількох вбито, і його теж.

— Його вбито відразу? — спитав я.

— Так, він лежав близько біля мене, і кулі пройшли вздовж його хребта і через голову — майже розрубали його, як пилою. Він тільки підскочив, так, як знаєте, вдарити подушку чи матрац патином. Я пам'ятаю — пил піднявся, і я відчув гарячий вітерець від куль на моїм обличчі і сховав голову в землю, не думаючи ні про нього, ні про страх, не думаючи нічого.

Я глянув на нього, коли він говорив, і побачив дивний вираз на його обличчі, немов він розповідав про щось приємне, щось майже веселе, його очі були не сумні, а блискучі і мінилися, як кипить вода в чайнику, і я здивувався. А коли він скінчив, ми йшли мовчки, розмовляючи широкими язиками черевиків, ідучи скорим кроком, бо дорога спадала вниз, і досить стрімко, і наша мовчанка натягнулася, як тонка гумова плівка, і здавалося, що зараз лусне і тоді щось станеться.

— Спершу я переживав це дуже, — знову заговорив Калькройт, (з тону його слів я відчув, що він думав про це цілий час і говорив, мабуть, язиком у закритому роті), — це була моя перша зустріч із смертю, і ще до того Бруно був моїм товаришем. Я не їв нічого після цього кілька днів, і вже коли ми були на фронті (я пам'ятаю, як відбувся перший наступ на нас, і як я відрухово давав накази в телефон — я був при легкій артилерії, і дивився в далековид), — я бачив, як куля вдарила в танк, і як з нього вилетів великий, чорний клуб диму (як казковий, велетенський птах), і опісля я побачив як падали сірі тіла росіян, не бачачи безперечно куль, бо це були наші скоростріли, і тоді саме, коли я дивився, як вони падали, шалений голод охопив мене, так, як часами холодом набрякне тіло, і я вже не міг думати ні про що, і тільки приховано бажав: «Їсти, їсти, їсти», і: «щоб цей наступ скінчився», і коли ми відбили наступ, шалений напад радості насів на мене, і я реготав, говорячи з вояками, і їв, і реготали всі; було, як пам'ятаю колись в школі після важкого іспиту, коли ми, ще не знаючи наслідків, стояли під деревами на подвір'ї і говорили про професорів і питання.

— Це підло, — сказав знову Калькройт, коли я не знав що говорити, — було дуже підло думати про їжу і про свою шкіру, коли так багато наших впало, і потім мене мучило сумління, що в той час, коли я їв хліб з маслом, Бруно лежав десь у труні, напевно в поїзді, і його тіло починало гнити і воняти, і скоро його стануть їсти хробаки, і саме оте слово «їсти» наводило жах на мене, бо я думав про ча-

стини його тіла, як: ніс, пальці, а особливо статевий орган, і думав про те, як хробак влізе в оту м'яку шкіру і стане вертїтися своїм білим тілом у м'ясо, яке колись було центром людини (а вона тепер не могла поворухнутися), і я знову, бувало, цілими днями не їв і ходив блідий і хворий.

— Ні, це не підло! — сказав я здивований, — це зовсім нормально, це біологічна повинність. Людина з м'яса, і тому мусить такою бути.

— Так, так, — заговорив Калькройт гостро і знову майже весело, і я глянув на нього. — Так, саме оте «людина з м'яса», оте й є трагедією. Яка нужденна людина! Навіть побіч смерти вона не може перестати потребувати їсти, і ходити в кущі, і кліпати очима, і набирати повітря в груди. Вона мусить це робити.

— Так, — закричав я, — так, вона мусить це робити, бо на це й є людиною, але я не бачу, в чому тут трагедія і бридкість. — А ви скажіть мені, нащо думати про смерть, ставляти нагробки на могили і думати про мертвих, нащо це все?

— Я не знаю нащо, але люди роблять це, — відповів Калькройт. — Ось ви, хіба не думаете про смерть?

— Так, я думаю, — сказав я, — навіть часто, але не так, як ви. Я теж жахаюся смерти, але тільки підсвідомо. Свідомо ж мені байдужа смерть, бо я люблю життя.

— О, ви любите життя? — засміявся Калькройт.

— Так, я люблю життя, — відповів я, — і чому мені його не любити? Це єдине що мені лишається.

— Дуже добре, — заговорив Калькройт, — дуже добре. Це єдине, що вам лишається і тому ви любите життя. А ви подумайте логічно, чи ви не примушуете любити життя, чи ви не вмовляєте це в себе?

— Я не розумію вас, — заговорив я до Калькройта, — і нащо мені примушувати себе любити життя, коли я ненавиджу смерть (це вам ясно, бо всі бояться і ненавидять смерть, правда?), а життя є протилежністю смерті. Отже нащо мені примушувати себе до життя, коли я хочу жити?

— Так, ви хочете жити, але ви хочете жити вічно, а життя, це наше життя, не є таким, як життя повинно бути. Це просто ілюзії, просто насміх над людьми, дурення їх. Ви знаєте, як дурять малих дітей пипкою, і вони тоді затихають, задоволені. Але вони не хотіли пипки, а хотіли грудей. Отже їх одурено, а тому що вони дурні і не вміють думати, тому вони задоволені пипкою. Так і люди, існують, думаючи що житимуть вічно, що вони дійсно є, тоді як вони — ніщо.

— Добре, — сказав я, — добре, люди обдурені, але ви скажіть що їм робити? Так, як ви говорите, їм треба було б наложити на себе руки. Але це було б теж нелогічно, бо ви самі кажете, що смерть є саме тим злом, якого всі бояться, від якого всі втікають. Отже не було б сенсу вибирати її! Тоді ви скажіть мені, що треба робити?

Калькройт мовчав хвилинку (і я тоді подумав: «Він шукає відповіді, він не знає, і тому оця суперечка»), а тоді сказав тихо, немов погоджуючись зі мною: «Треба перестати говорити гарні фрази про життя, видумувати різні альтруїстичні викрути і дурити себе, а просто бути свідомим того, що колись треба вмерти, і не жахатися смерти, а просто жити і робити те, що хочеться».

— Знаменито, — крикнув я, — знаменито, це й є те, що я кажу, але ви не поводитесь так, як ви саме сказали. Ви примушуєте себе думати про смерть, ви примушуєте себе вмирати, ви не дозволяєте собі жити. Оці ваші «муки совісті», коли ви їли хліб після смерти Бруно — ви не хотіли собі дозволити жити, тому, що він помер, і тому, що ви знали, що ви теж помрете. Це зовсім нормальна річ. Людина, яка боїться темряви, примушує себе лізти в темряву. Так само ви, як я зрозумів вас із вашої розмови, примушуєте себе думати про смерть.

— О, — сказав Калькройт, сміючись, — ви перебільшуете, я не «примушую себе думати про смерть», я тільки не хочу дурити себе ілюзіями про життя, бо життя брідке, бо життя є саме ота пипка, простий гумовий мішечок, який нам запхано в рот і який ми жваво ссемо, кажучи: «Як гарно ссати груди». —

Я відкрив рота, і тоді, коли він далі говорив, закрив його знову і заждав хвилину, доки він перестане, а тоді знову став говорити.

Ми наближалися до міста, жовтого, як нова мідяна монета, з широкими чорними дорогами серед піль руїн, як стежки в житах. На дорогах було мало людей, двері церков були закриті, і мені саме тоді, коли я говорив, пригадалося, що була неділя і що завтра ранком треба в школу, і я нараз замовк і відчув, що моє обличчя потемніло, як від хмар.

Коли ми проходили повз кіно, велика юрба людей стояла на дорозі під ним, і крізь відкриті двері було видно маленьку залю ждальні, натовчену людьми, як бараболею, і в мене вилізла думка, мов викотилася з кишени, що кіно виссало всіх людей з міста, як кров і що тому воно було таке бліде, як конаюча жовта людина.

Я не знаю, чому я відчував симпатію до Калькройта від самого початку, вже від тієї хвилини, коли я побачив, як він ішов швидко доріжкою до нас, коли я стояв з Маєрами при могилі Бруно, бачачи його біле волосся, а потім його свіже, здорове обличчя, загоріле на сонці, і навіть пізніше (що мені тепер вже ясно, бо я бачив, що він шукає, плутається, і що очевидно я хотів переконати його в правильності моїх теорій, тим більше, що він був такий подібний до мене своїми тезами, тільки був слабшим, а може просто людиною), говорячи з ним про те, що я тобі розповідав: про смерть і життя, навіть коли він заперечував мене, мені було майже приємно, немов він тільки жартома заперечував мене, а насправді думав так, як я, і я дослівно пам'ятаю тепер, що я дивився з певного роду любов'ю на нього.

після того, як він вимовив одне речення, яке заперечувало моє твердження; я мовчав хвилину, щоб не прогнати отого почуття, як часами не хочеться (свідомо) ворухитися, щоб дати тілу відпочинок, відчуваючи, як спокій немов полоще змучені м'язи, пам'ять і все ество.

Я пам'ятаю, як ми ішли з ним до його хати, коли надворі вже зайшло сонце (я знову забув про школу), і вітер тік між руїнами холодними водоспадами, несучи запах ріки і її безнастанне шарудіння, яке саме було нею, бо без того шарудіння вона не була б рікою, а просто водою (я пам'ятаю оте порівняння, а потім аналогічно в мені постало порівняння: люди теж є людьми тому, що завжди чогось хочуть, бо що саме роблять оті постаті під синім шатром неба, що робимо ми з Калькройтом, бо що були б ми, як не звичайні біологічні тварини, коли б ми були спокійними і закінченими в середині, — гнилими кусками теплого м'яса, так як гнилими калюжами теплої води були б ріки). Надворі ставало скоро темно, так що можна було майже відчутти, що земля крутилася з великою швидкістю навкруги своєї осі, як велетенська каруселя. На вулицях, коли ми були вже близько його помешкання, я вперше закримітив багато нових будинків з білими стінами, від яких віяло (так мені здавалося, наганяючи якісь спомини з дитячих літ, які я одначе не міг видобути з себе, і тому перестав думати про це, безперечно, теж спонуканий почуттям тієї свіжості, яка була подібна до щастя) свіжістю, і я пригадав собі, що я колись ставився вороже до нових будинків, ще тоді, коли я приїхав до міста, а тепер я просто був залюблений в оті білі, чисті коробки з темними вологими очима вікон, і знову дивне почуття радості і любови до всього дослівно затрясло моїм тілом, і усмішка викотилася з моїх уст, і я сказав, не звертаючись до Калькройта: «Який чудовий вечір», а Калькройт жартома усміхнувся: «Який ви романтик».

Я закрив очі, і мені схотілося реготати довго, і мені здавалося, що я вже ніколи не буду почувати себе погано, я не розумів, як можна почувати себе погано, живучи серед відродження країни, серед днів, які будуть довго, чуючи, як треться кров теплою спиною під шкірою, як повітря полоще киснем рожеві клітини легенів, як очі ломлять водяні проміння цілого світу і пускають їх сильними струменями в мозок, як завжди хочеться чогось нового в грудях, і що саме оте хотіння є радістю і приємністю, і саме через це хочеться жити. Я зрозумів себе щойно під дверима Калькройта, і тоді ще більше почуття вдоволення було в мені, бо я чекав зайти до його помешкання, як в якесь місце, де щось надзвичайне мало статися, щось, що зробило б цей день закінченим щастям, і я став схвильований і нетерплячий, а запах свіжої фарби і гострі нові лінії на поруччі сходів лоскотали мене, дрочили і підсилювали мої дождидання.

Ти знаєш його помешкання, знаєш те враження, коли прийти туди з простого помешкання учня гімназії, як порівняти сірий колір з чер-

воним, як жовтість стін закриває обличчя гарячими, пекучими доло-
нями; коли я увійшов туди, мені ще було видно, як синій хвіст дня
(як пави) сховався за вікном, і я стояв мовчки якийсь час, не знаючи,
що робити.

— Заходьте ближче, — сказав Калькройт.

Я зійшов вниз від дверей по м'якім синім килимі і підійшов до
Калькройта, і став, не знаючи, що робити, але зовсім не розгублений
і не з тією квалістю в шлунку, яка звичайно є перед чимсь важливим,
а немов чекаючи наказу від Калькройта, немов тільки ждучи його
згоди, щоб знову зачати говорити і знову бути щасливим.

— Що ви вип'єте? — спитав Калькройт, коли я вже був близько
від нього і все ще наближався до його постаті (і все ще, як я казав,
ждучи його голосу чи руху), і коли він вимовив ці слова, на які я
ждав. Але згодом (вже десь аж за рік) я відчув, що в цей момент він
міг вимовити щонебудь і що ніщо не могло вразити мене, якщо це
вийшло з його уст. Теж пізніше я знав, що це була правда, бо оте
«Що ви вип'єте» було саме протилежним до того, що я хотів почути,
але будучи засліпленим його особою, будучи таким «подібним до ньо-
го», я прийняв їх, як свої слова, і навіть не змінив вигідного, сонного
положення в своїм нутрі.

— Я не знаю, — відповів я, — щонебудь... Те саме, що ви.

— Добре, — відповів Калькройт, — у мене є знаменитий фран-
цузький коньяк.

— Добре, — сказав я, бачачи, як він пішов поратися кудись, де
напевно були пляшки, і тоді, як він відчинив маленьку дерев'яну
шафку із срібними й скляними чарками, я задовольнився тим і став,
розглядаючи по кімнаті, пересуваючи очима по картинах, не випива-
ючи їх до дна, а тільки смакуючи враження і зараз переходячи до
інших, відчуваючи, що смак всіх тих картин був однаковий і що він
мав щось спільне зі мною і з Калькройтом, з нашим недавнім пере-
буванням на кладовищі, і знову ж думаючи: «Це те, що я шукаю
і що шукає Калькройт, і це доказ того, що Калькройт такий, як я,
що я навіть не мушу переконувати його».

Коли він підніс мені чарку (велику, з грубого скла) з червоною
рідиною, ми випили — я тільки один великий ковток, який немов
запалив мене, але я не скривився, а зробив дуже поважну міну, далі
тримаючи те, що осталося в чарці, в руці, дивився на нього, чека-
ючи, аж він промовить.

— Пийте все, — сказав він, показуючи мені на свою порожню
чарку.

— Ні, — сказав я, — я волю пити поволі (і тоді я відчув, що збре-
хав, і що я мусів сказати: «Я не привик пити», і це немов розбило
блискучу, як дзеркало, поверхню мого почуття), — але я далі, не мігши
вирватися із розгону моїх слів, сказав: «Покажіть мені вашу студію»,

далі думаючи: «І чому я не замовкну і не можу бути таким, як мушу бути».

— Добре, — сказав Калькройт, — зараз, тільки доллю собі ще, я люблю пити, — і усміхнувся.

Я усміхнувся собі і знову подумав: «Чому я усміхнувся?», але слова Калькройта: «Я люблю пити» прозвучали мені: «Я не привик пити», і мені здавалося, що Калькройт вимовив те, що я хотів сказати, і що він немов виручив мене, і тому я трохи повеселішав, але ще не зовсім.

— Ходіть, — сказав Калькройт, ведучи мене до одних дверей і відчинивши їх, заждав на порозі, доки я підйду до нього, і коли я прийшов туди, я побачив глибоку темряву, і тільки жовте світло з кімнати, де ми пили, і де все ще стояв Калькройт, лежало довгим і скісним пасмом, і тоді Калькройт засвітив світло, заслоняючи собою на хвилину двері і клацнувши контактом.

Я мав враження, що я в трупарні, не зважаючи на те, що постаті не лежали, а стояли: з роздертими грудьми, животами, руками, дірчавими ротами, в яких, замість язиків, були завіси дверей чи покучерявлені іржою багнети; я проходив між рядами отих дивовижних постатей із почуттям в грудях, яке вже не було радістю, але й не було відразою чи обуренням — я просто не знав, як мені почувати себе, хоч знав уже, що всі ті постаті — це не те, що я хотів зустріти у Калькройта, що це не те, що я хотів зробити, ліплячи мою постаті з пластеліни, що хоч всі ті постаті із заліза і хоч вони чогось хочуть (і я знав це почуття, бо воно було добре відоме мені, тільки я відганяв його від себе, так як часами хочеться блювати, але стримуєш себе від цього з рукою на устах і холодним потом на чолі), у них всіх є якась певна насолода бути обезформленими і нещасними, бути людьми, які мусять страждати; коли вони хочуть чогось, вони не роблять це з певністю, що дістануть те, чого хочуть, а просто прагнуть і деруть собі шкіру на грудях на те, щоб плакати і щоб дерти на собі шкіру.

І саме тоді вернулася до мене постанова, яка виросла (ще не зовсім тоді) в мені, коли ми вперше дискутували з Калькройтом: перекопати його, що те, що він робить, не є правильним, що життя, такого, як воно є, досить для того, щоб довести, що можна жити без дурення себе й інших ілюзіями про пекло і небеса, про гріхи і добрі вчинки, ілюзіями про певні обов'язки і завдання.

Калькройт мовчав.

— Вони такі, як ви, — сказав я.

Калькройт засміявся: «Так, вони такі, як я».

— Ви виставляєте ваші речі денебудь?

— Так, я виставляв недавно в Мюнхені. У мене багато знайомих, багато, які думають так, як я.

(Я забув, що хотів сказати, і тепер, стоячи між залізними трупами його постатей, дивлячись на нього, як він стояв при відкритих дверях, крізь які сунулось густе, як лява, тепло в його студію: вузьку, з білими, нечистими стінами, з високою скляною стелею, під якою стояли мертві кістяки руїн, бо їхні тіла були витвором руїн, — їхні тіла були зложені з іржавого заліза, яке гнило між цеглами румовищ, їхні зародки постали в мозках і тілах людей, які хлептали очима смак саме отих руїн, які, встаючи кожного ранку, зустрічали сонце над цвинтарями міст, які прощалися з ним крізь тонкі пальці цегляних кістяків, я відчув байдужість до того, що він не є такий, як я, і нараз мені захотілося спокою, захотілося сидіти, і не говорити і не думати).

Я поволі, проходячись між їхніми рядами, перешов повз Калькройта, пішов в кімнату і сів у м'який фотель, поклавши руки на поруччя, що було м'яке, як спина собаки.

— Вип'єте ще? — спитав Калькройт, і тоді я, побачивши, що моя чарка ще недопита, вилив її в рот, насолоджуючись огидою, яку викикала гидка, гаряча рідина, і мовчки подав йому чарку.

Коли він приніс мені її наповненою, ми знову мовчки випили, і я відчув, як мій мозок нараз стерп від алкоголю і як байдужість зробила моє тіло дерев'яним, і мені не хотілося змагатися з словами Калькройта, хоч я не згоджувався з ним, і я мовчки слухав його.

— Ми живемо самі тепер, — сказав Калькройт, — навіть церква не може тепер промовити до молоді, бо вона (молодь) бачила вск правду життя, зрозуміла життя наскрізь, хоч може й не аналізуєчи його, та все ж зрозуміла життя, і ніщо не може змінити її. Ви дивіться на себе чи на ваших приятелів, чи, врешті, на мене, бо я теж дитина війни. Ми самі, залишені серед руїн наших міст, залишені нашими батьками, які гниють десь під ними, залишені нашими вождями, які не змогли повірити в те, що проповідували нам, залишені навіть церквою, бо вона не може нам допомогти. Ми залишені самі серед життя і можемо робити, що захочемо. Ніхто не збирається допомагати нам! Що залишається робити тоді? Ми мусимо вмовити в себе, що життя погане, що життя повне страждань і що жити не варто, і тоді, саме тоді ми доведемо, що ми можемо жити самі, без нічиєї допомоги, без нічиїх казок. Ми мусимо шукати насолоди в болю.

— Ооо, — застогнав я, — ооо, мені болять ваші слова. А знаєте чому? — Тому, що я так добре розумію вас, тому (ви не смійтеся, хоч це звучатиме глупо), що вже був таким, як ви, але я змінився. Ви знаєте, — закричав я, — ви зробіть ось що: ви повісьтеся, але так, щоб вас врятували, як мене. Я був повісився, і це врятувало мене. Життя болить, мучить, так, але це ніщо, цього можна і не відчувати. Ми мусимо знайти причину до життя! Ми мусимо бути самі для себе і церквою, і батьками, і вождями. Ми мусимо знайти це все в нас самих!

— І знову дурити себе? — перебив мені Калькройт.

— Дурити? Чому дурити себе? Хіба ви не думаете, що правда існує? Калькройт засміявся: «Так».

— Я знаю, що ви скажете мені, — перебив я його, — існує мука, нужда, але існує теж спокій, погодження з дійсністю. Ми не мусимо втікати ні від чого, ми можемо жити, будучи свідомими того, що мусимо вмерти і що щастя як такого в житті немає.

— А все ж це і є дурення себе, годування себе пипкою силоміць, це вмовлювання в себе, що життя гарне».

— Так, життя гарне, чому не гарне? А хіба те, що ви кажете, здорове? — Це просто нонсенс: навмисне мучити себе, щоб стати байдужим до болю. Це хвороблива річ! Хіба ви цього не бачите?

— Може, воно і хвороблива річ, але це єдиний шлях, бо те, що ви кажете, утопія. Не можна знайти заспокоєння в облуді.

— Чому «облуді», якій «облуді»? Ми не дуримо себе і не примушуємо жити. Коли хтось хоче вмерти — хай вмирає! Але я знаю, знаю це певно, що коли хтось стане думати так, як я, він ніколи не схоче поповнити самогубство.

— Це тільки тези, — сказав Калькройт, — я не вірю в те, що ви говорите. Ви хочете жити, бо ви молодий, здоровий, може навіть тому, що ви напевно багато читали, що ви інтелектуаліст, але люди слабі, які не розуміють вашої техніки «вчитися жити», ці люди не підуть за вами, а покінчать з собою. Але, — гукнув він, — але коли ви зможете привчити їх страждати, убити їхні нерви, якими сприймається життя, — тоді вони будуть врятовані.

Я мовчав. Великий, сильний, протяжний, як водоспад, біль тік крізь мене, і я примушував себе мовчати і не говорити далі до Калькройта, і не знав, що мені робити далі, щоб переконати його, і немов відчував всім тілом, що немає способу, яким я міг би довести йому, що я правий, і я навіть затиснув уста, очі й кулаки рук, щоб ні краплина болю не виплила наверх, хоч робив це без жодної очевидної причини.

І коли я вертався додому (надворі була ніч: чорна, холодна, як зимою відкрите вікно, на вулицях вже не було нікого, і вони були, як великі кімнати з німечними краплями лямпок на високих стовпах, мої кроки скакали в темряві, як гумовий м'яч, відбиваючись від стін, і я відчув протяжний звук самоти, як високий звук, який не можна чути, але який спричиняє у вухах біль), повторюючи під ритм моїх кроків (і не бажаючи цього робити, але знову не будучи спроможним перервати це): «Я сам, я сам, я сам...», і в моїм тілі, а особливо в устах було почуття незадоволення, почуття чогось невиконаного, почуття якоїсь провини, і щоб заспокоїти себе, я кілька разів наказав собі: «Я не поступлюся Калькройтові, я переконаю його», але це не помагало, і я далі, повторюючи язиком: «я сам...», — казав собі: «Перестань думати про це!» Пізніше, вже будучи в ліжку і не можучи заснути, я підвівся і, ставши посеред кімнати, затиснув кулаки

і довго говорив собі: «Ти не смієш бути таким, як він, ти не смієш впасти назад, ти мусиш жити, ти мусиш жити, ти мусиш жити...!»

Після цієї зустрічі у мене була охота більше не зустрічатися з Калькройтом, і я навіть постановив так, ідучи в понеділок ранком у школу, знаючи одначе, що це не постанова, а просто дурення себе, і я знав, що мусітиму зробити щось інше, але далі не уявляв собі, як я міг би переконати його, бо я не був зовсім певний, що говорю правду, бо у мене теж були сумніви і м'які й пливкі, як вода, місця в моїх переконаннях, і також я не знав, в чому саме я мав переконувати Калькройта, але знав, що це саме було причиною неспокою і незадоволення в мені.

Так пройшов тиждень, і я, вже певний, що піду до нього в суботу, бо ми так домовилися (я сказав: «так», на порозі, не дивлячись а його обличчя, яке було темне проти ясного світла кімнати), все ще не хотів признатися до нього, бо не хотів сказати собі, що постанова, яку зробив, не була постановою (просто вже відкидаючи майже свідомо оту неприємність, яка мусіла статися) і що я таки піду туди і що я таки далі хотів зустрічатися з Калькройтом, але в суботу ранком я вже сказав собі: «Я піду сьогодні до нього, бо, поперше, я мушу переконати його, що я правий (я робитиму це для себе, щоб переконати себе), а подруге, мені важливо зустрітися з ним, щоб він допомагав мені в скульптурі і щоб він познайомив мене з іншими мистцями й увів мене в мистецьке товариство».

Я говорив собі це, будучи не зовсім переконаним, що мої слова були насправді глибокі, як рани від ножів, але мій мозок казав мені, що таки мушу зробити це, бо це справді буде корисним для мене. І так у суботу, прийшовши з школи, з'ївши обід і не ждучи, я відчув, як бажання йти до нього наростало, як кинути камінь з високої гори і бачити (чи може тільки знати), як він летить все швидше і швидше, і я побіг до нього.

В Калькройта був його товариш (якого ти не знаєш), молодий літун, сліпий, теж скульптор. В нього незвичайно густе, брудно-жовте, як стара солома, волосся, і на його обличчі сині цятки від вибуху, який випалив йому очі (вони тепер білі від більм, немов сховані в двох калюжах синього молока, і він принципово не носить темних окулярів) — який одначе різниться від Калькройта тим, що він жакхливий цинік, але не криється з цим, не старається дурити себе, а, просто з насолодою говорить: «Я цинік, бо я сліпий, бо це єдиний спосіб, яким я можу жити». У нього є великий собака, який служить йому за проводиря — чудовий, расовий собака, з лапами, як у лева (собака не зводить очей із свого пана, і розуміє кожний рух на його обличчі, як старі люди читають погоду на хмарах, на небі, і тоді прибирає собі відповідну міну: веселий або гарчить).

Сліпий скульптор поводився у Калькройта, як у себе в хаті, і не поступався нікому в своїх переконаннях, а Калькройт старався

не спорити з ним, бо властиво вони погоджувалися у поглядах на життя, тільки, як я вже сказав, Калькройт робив це не щиро, більше надумано і зовсім з інших мотивів.

Сліпий скульптор привітався зі мною, тиснучи мені руку, і сказав: «Ну, побачимо, яку зміну вирощує собі нова Німеччина (немов кажучи: „Ось яку зміну вирощує собі нова Німеччина”, мовляв, не зовсім вже й добру).

Коли я потиснув його руку, мене вразило, що вона була тонка, ніжна, з м'якою, як пелюстки білих квітів, шкірою, і я нараз подумав собі, що він напевно був би таким ніжним і чутливим, як його рука, якби не був сліпим, але пізніше я зрозумів, що його руки такі ніжні, бо він сліпий (і ще скульптор до того), і вони служать йому за очі.

Я хотів сказати щось гостре на його іронічну заввагу, але потиск його руки чомусь примусив мене змовчати, сказати тільки своє прізвище і: «Мені приємно вас пізнати».

— Чемна тепер наша зміна, — сказав скульптор і засміявся.

Калькройт засміявся собі, немов сліпий був його шефом, і він запобігав його ласки.

— Ми вчимося в новій Європі, — вирвалося мені.

— Вчіться, — сказав сліпий, — може буде вам ліпше, як було нам.

— Пробачте, — сказав я до Калькройта після того, як ми мовчали довший час після слів сліпого (він усміхався сам до себе, дихав голосно носом і гладив морду собаки рукою) і коли мовчанка стала неприємною, і тоді щоб сказати щонебудь, я сказав це, хоч знав наперед відповідь Калькройта: «Пробачте, я не знав, що у вас гості, я може піду».

— Ні, — сказав Калькройт, — ні, я навмисне закликав Брунс (я нараз здригнувся, нагадавши сина Маєрів, бо сліпий сказав мені при вітанні тільки своє прізвище), щоб ви пізнали його. Бачите, ми маємо багато спільного, і я думав, що ви зрозумієте мене краще, пізнавши Бруно.

— Так, — сказав сліпий, — ми маємо багато спільного: я каліка тілом, а він каліка душею... тільки душею, — додав він, — я ж каліка тілом і душею.

— Всі ми каліки душею, — сказав я, — всі ми пережили війну, як і ви, і всі ми живемо далі.

— Так, — сказав сліпий, — всі ми живемо далі.

— Пробачте, — перебив його Калькройт, — я пропоную щонебудь випити... Ви вип'єте те саме, що минулого разу? — звернувся він до мене, а я, здригаючися, відповів швидко: «Ні, ні, нічого. Я не питиму нічого».

— О, а це чому? — спитав Калькройт здивовано. — Ви пили останнього разу.

— Я знаю, — відповів я червоніючи, — та я звичайно не п'ю... Я вірю в тверезість і в правду, — додав я накінець гордо, чуючи, як піт виступив на моїм обличчі лоскотливими краплями.

— Ну, — засміявся Калькройт, — якщо не хочете, я не буду силувати. А, може, нап'єтеся содової води? — спитав він раптом, очевидно радий, що пригадав це, і я теж, радий, відразу згодився, а Калькройт тоді звернувся до сліпого: — А ти що питимеш, Бруно?

— О, сказав сліпий якимось сумно, — щонебудь..., — і Калькройт обернувся мовчки і пішов у кут кімнати, де стояла шафка з напоями, а сліпий тоді спитав мене несподівано: «Ви не п'єте?»

— Ні, — відповів я, а тоді, знову червоніючи, поправився: — Часами тільки, от так у товаристві...

— Попри всі свої негативні якості, — заговорив сліпий, — алкоголь корисна річ... як лік...

— Помагає забути про дійсність, — вирвалося мені, і я відразу захотів, щоб слова вернулися назад мені в рот, як на фотострічці, пущеній у протилежний бік, цигарковий дим втікає в рот: спершу поволі, а потім скоро.

— Не зовсім, — сказав сліпий, саркастично усміхаючися, — не зовсім. Алкоголь не вбиває пам'яті, а я сказав би навпаки, він нагадує про дійсність, але робить людину байдужою...

— Ну, панове, годі сперечатися, вип'ємо спершу, — перервав нас Калькройт, принісши напої, і подав мені склянку, повну зеленої води, а сліпому (і затримуючи собі) чарку червоної рідини (це той коньяк, що ми пили минулої неділі, — подумав я мимохідь), і сліпий тоді, поволі ковтаючи, сказав: «За молодь нової Німеччини!». — І ми випили: вони до дна, а я тільки кілька ковтків солодкого напою з пекучими бульбашками, що, як срібні п'явки, чіплялися до язика.

— Герберте, — звернувся Калькройт несподівано до мене, — сідайте, будемо говорити. — І я, дещо здивований його словами, виконуючи його наказ, мовчки сів у фотель і тоді сказав: «Я слухаю», чуючи, як починало м'яко бити моє серце.

— Так, — сказав Калькройт, — давайте будемо говорити про те, що говорили минулої неділі.

— Добре, — сказав я, а тоді, вже ледве вимовляючи від напруги слова, спитав: «Чому ви так дуже хочете переконати мене?»

Калькройт усміхнувся:

«Тому, що я знаю, що я правий, і тому, що думаю, що мій спосіб життя принесе людям щастя».

— Неправда, — перебив його сліпий, — неправда (сміючись іронічно, як тоді, коли вітався зі мною), — тому, що ти хочеш мати товариша в нещасті.

— Ооо, — засміявся Калькройт: — я маю тебе!

— Мене? Що там мене! Ти знаєш, що я думаю так, як ти, тільки тому, що я сліпий, коли б був здоровим чи пак нормальним, як

ти, я був би першим буржуазним маломіщанином в цілій Німеччині! Ось, я одружився б з гладкою крамаркою, яку плескав би по заду, налив би свою пику жиром, стриг би коротко волосся і ходив би в неділю в церкву — і на пиво...

— Перестань! Ти знаєш, що ти не був би таким, — сказав досить твердо Калькройт, перебиваючи сліпого.

— Хто знає? Хто знає? — засміявся сліпий, а потім зачав говорити до мене: «Ви бачите, ми діти війни, я і Калькройт, і ви теж... Ми пережили все найгірше, знаємо життя наскрізь і знаємо, що життя абсурд. Але тому, що ми люди, ми не можемо не хотіти жити. Навіть я, сліпий, поганий, навіть я хочу жити. Тому ми хочемо знайти причину до життя, хочемо знайти щось, що виправдало б наше існування».

— Дуже добре, — сказав я, — в цьому ви не мусите мене переконувати...

— Чекайте, — сказав Калькройт, — дайте Бруно докінчити.

— Отже, — далі говорив сліпий, — ми не можемо знайти причини до життя тому, що (бо такої властиво не має, ви це знаєте), тому що ми починаємо ненавидіти його, починаємо відчувати, що ми ніколи не знайдемо причини до життя і що думка про самогубство стає сильнішою і сильнішою, але далі бажання жити тримає нас. (Так ми починаємо ненавидіти людей, себе). — Це і є процес тримання себе при житті: зненавидіти його до тої міри, щоб воно стало байдужим для нас.

— Тоді, якого чорта жити? — закричав я, — якого чорта жити і мучити себе, коли ви не хочете жити?!..

— Ооо, — закричав сліпий (я глянув на Калькройта: — він сидів, спершись головою об спинку крісла, закривши очі, як два улесливі роти, і усмішка була на його устах, як цигарка чи стебло трави), — це саме є трагедія нашого буття: ми не можемо вмерти і не хочемо жити! З нас насміялись, нам сказали: Ви вільні, але в дійсності ми раби! Ми раби свого тіла і не можемо бути інакшими».

— Добре, — сказав я, — добре, ми раби, ми ненавидимо життя і т. д., але скажіть мені, чому ви, ви і Калькройт, ті, які застосовують оту нову методу «життя», чому ви не байдужі, а все ще думаете про те все і все ще неспокійні?

— Тому, що ми ще не зовсім дійшли кінця, — заговорив Калькройт, — тому, що ми ще не зуміли здушити бажання до життя. Але ми це зробимо.

— Добре, — сказав я, — робіть, але я робитиму так, як хочу, бо ви все ще не переконали мене (до речі, ви нікого не переконасте словами, але думаю, що вчинками ви зможете довести багато людей до вашої «філософії», бо вона дуже проста: нею дуже легко жити, бо це філософія слабих, які у розпучі надіються, що знайдуть рятунок в самій причині отієї розпучи, що загасить біль, пхаючи пальці в рану).

— Ви змінитесь ще, — сказав сліпий, — ви ще молодий ідеаліст (мені Детлеф говорив про вашу «філософію», вона дуже ідеалістична, утопічна і може придатися тільки для інтелектуалістів), і тому ви все ще опираєтесь, але ви змінитесь. Ви або підете отим «правильним» шляхом, який веде в церкву, який вживає «Бога», який вибирає більшість людей (не вибирає, а радше не відкидає), або підете за нами, станете байдужим до всього і просто житимете, житимете з поганим смаком в роті, але житимете (ваші дні будуть холодні й повні байдужості, ви будете, як божевільний, який не відчуває болю, коли йому пхати голку в тіло), і я думаю і надіюся, що ви виберете отой другий, наш шлях.

— Ні, — сказав я твердо, — я не виберу ні перший, ні другий, а остануся таким, як є! Мені байдуже, чи цей шлях — це утопія. Головне те, що він рятує мене тепер, що я певний правильності свого шляху. Може його треба буде перебороти, може справді він тільки для інтелектуалістів, але він рятує мене тепер, і я певний, що коли хтось хотімє жити і піде моїм шляхом, він знайде задоволення в житті. Я певний цього!

— Ви змінитесь, — сказав Калькройт, сміючись, — ви змінитесь. — Може, — сказав я, — а може ні.

— Я розповів тобі це, — говорив далі Герберт, — щоб показати різницю між Калькройтом і цим сліпим скульптором. Бачиш, вони обоє однакової думки, тільки сліпий знає, чому це робить, знає, що цей шлях тримає його при житті, а Калькройт не хоче жити і хоче, щоб цей шлях дав йому сили покінчити з життям. Звичайно, сліпий міг би піти моїм шляхом, але це вимагало б багато зусиль, це вимагало б «почувати себе нормальним», а він хоче бути сліпим, він майже радий тому, що він сліпий (це часто трапляється), і він ненавидить здорових людей. Ця «філософія» (його і Калькройта) є ідеальною для типів, як він. Це філософія байдужих циніків, і вона зовсім не нова.

Ну а тепер Калькройт. — Він звичайно чутлива людина, він справжній мистець, якого життя (війна) зробило таким, як він є. Ти пам'ятаєш, як він розповідав мені про смерть сина Маєрів. Він хотів вмерти тоді теж, його мучило сумління, що Маєр помер, а він ні, тому він не хотів їсти, хотів тим способом знищити себе. І коли він їв, він ненавидів себе за це, і так виникла його філософія: людина мусить жити, бо в неї немає досить сил, щоб покінчити з собою. Тому то він і думає, що, дратуючи себе життям, мучачи себе, він викличе у собі досить сил, щоб поповнити самогубство.

Далі, у нього є почуття самотності, він відчуває різницю між своїми мотивами і мотивами сліпого, він відчуває, що хоч вони вірять в ті самі речі, вони роблять це не з тих самих причин. Тому він дурить себе, мовляв: ми всі є дітьми війни, і війна зробила з нас всіх калік.

Тепер, я хочу розповісти тобі одну історію, про яку я довідався пізніше вже від самого Калькройта. Ти знаєш, що Калькройт дуже вродливий і досить багатий. У нього була наречена, незвичайно гарна дівчина (він показав мені її знімку, і у нього є декілька чудових студій її голови і торса — він добрий скульптор), вони мали одружитися десь приблизно два роки тому (на весні того року, коли я пізнав його). Однак Калькройт, хоч і любив її, зірвав з нею, вже перед самим вінчанням. В день вінчання він виїхав зовсім з міста і поїхав до Італії (тому він був так загорілий, як я пізнав його). Всі думали, що його вбито, аж поліція викрила, що він в Італії. Це дуже цікава історія. Я старався аналізувати її. Калькройт напевно боявся (підсвідомо, очевидно), що вона змінить його і що він почне любити життя. Але також я маю враження, що він відчував свою неспроможність бути головою родини, батьком, вести когось, відчуваючи відповідальність чийогось існування на собі. Від того часу він майже не має ніяких зносин з жінками, у нього є дівчата, яким він платить, але поза тим нічого глибшого. Я пам'ятаю, він оповідав мені, що навіть в той час, коли він має дівчину чи просто йому подобається якась дівчина, він уявляє її своєю тільки через купівлю чи через примус, як наприклад: у неї немає грошей і хворий батько, і тому, щоб допомогти батькові, вона віддається йому за гроші. Отже, він боїться відповідальності, боїться також стати нормальним, боїться любити життя. Це просто дивне (я справді все ще не знаю, чому він так ненавидить його, чому він хоче вмерти, це мабуть вплив війни, який відбився на ньому, може навіть, як я вже згадував, саме смерть сина Маєрів).

Герберт замовк на хвилину, немов все, що мав сказати, вийшло з його грудей, та він все ще шукав останні клубки спогадів, щоб розмотати їх, але я зараз зауважив, що він вагався над чимсь, і тоді нараз, як рвучи руками гілля перед собою чи щось, що стоїть на його шляху, він знову зачав.

— Однак, — казав Герберт, — Калькройт досить сильна людина, і він може бути небезпечним, тому я й говорю тобі про моє знайомство з ним. Він безперечно мав на мене вплив, негативний вплив, та я, навіть знаючи про це, ніяк не міг зірвати з ним. Назовні я дурив себе тим, що старався переконати його, але насправді я потребував його... Бачиш, Калькройт досить добрий психолог, хоч він не хоче аналізувати себе. Він добре знає, що йому легко повести нас (чи таких, як ми) на його спосіб життя. Бачиш, я часто зустрічався з ним, жив з ним досить близько... Ми ліпили разом, говорили разом (я навіть мушу признатися, що перестав заперечувати його твердження, на якийсь час, мовлячи: «Ви маєте рацію, бо я теж властиво такий, як ви, тільки трохи молодший», і за це ненавидіти себе, і ненавидіти його, але все ще будучи неспроможним звільнитися від нього).

— Ми жили дуже близько (Герберт зачав наново, немов вертаючись до того, що хотів сказати і не сказав, щоб піти тепер іншим

шляхом і врешті висловити себе), і я знаю його добре... Він може і слабкий, але він не хоче впасти сам, він хоче тягнути з собою інших, нас, молодих, він робить це зовсім свідомо і з певною насолодою, з такою ж насолодою, з якою він мучить себе... Він хвора людина.

— Ти краще не зустрічайся з ним, — продовжував Герберт, глянувши на мене дивно. — Бачиш, я познайомив тебе з ним, і тому я не хотів би бути причиною того, що ти підпав під вплив Калькройта...

— Ха-ха-ха, — засміявся я, — а ти не думаєш, що вже пізно? Врешті, чому ти познайомив мене з ним?

— Нууу, — сказав Герберт, — це була моя помилка... Я все ще тоді був під впливом Калькройта. Я думав... я хотів познайомити тебе з ним, думаючи, що ми обоє змінимо його скоріше. Це, звичайно, було дурення себе, але я хотів бути твоїм товаришем, і тому що я уважав Калькройта за свого товариша, я хотів познайомити тебе з ним... Я так пояснюю це собі тепер...

Герберт замовк, і я тоді, глянувши на годинник на руці, повільно сказав (бо знав вже це давно): «Слухай, ми спізнилися у школу вже десь годину». А він тоді зірвався і сказав: «Справді? Ходи, ми мусимо бути на лекції», і як ми вийшли надвір, біль проколів мої очі, бо було біло від снігу і сонце світило ясно і пахло вже навіть весною, і коли ми наближались до школи, вже на брамі шкільного подвір'я, Герберт нагло став, зловив мене за руку і сказав: «Слухай, я затаїв щось від тебе, власне не затаїв, а тільки не розповів тобі щось про Калькройта, щось дуже важливе. Але я благаю тебе, не зустрічайся з ним, це все моя вина, і тому я благаю тебе — не зустрічайся з ним... Я хочу направити свою помилку. Хіба людині не можна помилитися?»

— Герберте, — сказав я, трохи вже вражений його словами, — слухай, не роби комедій з цього всього, я певний, що ти перебільшуєш. Калькройт не матиме ніякого впливу на мене, і мені він зовсім байдужий, я не думаю, що буду зустрічатися з ним, але коли б навіть зустрічався, ти тут ні при чому, він не матиме ніякого впливу на мене.

Ми пішли кілька кроків, а тоді, вже перед самими дверима кляси, він знову зупинився і сказав:

— Я таки мусітиму розповісти тобі про «це» колись пізніше.

— Добре, — сказав я вже злісно, — ми можемо говорити про це після школи.

Ні, — сказав він відвертаючися і здається паленіючи — не тепер, колись пізніше, — і відчинив двері кляси, і тоді ми впали в оту дивну музику школи: голос професора падав, як краплі на кам'яну долівку, а ціла кляса мовчала, так, що коли професор не говорив, було чути, як бренила мовчанка, як телефонні дроти в полі на стовпах (це так брениють наші нерви, думав я малим хлопцем).

(Далі буде)

ЮРІЙ ТАРНАВСЬКИЙ: ШЛЯХИ

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Сніг падав часто: великий, як мокрі і білі поцілунки, одначе топився скоро, і від того дороги були завжди наповнені тремтячою і чорною, як чорнило, водою, і тільки на дахах він висів мокрими, брудними ряднами.

Це були важкі часи для мене, і я тепер, прийшовши вечором зі школи, не світтив світла в кімнаті і сидів у темряві, дивлячися крізь вікно на місто, навіть не любуючися (як я це робив часами раніше) окволуючим голодом у шлунку і не тужачи за глиняним, припалим червоним пилом жару інструментом електричної пічки, тільки відчуваючи, як почуття ставали все слабшими і слабшими в мені, так наче вони, що своєю вогкістю творили пляму моєї свідомости на байдужій, як полотно, речовині матеріяльного світу, поволі випаровувалися, чомусь не залишаючи по собі навіть темного зарису смутку. І коли я роздягався пізніше, йдучи до ліжка, знову ж у темряві, разом із неорганічним холодом моєї часто ненатопленої кімнати, я втягав у свої ніздрі різкий, майже гарбарський запах моїх мокрих і тому кислих ніг (всяклий у них разом із водою із пористої, як папір, шкіри моїх черевиків, дивно несподіваний і протилежний мною очікуваному солодкому смородові гнилого м'яса), і наче перетворений тим запахом справді у кристал якоїсь соли, я, лягши у ліжку, розчинявся у його холодній, що здавалася (може від холоду) мокрою, постелі, неначе у холодній бетоновій ванні якогось там спорожнілого на ніч хемічного заводу.

В школі я бачив Герберта, та ми не говорили між собою ще від нашої розмови в суді, і навіть рідко віталися (коли він підходив до мене і подавав мені мовчки свою останніми часами легку й байдужу руку), бо саме від нашої останньої розмови він приходив пізно майже кожного ранку, роблячи це, очевидно, навмисне, щоб зменшити можливість виникнення якоїсь довшої розмови між нами, а на обід, як звичайно, він десь зникав, та я мав враження, що вже не в суді, а десь в іншому, мені не відомім місці. І я теж відчував, що підсвідомо

уникав його (хоч не старався досліджувати причини цього почуття), і тому був вдячний йому за його мовчазну віддаленість і часту та тактовну неприсутність.

Калькройта я теж не бачив ще від того вечора, коли вже без Герберта він відвіз мене в таксі додому і допоміг мені зайти по сходах до кімнати, та сприймав я цю мою нову самотність без будь-якого спротиву, так наче б я знав, ще під час їхнього тривання, що мое приятелювання з Гербертом і знайомство з Калькройтом були впроваджені в мое життя на те, щоб підкреслити в майбутньому його справжню суть, що крилася саме у самоті і відокремленості.

Та тоді, одного вечора, десь два тижні до різдвяних ферій, Калькройт прийшов до мене.

Того дня я чомусь (не можу пригадати причини, та, мабуть, через те, що захворів один із наших професорів, і не знайшлося ким заступити) прийшов додому раніше, як звичайно, і тому, сидячи за столом при вікні, я бачив, як поволі топився день, неначе на чорному асфальті біла купа снігу, і навіть коли вже стало зовсім темно, я далі сидів за столом, дивлячися надвір, все ще думаючи про те, як день поволі зникав на чорній поверхні ночі, теж, пригадую, свідомий великої і зубчастої та чорної на все таки яснішим тлі вікна піраміди ще не рухався того вечора книжок, і, почувши легкі кроки на сходах, я відразу подумав: «Калькройт», хоч не рухався, немов не вірячи моему передчуттю, та коли він постукав у двері, я скоро зірвався з крісла і радісно побіг до дверей, і відкрив їх, і, побачивши його, чомусь ясного, неначе легко нафосфоризованого серед темряви, сказав: «Добрий вечір», і негайно знову: «Заходьте», а він, сказавши: «Дякую», зайшов у кімнату, і коли я тоді, пригадавши і вибачаючися словами: «Вибачте, що так темно, я засвічу», засвітив світло, він, заслонюючи очі рукою (що я побачив крізь примружені повіки), сказав усміхаючися: «О, ні, не треба, краще загасить».

— О, вибачте, — крикнув я, знову паленіючи і негайно гасячи світло, так що він знову з'явився передо мною, неначе більший і навіть виразніший під люпою темряви кімнати, а тоді додав: «Скиньте плащ», і коли він мовчки скинув його, я, беручи його темну, звисаючу, неначе шкіра дикої тварини, форму, знову паленіючи сказав: «У мене холодно, може ви краще не роздягайтеся», додаючи знову: «Я вклучу електричну пічку», врешті мовчки кладучи його плащ на ліжку, коли він спокійно запевнив мене словами:

— «Ні, ні, не треба, тут зовсім не холодно».

— Сідайте, — сказав я, підсуваючи до нього крісло, і він, сівши, сказав до мене (коли я теж собі сів на своє попереднє місце, обернувшись одначе боком до вікна і лицем до нього): «Я думав вже не заходити, бо не бачив світла у вашій кімнаті, та якось вирішив попробувати... добре, що так зробив».

— Так, — сказав я трохи розгублено, а тоді, все ще не цілком вільний від попереднього наркотичного враження смеркання, додав,

немов у трансі: «Я не світив світла... сидів і дивився, як гасне день... так знаєте, як купа снігу на асфальті...»

— Так, — засміявся Калькройт (та це чомусь зовсім не вразило мене), — це дуже поетично... день вечором справді схожий на купу брудного снігу, що топиться на асфальті, — та тоді замовк раптом (і я далі продовжував сидіти мовчки, дивлячись спокійно на нього, немов знаючи докладно, що він хотів сказати, терпеливо слідкуючи за його незграбними спробами направити свою помилку), і після короткої та глибокої мовчанки скінчив: «Вибачте, я не мав у намірі входити у сарказм — це тільки з звички...»

— Я знаю, — перебив я його, усміхаючися спокійно та щиро.

— До того ж, — продовжував він, — я приходжу вибачитися.

— Вибачитися? — спитав я здивовано, — за що?

— За моє поведження останнього разу, — відповів Калькройт.

— О, перебив я його, чуючи, як знову стало гарячим мое лице у темряві, — що ви... це зовсім не ваша вина...

— А все ж таки, — перебив Калькройт мене, — мені не треба було зачинати сперечатися з Гербертом.

— Ви не зачинали, — заговорив я скоро і поквалпно, немов обороняючи себе, а не Калькройта, — він перший зачав перечити вам... це в суботу, коли ми йшли до вас, і ви говорили про небо і молитву.

— Так, — сказав Калькройт, — та мені не треба було зовсім говорити на ті теми, бо Герберт завжди тратить контроль над собою, коли ми сходимо на них.

— Та все ж таки, — я знову став говорити швидко, тепер уже чуючи, як мое лице покривалося холодним шаром поту під грубою корою темряви кімнати, дивуючися своїм словам і нестримним та незбагненим бажанням, що примушували мене вимовляти їх, — хіба вам не вільно висловлювати свою думку? Я не розумію, чому Герберт думає, що всі мусять вірити в те, що він, що всі мусять бути такі, як він? От хоча б навіть зі мною... — продовжував я, — він вам розповідав, як ми стали приятелями?

— Ні, — відповів Калькройт, — я не пригадую... він просто сказав мені, що ви його приятель і що ходите разом до школи.

— Так от, слухайте, — сказав я нетерпеливо, — я завжди любив ходити в місто під час обідньої перерви, погуляти трохи, і він одного дня, очевидно слідкуючи за мною, підійшов до мене в місті і намовив піти в ресторан на каву, а тоді, коли ми спізналися у школу, він хотів переконати мене, щоб я не йшов у школу, а разом з ним до бібліотеки...

— Справді? — Калькройт вибухнув сміхом, перериваючи мої слова. — Що ви кажете? І він це певно пояснював шуканням сенсу в житті!

— Так, — засміявся я, чуючи, як кров стала гупати у моїх висках і як дивне почуття радості і легкості, неначе газ, сміхом плило зі шлунку мені у рот, — казав, що треба зрозуміти, що життя теж мо-

же бути гарним, що в житті можна знайти насолоду, що життя не є насправді неприємне, і що ми тільки уявляємо собі його таким...

— Ха, ха, ха, — засміявся Калькройт, — я не повинен сміятися з нього (він вам безперечно вже говорив про свою надалу спробу повіситися), та все ж його поведження таке комічне, бо таке прозоре... Він ясно старається всіми способами втримати себе при житті! І це в порядку, тільки комічним є те, що він думає, що він месія, що він приносить людям спасіння, що всі потребують його філософії так, як він сам...

— А це він всім розповідає про те, що він був повісився? — спитав я голосом тихим і чомусь штучним (немов боявся, що хтось мене почує), відчуваючи, як звузилися і заблищали мої очі у темній кімнаті, і коли Калькройт відповів мені, я знову продовжував говорити слова, подібні до попередніх, питаючи його, то знову розповідаючи йому про Герберта речі, які я досі ще ніколи не бачив на ясній поверхні моєї свідомості та які безперечно мусіли належати мені, бо виходили вони із мене тепер з такою природною швидкістю і легкістю, що часто я собі, неначе відступаючи дещо набік, щоб любитися ними, прислухався до їхнього приємного, як мармурова статуя для дотику руки, потоку.

І так ми просиділи довго у моїй темній кімнаті, і коли вкінці ми замовкли, немов наситивши себе досхочу, здається, я запропонував, щоб піти пройтися в місто, і ми пішли, і вже мовчали, ідучи його досить ясними в цей час (через близькість Різдва) вулицями, я зовсім спокійний і задоволений, з гладким, як яйце, обличчям.

Та коли ми проходили головною вулицею міста, гамірного, з прозорими кубами освітлених вітрин, як ми стояли біля одної з них, на розі вулиці, ждучи, щоб перейти її, я чомусь глянув убік і побачив Герберта, як він стояв перед вітриною, дивлячися на речі, затоплені яскравим світлом на її яснім дні, і немов нагло зачарований видом його високої, згорбленої постаті і блідим клаптем худії, запалої щоки, звільнений нараз, неначе миттєвим перенесенням у просторі, від присутності Калькройта і шепотливих та шепелявих натовпів вулиці, я з вираченими очима і мабуть з відкритим ротом дивився непорушно на нього, неначе неспроможний поворухнутися; і в цей момент я побачив, як він повернувся до мене і глянув на мене своїми темними у ямах очима, і я тоді із тілом стерпим, заворушивши устами і сухим та німим горлом, вже став підносити одну з моїх ніг, щоб зробити крок у його напрямку, та він, без ніякого виразу на своїм лиці, неначе не помітивши мене (немов його зір проник, як крізь стовп повітря, крізь мою прозору для нього постать), так само нагло, як і в попереднім русі, повернувся круто вліво, і швидко відійшов і зник у вулиці, що кипіла від людей. А я тоді скоро повернув голову назад, і далі ждучи, щоб перейти вулицю, дивився тупо кудись перед себе, і врешті рушивши з місця, я довгий час унікав виду Калькройта навіть кутиками моїх очей, одначе

якимсь чином не розлучаючися (як вкінці показалося) з ним навіть серед тісних передсвяточних юрб.

А коли ми врешті опинилися в одній з бічних вуличок, Калькройт несподівано спитав мене: «Ви бачили його?», і я тихо і з покло-рою відповів: «Так», і ми далі мовчки йшли туди, куди, як я вже знав, Калькройт мене вів.

Сине, як дим, світло стояло прозорим муром довкруги каварні, і коли ми входили у її темні двері, я почув, як подерті, немов ган-чїрка, слова, подїрявлені хрипкими павзами між їхніми складами, плутаючи наші ноги, обвилися довкруги них, і вже входячи із сїней у середину льокалю, я зрозумїв, що вони мусїли бути кинені із тем-ряви, що зїбралася біля досить високих сходів із тротуару до дверей, в якї мусїв лежати п'яний чоловік, і, подумавши так, я відразу при-гадав грецький мїт про сфїнкса і Едіпа, і ступаючи не за, а перед Калькройтом, входячи в гамїрну, ярмаркову атмосферу каварні, я подумав раптово: «Ось я, новїтній Едіп, вступаю у свої Теби», одначе зробивши декілька кроків, розгублюючися серед незнаного менї ото-чення, я став і тоді швидко повернув голову назад і глянув на Каль-кройта, а він, не дивлячись менї в очі, кількома кроками зрівнявся зі мною, і, сказавши голосно: «Ходїм у другу кїмнату», — пішов попереду поміж круглими столами, обсадженими синїми у цигарко-вїм димї і голосними постатями, крізь густі куці крикливої музики, якою була заросла каварня, немов руїни старого замка чи будинку пекучою кропивою.

Ми сїли за столом уже у другїй, меншїй і менше крикливїй кїм-натї, скинувши з себе плащі і поклавши їх на крісла побїч себе, і так сидїли мовчки якийсь час, явно уникаючи зустрітися зором, і то-ді нараз я почув, як хтось покликав мене на ім'я, голосом жїночим і темним, наче мїдяним: «Здоров, Детлеф», і я скоро перевїв очі в бїк голосу і побачив жїнку: високу, сильну, з густим і темним волоссям, і бачачи, що вона не дивилася на мене, а на Калькройта, я зрозумїв, що «Детлеф» стосувалося до нього, а не до мене, і після того я перевїв свої очі на Калькройта, а він, дивлячись на неї, холодно сказав: «Здорова, Павла, як справи?»

— В порядку, — відповіла жїнка, а тоді додала, далі не звертаючи на мене уваги: — Я бачу, у тебе новий товариш.

— О, — усміхнувся Калькройт сухо, — ні, ми старі знайомі.

— Справді? — сказала далі жїнка крізь ледве помітний усміх і нарештї перевела очі на мене і спитала: «А що ви питимете сьогод-ні?» — Та я, вдаючи, ніби не помічав, що вона дивилася на мене, нїдвернув голову вбїк і якийсь час сидїв так мовчки, дивлячися ку-дись у синїй і розбурханий сумерк каварні, та коли я зрозумїв, що досить багато часу пройшло від її питання і що ніхто не відповїдав їй, я, червонїючи, нараз, нїби не витримавши, як у відчаю, глянув у її великі усміхнені очі, з лицем, немов слїзми, напухлим кров'ю.

Та саме в цей момент я почув, як Калькройт сказав: «Пляшку солодкого вина», і, побачивши, як вона знову перевела свої очі на Калькройта, я відразу заспокоївся, а коли вона згодом відійшла по вино, яке Калькройт назвав, відповідаючи на її друге питання, я негайно спитав у Калькройта із дещо пересадженою (у тоні голосу і в нахилі мого торса) цікавістю: «Вона кельнерка?», а він відповів мені коротко і вичерпно: «Ні, вона власниця цієї каварні». І після цього ми знову сиділи мовчки, поки кельнерка (а не Павля, як я припустив): молода, з білим, невиразним обличчям, принесла вино в високій пляшці і два легкі, хоч великі келехи.

— Ну, вип'ємо, — сказав Калькройт, несподівано усміхаючися, коли вона відійшла, виконавши своє завдання, і ми, цокнувшись, випили (вино було солодке із гіркістю, прихованою у теплій густоті, нагадуючи своїм смаком солодко-гіркий настрій похоронів), і Калькройт зараз, немов під впливом щойно випитого вина, став говорити про післявоєнний час і недостачу їжі та інших споживчих виробів, коли в місті було багато американців, і він приятелював з ними, постачаючи справжню каву та американські цигарки саме для Павлі, свіжо відкрита каварня якої містилася в підвалі одної із старих, розвалених пиварень.

— Та, бачите, все минає, — сказав він, — люди стають грубими фізично і емоційно, будують нові будинки, так, немов можна збудувати розвалене життя з піску і цегли. — А я сидів, п'ючи вино, з уже дещо випарованим від алькоголю розумом.

Тоді, коли я так слухав його розповіді, я помітив, як дівчина, одягнена в яскраво жовту суконку, підійшла до нашого столу і, ставши біля Калькройта, пересуваючи всю вагу свого тіла на одну (ліву) ногу та гойдаючи в цій нозі, немов нервово, стегнами, сказала: «Здоров, Детлеф! Ми не бачилися довго...», а Калькройт, немов не помічаючи її, не сказав нічого і не глянув на неї, а накінець навіть відвернув голову вбік.

— Ну, коханий, — продовжувала дівчина, — хіба ти не помічаєш мене? Та я справді не знаю, за що...

— Забирайся до чорта геть, — прошипів Калькройт крізь зуби, переводячи свої очі на келех з вином і доторкаючися його тонкого скляного стебла пальцями руки.

— А, а, — обізвалася дівчина, хитаючи головою, — тут щось не в порядку... ми мусимо це направити, — і тоді підсунула крісло, на якому лежав плащ Калькройта, до себе і поклала його на те крісло, на якому лежав мій, і тоді сіла і, нахилиючися до Калькройта, спитала: «Ну, що з тобою, Детлеф?»

— Я сказав тобі, забирайся до чорта! — повторив Калькройт знову свої слова, тим разом вже голосом чистішим та глухим, з непорушним, крейдяним лицем, а сказавши це, швидко підніс свій келех до уст, випорожнив його, і став гратися ним у своїх довгих і тонких пальцях, не ставлячи його на стіл.

— О, — сказала дівчина вже серйозним і майже сумним голосом, — і чому ти сердишся? Я тільки хотіла поговорити з тобою.

— Колись іншим разом, — сказав різко Калькройт, — ти бачиш, що у мене є гість.

— Але він не матиме нічого проти мене... Правда? — спитала вона, звертаючися до мене, — Правда, дитинко, що ти не маєш нічого проти мене?

І коли я, змовчавши хвилинку, сказав захрипло: «Ні», вона звернулася до Калькройта, кажучи: «Ну, бачиш, він не гніватиметься, як я посиджу трохи біля вашого стола, — а тоді, перериваючи досить довгу мовчанку, додала: «Ну, а ти не почастуєш мене чимсь?» — і простягла свою руку до його келеха, а очевидно, тому що тільки тоді помітила, що він був порожній, вона не перериваючи руху своєї руки, а тільки міняючи його напрямом, простягла її до мого, взяла його і піднесла до своїх уст, випила із нього трохи і тоді, все ще тримаючи його в руці, поставила його на стіл.

І нарешті, вже немов забувши про Калькройта, повертаючися на стільці до мене, сказала: «Який він добрий... і молодий ще... як дівчина...», і простягла до мого лица руку, очевидно, щоб погладити мене по щоці; та коли вона робила це, Калькройт зірвався з свого місця і, нахилиючися над столом, ударив її по руці, а опісля, немов не задоволений із наслідку свого вчинку, все ще нахилений над столом, штовхнув її так, що вона похитнулася із кріслом назад і, падаючи в той спосіб, роздерла грубу матерію каварняної атмосфери яскравим, як її суконка, криком, і тому що все ще тримала срібний у мороці льокалю келех у своїй правій руці, розвішуючи у повітрі темну плівку густого, непрозорого вина.

— Ходіть, — сказав Калькройт суворо до мене, коли дівчина із грюкотом упала на долівку і коли шум каварні, немов піна, осів, і вона стала якби яснішою, і з тільки голосною музикою, як гістеричний крик, б'ючись об голі стіни, а дівчина, все ще тримаючи уже порожній келех у руці, сопучи голосно, почала поволі підноситися з підлоги і, вилізши з-за столу, він взяв свій плащ з крісла і став іти, а я теж собі, взявши свій, пішов за ним вузькою нерівною стежкою між столами, відчуваючи як слідкували за нами своїми круглими очима постаті, що сиділи довкруги них. А виходячи надвір, вже сходячи сходами на вулицю, я спершу здивувався, коли не почув очікуваних подертих та дір'явих захриплим харканням речень та знову пригадавши сюжет легенди про сфінкса і Едіпа, я, вже заспокоєний, зійшов за Калькройтом по сходах вниз, і коли ми скрутили вправо, глянувши убік, я побачив із остаточним задоволенням на тротуарі, біля мурованих сходів, знівечене темрявою тіло чи радше тільки його довгу нижню частину з зім'ятими ногами.

Після цього я довго не зустрічав Калькройта, роблячи це не з будь-яким зусиллям волі, а просто не думаючи про нього, так немов я був зайнятий чимсь більше цікавим і не мав часу присвячувати

Йому свою увагу, вернувшись назад до свого попереднього самотнього способу життя, учачися одначе більше, бо наступав час іспитів, і знаходячи якусь нову, досі мені не знану насолоду у довгих годинах подібних на молитви заучувань напам'ять. І два дні до різдвяних ферій, коли попереднього дня я скінчив свій останній іспит, знаючи, що цього дня я справді не мусів іти у школу, збудившись, як звичайно, ранком, я вирішив остатися в хаті, і, спокійний та задоволений собою, я пам'ятаю, як коли наново закрив очі, лежачи навznak, сон відразу покрив мене своєю плиткою і прозорою течією, і коли надворі стало зовсім ясно, я пробудився знову, та не ворушачися, з руками на холодному покривалі, лежав ще довго у ліжку, дивлячися на білий квадрат стелі надо мною, чуючи, як тикав годинник біля ліжка на столі, і як мої руки та лице, неначе губки воду, втягали в себе сирий холод кімнати. І коли я так лежав, нараз думка про те, що я мав робити того дня, виникла в мені, і спершу я, збентежений цією проблемою, заворушився і закрив очі, та в цю мить відповідь появилася у моїм мозку: «Піду до Калькройта», і закривши очі тепер від задоволення, стараючися не думати, я ще пролежав у ліжку якийсь час, а врешті, відчувши, що лежання надокучило мені, я встав із ліжка, помився, зготував собі снідання і з лицем, що від спокою видавалося мені (як я зауважив у дзеркалі) легко усміхненим, вийшов надвір і пішов до Калькройта густими людьми і рухом вулицями.

Я довго чекав, застукавши у його двері, та коли ніхто не відчиняв мені, помітивши гудзик електричного дзвінка біля дверей, я натиснув його, і почув далекий та боязкий тремтючістю звук, і зараз після того я почув чийсь голос (очевидно Калькройтів) в закритім, немов віддаленим нутрі помешкання, і скоро після того він відчинив мені, одягнений у сірий, брудний від пилу і вапна (чи то гіпсу) халат, з окулярами на носі (від того його обличчя видавалося меншим, майже дитячим), а побачивши мене, він вигукнув здивовано: «О, це ви!», його слова ставали більше радісними із кожним їх звуком, так що останній звук надав їм скорше характеру вигуку радості, як вигуку здивовання, і він зараз же додав, усміхаючися: «Заходьте, заходьте. Я працюю, та це нічого... буде веселіше».

— А ви не в школі сьогодні? — спитав він накінець, коли ми зійшли східцями у кімнату.

— Ні, сказав я весело, — наші іспити вже скінчилися, і я вирішив відпочити сьогодні. У нас однаково сьогодні не буде жадних важливих лекцій...

— Знаменито, — перебив мене Калькройт, — добре, що ви зайшли. Я різьблю тепер, у мене є моделька. Ви зможете налюбуватися жіночою красою, — додав він із ноткою сарказму в голосі, а я, не відповідаючи, зачервонівся, скинув з себе плащ на його прохання і дав йому, а він, взявши його, сказав: «Ходіть», — і пішов до відкритих дверей його студії, і по дорозі кинув мій плащ на один з фо-

телів, і коли ми увійшли у студію, я побачив дівчину, що сиділа посеред кімнати на дерев'янім кріслі, одягнена у червоний халат Калькройта, з рукавами, підкоченими відповідно до довжини її рук, закинувши ногу на ногу і ворушачи нервово білою, босою стопою ноги, що була поверх другої, тримаючи у руці, немов брилу льоду, велику скляну попільницю, курячи довгу і білу цигарку і мружачи очі від диму, що густими білими та лінивими бризками пульсував із неї (як втомлена і біла кров, — подумав я нараз, — із роздертої жили).

— Ліна, — звернувся Калькройт до дівчини, — це Детлеф. Я говорив тобі про нього.

— О, так, — сказала вона, усміхаючися, кладучи цигарку у попільницю і встаючи з крісла, — я багато чула про вас від Детлефа... Про Детлефа від Детлефа, — додала вона, сміючися і простягаючи мені свою руку, — Мені велика честь і приємність вас пізнати. Ви пишете, я чую, — додала вона накінець, а я, все ще стискаючи її руку, заїкуючися і червоніючи, сказав: «Ні», а опісля, закриваючи від сорому очі і ховаючи свою праву руку за спиною, поправив себе: «Так, тільки хвилино ні».

— Детлеф дуже чесний, — сказав Калькройт сміючися, — він завжди говорить правду, — і тоді ми обоє теж засміялися, а вона гасячи у попільниці не рухану відтоді, як вона підвелася з крісла, цигарку, сказала, роблячи обличчя раптом серйозним, неначе покриваючи його ніжну шкіру грубою корою пудри: «Ну, може б ми верталися до праці. Мені скоро треба буде втікати», тоді, вернувшись до крісла, поклала попільничку біля нього на долівку і швидко скинула халат з себе і обернулася до нас, кинувши його недбало на крісло.

— Ви сідайте, — сказала вона раптом звертаючися до мене, а до Калькройта кинула: «А ти, приятелю, берися до роботи», на що він відповів словами вогкими від сміху: «Ти була б попередила Детлефа, що роздягатимешся, бо він, як бачиш, ще молодий, ну і не художник, як більшість наших приятелів», а вона тоді, глянувши на мене своїми дуже синіми очима на білім обличчі, спитала: «Вам справді неприємно?»

— Ні, ні, — заговорив я, ледве спроможний поворухити приваленими гарячим тягарем моєї крові м'язами лиця і устами, — ви не соромтеся... тее, — я, ще дужче червоніючи, поправив себе, — мені приємно... — і коли вони тоді обоє вибухли коротким бризком сміху, я, ніби не звертаючи уваги на це, обернувся і пошукав очима крісла, а знайшовши одне, зараз поодалік себе, пішов до нього і, взявши його за спинку, потяг за собою до того місця, де я раніше стояв, і тоді сів на нього і закинув ногу на ногу і поволі перевів свої холодні на гарячій лиці очі на її сліпуче наготовою, немов сонце, тіло.

І так я просидів довго, не говорячи нічого, не рухаючися, немов боячися розвалити тим способом обережно збудовану споруду мого

вигляду, чуючи шарудіння, немов цегли, ніг Калькройта на голій долівці, перериване час від часу його вже іншими, зверненими до неї діловими словами, згодом вже навіть переводячи хвилево свої очі на сіру, як видавалося, зовсім не подібну на прототип скульптуру, яку Калькройт ліпив, немов борючися з її темною упертою і незграбною постаттю, і так пройшло багато часу, і коли прийшов час їй відходити, вона накинула халат на себе і пішла переодягатися, а Калькройт, витираючи руки об брудні ганчірки, підійшов до мене і спитав: «Ви не гніваєтеся на мене за мої жарти?», і я відповів йому чомусь сміючися: «Ні, алеж чому?», і він, скинувши сірий халат з себе, вибачився на хвилинку піти помити руки, так я лишився сам у вітальні і, сидячи на канапі, чув, як плюскотіла, немов у струмку, вода в лазничці, де Калькройт мився, а тоді він вийшов і спитав, чи я щось питиму, і коли я згодився, він крикнув у бік Ліни (що була в спальні, за закритими дверима): «Ліно, ти щось питимеш?», а вона негайно відповіла: «Ні», та він знову спитав: «Напевно?», і тоді вона крикнула якимось штучно голосно: «Ні, я тобі кажу, нічого», а опісля, майже негайно і іншим голосом додала: «Дай мені тільки чорної кави», а Калькройт тоді, глянувши на мене, усміхнувся дивно, звів раменами і спитав: «Ви теж питимете каву?», і коли я сказав: «Так», він відійшов у кухню, і я знову лишився сам у тихій кімнаті, наповненій хоч нікими, та пристрасними кольорами стін, картин, килима та меблів.

Сидячи отак, я нараз почув, як відкрилися двері спальні, і, глянувши в той бік, побачив дівчину, що виходила звідти: невисоку, з сірим, коротким та розтріпаним волоссям, у сірому одязі, що якимось незграбно висів на її, як здавалося, худім тілі, несучи велику, важку (напевно з книжками) торбу і сірий плащ, перекинений через руку, і допіру тоді, як вона ішла до мене, я зрозумів, що це була Ліна, і здивований її так зовсім зміненим одягом виглядом, дивлячися на незграбні рухи її ніг, що наче старалися визволитися із полотняних обіймів тісної внизу спіднички, на розхлюпані рухи її рук і обличчя, що, як вода із надто повного посуду, здавалося, ось-ось виллється блискучим сплеском на долівку, я старався віднайти у її тепер незграбним і костистим тілі повну жіночість з гладкими від власного тягару нагими опуклостями, і спокійну та ліниву непорушність у рвучких, немов подертих ружах.

— У вас нема сьогодні науки? — спитала вона, сівши біля мене на канапі і дивлячися своїми синіми, неначе газовими, очима на мене.

— Є, — сказав я, трохи збентежений, — та я не пішов, бо у нас вже скінчилися всі іспити і завтра останній день науки перед феріями, а сьогодні не буде в школі нічого важливого.

— Ага, — сказала вона і замовкла на хвилину, а тоді додала: «І ви так нічого не робите, тому що завтра останній день науки?»

— Ні, — відповів я, червоніючи, — я тільки хотів заглянути на хвилину до пана Калькройта, а опісля думав піти до бібліотеки.

— До якої? — спитала вона.

— Америка Гавс, — відповів я швидко, червоніючи ще більше, — я там звичайно беру книжки.

— О, справді? — сказала вона радісно, — Дуже добре, бо я туди теж зараз іду. Я працюю в Америка Гавс.

— Ви працюєте в бібліотеці? — спитав я зацікавлено.

— Ні, — відповіла вона, — я вчу англійської мови. Сьогодні у мене о першій є лекція.

— О, — сказав я, дещо здивований, — ви так добре знаєте англійську мову?

— Я жила рік в Англії, — відповіла вона, — студювала там... — а тоді замовкла, бо Калькройт саме увійшов у кімнату, перебиваючи її словами: «Ви, як бачу, знаходите спільну мову».

— Так, — сказала вона сухо, — ми знаходимо спільну мову, але ти сьогодні трохи вже перебільшуєш своєю дотепністю. — Та Калькройт не сказав нічого, тільки усміхаючися, легко поставив тацю з чашками чорної кави (і солодощами на тарілці) на столик біля канапи і тоді мовчки відійшов, очевидно, щоб приготувати мені й собі напій.

І коли він приніс з відомою вже мені релігійною церемонійністю чарку червоної рідини, сівши на канапі напроти нас, мовчки підносячи свою чарку до уст, своїм рухом і виразом обличчя він сповістив про зміну ритуалу пиття алкогольних напоїв у його помешканні, досі завжди такого церемонійного, з цинічними чи повними патосу фразами тостів, і я тоді собі підніс чарку до уст і став поволі пити малими, неначе делікатні укуси чогось солодкого, ковтками.

І хоч скоро Калькройт знову став говорити, а Ліна йому відповідала, розмова лишилася штучною, і я чув, як її часто розпочата споруда валилася скоро, неначе мури замка, будованого дітьми з не досить мокрого піску. Та врешті Ліна, випорожнивши свою чашку, встала з канапи і сказала: «Ну, мені час», і стала вдягати плащ, який разом із торбою вона поклала на канапу побіч себе, а я тоді швидко встав, щоб допомогти їй одягнутися, і виконавши це, ніби не знаючи, що робити, став розглядатися по кімнаті, а Калькройт, очевидно, зауваживши мою непевність, все ще сидючи, спитав: «Що ви, теж ідете?», і я відповів йому, як вже так часто того дня, червоніючи: «Так, я теж мушу піти до бібліотеки», і тоді обережними і повільними кроками пішов по свій плащ і вдягнув його на себе, підійшов до Ліни, що стояла вже віддалена від канапи, з своєю важкою торбою в руці, відчуваючи якийсь мені досі незнаний біль, викликаний моїм вчинком, що, наче гострий удар сокири, відтинаючи гілку від стовбура дерева, відокремив мене від Калькройта.

— Ну, — сказав він, усміхаючися дивно, — в таким разі до побачення, — підійшов до нас і подав спершу мені, а опісля Ліні руку, кажучи до неї: «Я тебе ждатиму у себе завтра о восьмій», і, сказавши: «Так, як звичайно», вона пішла східцями до дверей, а я, не дивлячися на Калькройта, за нею, з очима наповненими розбризканими рухами її рук, а тепер і спину, чуючи, як Калькройт ішов за мною, і як, коли ми опинилися на коридорі, він закрив за нами двері.

— Ви йдете по щось особливе до бібліотеки, чи тільки так? — спитала вона мене, коли ми опинилися на вулиці, брудній і мокрій від снігу, що, недавно впавши, ще не встиг цілком стопитися, відтягаючи тим мою свідомість від почуття жалю і сорому, спричиненого моїм неплянованим і тому загадковим поводженням із Калькройтом, і примушуючи її виступити, наче піт на шкірі мого тіла, на зовнішню границю мого ества, що складалася з гамірної вулиці, холодного і мокрого повітря, білого від хмар, як сало, неба, і її скорої ходи та швидкої мови.

— Ні, — відповів я, спершу трохи заскочений її питанням, а опісля поправив себе, не тратячи спокою й самопевности, — а властиво так... Я хочу дістати щось із Достоевського: щонебудь, чого я не читав.

— О, — засміялась вона, — то ви теж «захоплюєтесь Достоевським»?

— Так, — відповів я гордо, видно вражений її словами, — я захоплююся Достоевським.

— Я не знаю, — заговорила вона, ніби не звертаючи уваги на те, що я сказав, — що ви всі бачите в Достоевському.

— Чому? — спитав я, — а ви хіба його не любите?

— Люблю, — відповіла вона, — тільки не так, як ви. Для мене речі Достоевського є виявом хворої людини, і вони цікавлять мене, як такі, а не щось більше.

— Достоевський зовсім не був хворою людиною! — сказав я гаряче, хоч не здивований її словами.

— Як не був? — сказала вона. — Він був епілептик.

— Так, — згодився я, — але це не значить, що його розум був хворий. Епілепсія зробила його тільки більше чутливим до життя, загострила, так би мовити, його внутрішній зір. Це так завжди буває із великими мистцями чи мислителями... — і так я говорив, вже цілком забувши про Калькройта, навіть вже не зазначуючи мого оточення, тільки сполучений із Ліною короткими і рвучкими ланцюгами її слів, і коли появився передо мною невеликий червоний будинок бібліотеки, куди ми пішли, я замовк, а коли ми були вже в середині, я тихо спитав її «Де буде ваша лекція?», і вона так же тихо відповіла мені, показуючи головою: «Нагорі», і я пішов за нею крізь освітлену, та все ж темну і притишену залю бібліотеки на другий кінець її, де білі сходи легким і великим луком знімались вгору, як велетенське вигнуте крило, і тоді вона, подаючи мені свою

руку і усміхаючися рожевим і мокрим ротом та голубими, пастелевими на білім папері лиця очима, і морщачи при тім неприємно свій невеликий та рівний ніс, сказала: «Ну, до побачення тоді. Надіюся, що скоро вас побачу... І пишть в теперішнім, а не в минулім чи майбутнім часі!» — додала вона і, обернувшись, побігла сходами нагору, незграбно хлюпаючи своїм тілом під теж розбурханим від її уривчастих рухів сірим плащем.

А я, ніби допіру тепер запаморочений її поведженням, що, наче певні хемікалії, що діють поволі, у формі багато разів повтореного спомину, робило більше й більше неясним мій мозок, обернувся і, навіть трохи хитаючися від заворотного та не млосного почуття в голові, пішов між полиці з книжками. І знайшовши (вже добре відому мені) полицю, де містилися книжки на «Д», шукаючи за Достоевським, я побачив між другими його книжками, які я вже знав, книжку із заголовком «Хвороба до смерти», і, зацікавлений нею, витягнув її і відкрив, перелистовуючи листки, прочитав на верху однієї сторінки мотто: «Пане, дай нам очі сліпі для речей без вартости, а очі повні ясности для всієї твоєї правди?», і ще більше здивований тим, я повернув листки назад і глянув на першу сторінку, і тоді помітив, що книжка була написана не Достоевським, а якимсь іншим письменником, ім'я якого мені було важко вимовити, і, здивований, я знову став листувати крізь тісно набиті чорними літерами сторінки, помічаючи тут і там на маргінесі і між рядками написані олівцем замітки, як видалося мені спершу, зроблені нечітким почерком, а потім, коли я ближче приглянувся, чужою мовою, не знаючою мені абеткою. Та зараз, не знаю звідки, дивний неспокій чи почуття вини появилось у моїх грудях, і, закривши негайно книжку, я швидко поклав її на своє місце, і затискаючи зуби і кулаки, закриваючи очі, я прошипів декілька разів до себе: «Я хочу писати, а хочу писати, я хочу писати», і, дихаючи важко крізь тверді та заокруглені, як шкаралупи яйця ніздрі, я швидким кроком вийшов з бібліотеки і попрямував додому.

Я йшов деякий час, стараючися не міняти кроку, з затисненими зубами і кулаками у кишенях мого плаща, та поволі почав відчувати, як неспокій ставав все сильнішим у моїх грудях, і врешті немов неспроможний стримати себе, я спершу трохи приспішив свій хід, а згодом почав бігти, чуючи, як тепер мое обличчя зм'якло від радісного виразу, і бачачи, як люди на вулиці і навіть дальші будинки, видні за рудими і білими наче від цвіту снігу нивами румовищ, підскакували вгору, ніби від радості, з кожним кроком мого бігу.

Прибігши в жату, я швидко, навіть не роздягаючися, сів за стіл і видер картку із зшитка, що лежав під рукою, і, взявши олівець, я підніс його над папером, ніби приготовляючися пробити його білий прямокутник гострим дерев'яним вістряем та немов вагаючися, чи пробити це, я відчув, як задрижала дрібно моя рука разом з наці-

леним в папір гострим вістрям олівця. Одначе, закривши очі, я знову затиснув зуби і, чуючи, як ставало холодним мое чоло від поту, що остигав на ньому, я знову відкрив повіки і швидким нервовим арабеском руху написав на папері: «Людина», але просидівши хвилину так над папером, кусаючи вже шкіру моїх пальців, я закреслив цей заголовок і написав над ним: «Місто», а вкінці вже чорним і мокрим від моєї слини олівцем: «Я».

І так я просидів довго, опісля вже скинувши з себе плащ і встаючи час від часу, щоб походити по хаті, пишучи і закреслюючи слова, так що врешті папір виглядав у вже темніючій кімнаті, немов покритий чорними роздушеними тілами тарганів, та вкінці ніби піддаючися тому, що зробив цю постанову, ходячи по хаті, підійшов до столу і, взявши картку паперу, на якій старався писати, зімняв її в кулаці і залучив електричну пічку, а коли вона розігрілася до червоного, поклав білий м'яч паперу на неї і бачив, як гострі скалки полум'я стали помалу висуватися із червоного нутра пічки, немов стараючися собою піднести папір, який я поклав на неї, а коли раптом цей білий м'яч паперу розколовся сам із середини і з нього вибухнув полумінь гарячим і ясным водограєм, від якого солодкий запах диму рознісся по кімнаті, я стояв непорушний, дивлячися на вогонь з лицем, освітленим його хвилевим метеликом, а опісля, коли він згас, тільки бачачи, як чорніло на майже прозорім, немов червона вощина, тлі хрустке і звугліле тіло паперу, знову ж подібне до метелика, тільки тепер вже не червоного, а чорного.

На другий день у нас не було науки після обіду, і коли я вертався додому шипучими під ногами людей вулицями, з білого неба падав на землю дрібний, неначе попід, та липкий, мов клей, дощ, нагадуючи собою пізню осінь, коли під час обідньої перерви я снував вулицями міста, і в момент, коли, думаючи про це, я пригадав собі Герберта, я почув голосні і довгі кроки за собою і, здригаючися, немов наляканий, я оглянувся, та, побачивши його, не зупинився, і далі йшов, із головою, оберненою назад.

— Підожди, — сказав Герберт, і я сповільнив свій хід, а він зрівнявся зі мною, і ми йшли мовчки якийсь час, а тоді він сказав спокійно та несподівано: «Я бачив тебе тоді вечором у місті».

Спершу заскочений його словами, я не сказав нічого, тільки ішов далі, німий навіть всередині, немов спаралізований, а згодом вирвалося мені уже полегшуюче: «Справді?», і тільки тоді я промовив: «Чому ти втік, коли я хотів підійти до тебе?»

— Ну, — сказав Герберт, — я бачив, що ти з Калькройтом, а я не хотів зустрічатися з ним.

— О, — сказав я, — то ти вже зовсім зірвав з ним?

— Ні, — відповів Герберт, — тут «зривання» ні при чому. Я просто не хочу тепер з ним зустрічатися. У мене немає на це тепер часу. Я зайнятий чимсь іншим.

— Ти тепер ліпиш? — спитав я досить холодно і без зацікавлення.

— Ні... — сказав він, а тоді поправився, — так, я ліплю, але я не мав це на увазі, говорячи, що я зайнятий. Я зайнятий собою. Я маю стільки речей довести у себе до порядку, що мені ніколи тратити час на того роду «товаришування».

— Я тому і хотів говорити з тобою, — продовжував він. — Бачиш, я вирішив, що я повинен журитися в першій мірі собою, а не іншими людьми. Раніше я поводився дещо по-дитячому — як от у відношенні до тебе. Я не маю ніякого обов'язку (чи права) журитися і опікуватися тобою.

— Безперечно, що ні, — вибухнув я неприємним сміхом... — я ж тобі казав це вже давно!

— Так, — продовжував він, не звертаючи уваги на мої слова, — і я ще хотів додати, що те, що я казав тобі в суді, що затаїв щось від тебе — це неправда... я тільки так хотів тебе налякати. Ну, а як справи у тебе, — спитав він накінець дивним голосом.

— У мене? — глянув я на нього чомусь здивовано, — в порядку... все в порядку.

— Ти був учора хворий? — спитав він далі.

— Чому ти питаєш? — спитав я крізь злісну усмішку. — Тому, що я не був у школі?

— Так, — відповів він.

— Ні, сказав я крізь зуби, — я пішов твоїми слідами... був у бібліотеці... А потім дещо писав, — додав я вкінці, чуючи, як ставав темним від крові (чи від люті) мій мозок.

— Справді? — сказав він, — Ти щось писав? Що саме?

— Прозу, — відповів я, не дивлячися на нього, ніби неспроможний стримати потік слів, що нараз став литися мені із уст, став говорити: «Я був у бібліотеці... шукав за Достоевським, і тоді несподівано я відчув таку шалену жадобу писати, що аж мозок став лопатися від якогось дивного болю... І тоді я пішов додому, швидко та стараючися не бігти, однак не міг стримати себе, і вже бігом якийсь кілометр, прийшов до хати... І тоді я сів і писав, і писав, і писав... цілий вечір... навіть нічого не їв!»

— І про що ти писав? — спитав він мене, коли я раптово перестав говорити, відчуваючи, як обірвався потік слів, що спершу видавався мені безконечним, і на його місці, неначе багнисте дно нагло випорожненого озера, показалася чорна котловина безмежного і безпідставного відчаю, і його слова, неначе впускаючи у шлюзи мого рота нове русло ріки, нараз відкрили у моїм мозку нове джерело мови, і я знову став говорити, захлинаючися між словами: «Про Достоевського... це психологічна студія Достоевського... чи властиво кожного мистця... кожної людини, яка живе і відчуває справжню суть життя... свідомо того, що вона живе... свідомо того, що життя не задовольняє її, яка хоче змінити це своє життя...»

— Це зачалося з моделькою Калькройта, Ліною, — почав продовжувати я, та Герберт перервав мене словами: «Ти запізнав Ліну? Де? — У Калькройта?»

— Ні, — відповів я скоро, немов бажаючи позбутися якнайскорше тих слів, щоб могли продовжувати те, що я зачав, — на вулиці... Я зустрів їх на вулиці, коли ішов до бібліотеки... Калькройт спішив кудись, і тому що я йшов теж до бібліотеки (вона ішла туди, бо вона там дає лекції з англійської мови), він прохав мене, щоб я відпровадив її туди... ну, і так зав'язалася розмова про Достоєвського...

— Ти знаєш, що вона сестра Бруно? — він знову перебив мене, явно не звертаючи уваги, на те, що я говорив.

— Що? Того сліпого скульптора? — крикнув я, здивований, — справді? І вона позує всім його товаришам?

— Ні, — відповів Герберт поблажливо усміхаючись, — тільки Калькройтові, і ще декільком іншим малярам...

— А своєму братові ні? — спитав я, здивований і зацікавлений цією розмовою, зовсім забувши про те, що говорив раніше.

— Ні, — сказав він, уже сміючись, — її брат має своїх модельок... більше відповідних його потребам... Бачиш, тому що він сліпий, пальці служать йому за очі... ну, а не випадало б братові різьбити таким способом скажім турс своєї сестри... — і коли він так говорив, я глянув на нього і запримітив якийсь дивний вираз щастя чи радості на його лиці і, здивований, я став, хоч ще не мусів звертати у свій бік, а він собі, далі розповідаючи мені про Ліну і її брата, рухаючи мокрим від дощу ротом на тлі свого блідого і теж мокрого обличчя, і ще більше блідого і мокрого неба, що великим простиралом висіло над площами, з яких щойно було прибрано крихкі цегляні скелепи розвалених бомбами будинків.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Свята минули без сліду, зникнувши, неначе плями на одязі під вибілюючим діянням сонця чи то під темним впливом бруду, і в понеділок після свят, коли мені лишався ще тиждень фєрій (бо новий рік випадав на суботу), я спав після обіду у своїй кімнаті, а, збудившись, я спершу думав, що я у себе в У., і, дивлячися на білий туман стелі надо мною, я сказав собі: «Тепер неділя, і надворі ще ясно, а я зараз устану і піду гуляти і бачитиму, як білий папір міста втягне у себе голубе чорнило вечора...», та чи то інша шорсткість покривала, яким я був накритий, чи то колір стін, спостережений чуйним кутиком одного з моїх очей, ніби легким, та через те ще більше шорстким дотиком, знищили кольорову, як миляна банька, бульбашку мого меланхолійного настрою, і тепер, з бородою, ніби їдженою сіллю, тертою шорсткою складкою покривала, я з порожні-

ми, як сухе корито, грудьми лежав ще якийсь час на ліжку, а врешті, видно в наслідок нового і ще не помітного потоку надії, встав і накинув на себе плащ, і вийшов з кімнати.

Батька, видно, не було в хаті, і я знайшов матір у кухні, як вона, сидючи при яснім від вікна біля нього кухоннім столі, щось шила з окулярами на носі, і я сказав їй тихо, немов не бажаючи порушити сірої, двовимірної композиції кухонного настрою голосним кольором мого голосу: «Я іду пройтися трохи, і вона так само тихо і якось сумно відповіла, не дивлячись на мене: «Не будь там довго, на дворі холодно», і, відповівши: «Ні, я скоро вернуся», я пішов до дверей, тільки тепер помітивши собаку, що або з мого вигляду, або з звучання моїх слів, зрозумів мій намір і, сидючи біля дверей, дивився благально на мене своїми чорними, блискучими очима серед білого навіть під час смеркання хутра.

— Ну, Текс, — сказав я спершу радісно, згинаючися, щоб погладити його, а опісля ніби соромлячися, замовк і тільки вдарив його легко раз по лапі рукою, немов стараючися вмістити у тому жесті вираз любови до пса разом з байдужістю до нього, і швидко відчинивши двері, вийшов у сіни, за ним, що білим протягом бухнув мені з-під ніг.

Перейшовши лісок, я вийшов на дорогу, що вела до села: сіру і суху серед піль, покритих тонкими покладами снігу, і пішов у напрямку його вже синіючих будинків і невисокої та тупої на тлі безмежного горба неба церковної спиці, з собакою, що сьогодні обережно, немов передчуваючи щось недобре, біг поперед мене. Село, коли я входив у нього, було зовсім порожнє, і дорога тихо повзла між його тепер сірими, із зовсім темними вікнами будинками, і тоді мені пригадалися слова мого брата Георга, що помер зараз після війни, втративши обидві ноги на фронті і гниючи в лікарні щось із рік, коли він розповідав мені про те, як, входячи у вороже село чи місто, вояків часто зустрічає монотонна та голосна музика тиші (як музика Вагнера, казав він, тому не люблячи того композитора), більше ненавиджена ними, як чітке і таке близьке та зрозуміле таракотіння кулеметів чи повільні постріли з рушниць, і тому, ідучи тепер уже селом, я все ще поволі і майже на пальцях прямував самою серединою вулиці, стараючися своєю впертістю заглушити моторошність, що, наче рев німих моторів, неслася на мене із однаково сірих і тому немов розкритих стін будинків.

Тоді нараз, так ідучи з собакою, що, очевидно, теж наляканий, тепер плутався мені під ногами, я почув, як хтось гукнув мене на прізвище, голосом неясним і притишеним серед мені вже незрозуміло опустілого села.

Глянувши у бік голосу, я спершу не помітив нікого за залізним парканом, що огорожував церкву, ростучи довкола неї, і у вже густім болоті світла пізнього пополудня, як чорний очерет, рівним та рідким тином, та згодом (може тому, що він в цей момент знову

заговорив до мене) побачив людину у чорному, що, стоячи біля бічної хвіртки, трималася своїми білими кулаками за її ґрати і, усміхаючися очима під круглими окулярами, говорила до мене повільним великим ротом. І я тоді подумав: «Це той новий католицький священик, що мені мати говорила про нього», і, чомусь втішений тією думкою, я став іти в напрямі до нього, відповідаючи на слова («Добрий вечір, вибачте, що турбую вас») словами: «Ви не турбуєте мене. Добрий вечір».

— Я називаюся Губер, отець Губер, — сказав він, усміхаючися і подаючи мені руку над досить високими і гострими вістрями огорожі — мені ваша мати говорила про вас... Зрештою, — додав він, сміючися, — я думаю, що це ви, бо таким собі вас уявляв... Ну, і ще до того ще цей пес... я пізнаю його... Ну, ходи сюди, — сказав він, присідаючи і простягаючи до собаки свої руки між штабами паркана, — я забув, як його звати...

— Текс, — сказав я, усміхаючися і дивлячися, як собака підставляв під його долоні, неначе під теплі і приємні струмені води, свою білу голову з закритим ротом і очима.

— Текс, — сказав він, — і тоді, поклепавши його по спині, підвівся і, знову усміхаючися і дивлячися мені в очі, сказав: «Ви, бачу, нудьгуєте у нас на селі... скучно вам за містом».

— Ні, — відповів я, теж собі крізь усміх, — я спав по обіді і тепер вийшов пройтися. А що це сталося з всіма людьми? — спитав я живо, ніби радий, що міг продовжувати тим способом розмову з ним. — Село виглядає, неначе всі десь поховалися перед кимсь... як під час війни.

— О, — відповів він, — ви це повинні знати... Сьогодні в школі збори батьків і показуватимуть ще фільм про Бернадету... Тому і всі діти там... А ваш батько, як директор школи, завідує тим всім.

— О, — сказав я, червоніючи, — він напевно пішов туди, коли я спав... я не знав про це... А ви не там? — спитав я нагло, сам не знаючи, чому.

— Я саме вертаюся звідтіля, — відповів він. — Тому що мене там вже не було потрібно, я вирішив піти додому... Признаюся, що вабила мене теж прогулянка порожнім селом... до того ще у сумерку... Ви теж напевно любите сумерк, — спитав він накінець.

— Так, — відповів я, чуючися незручно, і тоді замовк, а він, відчуваючи, видно, як я почував себе, виручив мене питанням: «Ну, а як вам подобається У? Це ваш перший рік там, правда?... І надіюся, що останній, — додав він, сміючися.

— Так, — засміявся я собі, — я теж надіюся, що останній. Раніше я ходив до гімназії в А., але мені було не вигідно там продовжувати, відколи ми перенеслися сюди, і я вирішив перейти до У.

— І ви раді з того? — спитав він знову.

— Так, — відповів я, — мені багато краще тепер... ближче до батьків.

— А що ви студіюватимете, коли скінчите гімназію? — питав він далі своїм хоч настирливим, та приємним голосом, і я, після того, як сказав: «Літературу», швидко додав: «Я пишу», і, сказавши це, відразу спаленів своїм звичаєм, закрив очі, відвернув голову вбік і затиснув зуби так, що почув, як вони угнулися, неначе гума, під сильним натиском моїх щелепів, коли він неочікувано спокійно сказав: «Справді? Що саме?»

— Наразі вірші, — відповів я, примушуючи себе перевести зір на нього, — але я перейду на прозу... Для мене немає нічого кращого, як проза, — заговорив я нараз із мозком, затуманеним чомусь гарячим напливом крові, — проза, така чиста... як проза Достоевського!

— Ви любите Достоевського? — спитав він.

— Так, відповів я, а тоді додав: «Дуже», і спитав його: «А ви?»

— Я цілком не знаю Достоевського, — відповів він спокійно, — якось ніколи у мене не було часу взятися до нього... Та скоро візьмуся... Кажуть, що він дуже добрий...

— Так, ви мусите прочитати його, — перебив я його, ледве стримуючи себе явно висловити своє здивовання, — відкрити Достоевського — це так, як відкрити новий континент... Континент душі, — додав я, а тоді урвав, злий на себе за ужиття останнього слова, а він так же неочікувано і спокійно, як уже, здавалося, декілька разів раніше, сказав: «Знаєте що, зайдіть до мене в хату».

А коли я, чомусь відчуваючи повинність цього, старався відмовитися, кажучи, що мусів вже вертатися додому, він якось своїми простими словами зумів переконати мене, і нарешті я увійшов уже між сувоями, немов тюлю, темряви, крізь хвіртку, що мелодійно відкрилася, у церковний город, і разом з ним (і з собакою, що йшов поволі і все ще несміливо побіч мене) пішов доріжкою, покритою скрипучою, немов сніг у сильнім морозі, рінню до малого під тиском темряви кам'яного будинку, що стояв побіч церкви, у якому він, видно, жив, а він, коли ми так ішли цією ясною, немов легко посипаною пилом фосфору доріжкою, нараз вернувся до нашої попередньої розмови, говорячи: «Я теж люблю прозу. В ній є щось заспокоююче... Особливо в латині. Я люблю Таціта: коли його читаю, усі проблеми мого життя стають такими незначними, такими маловажними. Така тиша криється у його описах отих уже давно мертвих і неактуальних подій, що належать до історії».

Так слухаючи його, я увійшов у хату, набиту після холоду надворі гарячою ватою сухого повітря, і коли він засвітив світло, я побачив темну кімнату з стінами, обліпленими шпалерами з великими китицями троянд на темносірім чи синім тлі, з червоними оксамитними порт'єрами на вікнах, з великою, старомодною і м'якою (як показалося) канапою, над якою висіла стереотипна картина Христа на Оливній Горі, із золотим волоссям, на колінах перед похожим на вівтар каменем, одягненого в білу туніку з яскравофіялковим

плащем, накинутим поверх неї, на тлі чорного неба, що довкруги голови Христа переходило у яснозелене, як густа застоюна вода, і коли скоро після того, як ми прийшли у хату, він спитав, чи я хотів напитися чаю, я вже відразу згодився і якийсь час сам тільки, з собою біля ніг, сидів на канапі, вгрузши в неї, з опущеними повіками, чуючи вперше здається в житті оту нудну, та рівночасно різноманітну ледве помітними арабесками варіацій музику тиші в середині мене, в той самий час, як я чув її у теплій і густій матерії хатньої обстановки довкруги мене, і надворі, за вікном, серед уже монолітної, як стовп якогось темного металу, ночі. І тільки коли я почув уже пізніше, навіть скінчивши пити чай, сміх і голосну, перемішану викриками розмову за вікном людей, що верталися з школи, я, ворушачися на канапі, сказав, перериваючи його: «Я думаю, що мені вже час іти», додаючи із вже справжнім стурбованням: «Мати буде ждати мене з вечерею», і коли я вже стояв, він, підводячися, сказав: «Знаєте що: в цю середу у нас (до речі, в приміщенні школи) буде вистава, яку ставитиме католицький гурток з Мюнхену... Може ви прийшли б?»

— Що за вистава? — спитав я без зацікавлення, нервово кусаючи нігті, з дещо невиразною картиною моєї матері, що сидить при ясній столі, у темній з високою стелею кухні, у моїй тепер активній пам'яті, та коли він сказав: «Це символічна п'еса, написана молодим письменником, який, між іншим, буде тут і з яким ви могли б познайомитися; вона називається, якщо не помиляюся, «На роздоріжжі»; я, ніби розігрітий його словами, заговорив: «Справді? Це цікаво. Я обов'язково прийду», питаючи накінець: «А як називається цей автор?», і коли він не міг пригадати собі прізвища, ідучи поволі до дверей, ми ще обмінялися декількома фразами, і, попрощавшись та випускаючи собаку поперед себе, я пішов все ще ясною доріжкою до хвіртки, якийсь час чуючи його присутність за собою у відкритих дверях: спершу подихом (правда, може тільки уявного) тепла на моїй спині разом із блідою брилою світла, а потім тільки світлом.

Коли прийшла середа, я нетерпеливився цілий день і десь по другій пішов до школи (бо хоч п'еса починалася, якщо не помиляюся, о п'ятій, Губер казав, щоб я прийшов туди раніше), і коли я увійшов у велику залю, де мала відбуватися вистава, крісла ще не були розложені, і на сцені ще прибирали, я бачив саме, як декілька молодих хлопців розвивали на похилій плятформі на долівці сцени (так спеціально зробленій з дощок, очевидно для того, щоб вона була видна для глядачів) два вузькі звої чорного і білого полотна, укладаючи їх на зеленім сукні, яким була покрита вся плятформа, так що вони, зустріваючися по самій середині, творили дуже широко у низьку літеру «Х», надаючи при тім сцені неприємно штучного вигляду своєю явною, геометричною симетрією. І коли я стояв при дверях, придивляючися тим досить голосним зусиллям на кону, Губер, якого я тепер помітив посеред залі, крикнув до мене, піднявши

вгору руку і махнувши нею, і я пішов у його бік, привітався з ним і з другим священиком, ще дуже молодим, з яким вони стояли, і який був, як Губер висловився, «духовним опікуном» цього театрального гуртка з Мюнхену.

Тому що вони далі продовжували свою розмову, я, не беручи участі в ній (бо стосувалася вона якихось, як виходило, їхніх спільних товаришів чи знайомих), дивився на сцену, і тоді зауважив між ними, що прибирали там, уже старшого хлопця, невисокого, широкоплечого, одягненого в чорні штани і сорочку з заковченими рукавами, жовта, як справжній віск, шкіра рук і обличчя якого надавали йому незвичайного, чужоземного вигляду, бачачи, як він, сміючися голосно та часто, тряс своїм довгим і теж чорним волоссям, пускаючи на своїм обличчі ясні хвилі від білих зубів і мускулястих щелепів.

— Це мусить бути цей молодий драматург, — подумав я, дивлячися, повний наростаючої заздрости на нього, і тому, коли Гецле (так називався молодий священик з Мюнхену) відійшов, вибачаючися, що у нього ще були якісь важливі справи за кулісами, я відразу спитав Губера, показуючи головою в бік сцени: «Це той письменник... у чорному?»

— Ні, — відповів він, — він сьогодні не міг приїхати. До речі, — додав він, — він називається Альтенберг). Це Курт Кіфнер, молодий актор, що гратиме сьогодні одну з головних ролей, — і нараз розчарований, ніби утомлений, я відчув у собі сильне прагнення самоти, разом із може удаваним бажанням позіхнути, та чомусь стримавши себе, я тільки прижмурих легко повіки, і все ще зацікавлений, знову глянув на сцену, на актора у чорному, вражений його прізвищем, що так добре описувало його зовнішність, характеризувану саме його сильними, майже тваринними щелепами.

Після вистави (досить короткої і нудної своєю нескладною прозорістю, в якій Кіфнер грав, очевидно, Мефістофеля, у чорних окулярах, ходячи по чорнім полотні, забавляючи своїми комівояжеськими трюками сільську дівчину (дуже якусь сумну, її ледве було чути), що, втомившись, сіла відпочивати на роздоріжжі, а врешті, ідучи з Мефістофелем, глянувши собі під ноги, крикнула: «Ой, та це чорний шлях, а я мала йти білим!») ми сиділи в ресторані, в окремій кімнаті, де відбувалося прийняття, уладжене місцевим католицьким гуртком для гостей, куди зтягнув мене Губер, уже неспокійного, злого на себе за щось, що я не міг докладно очертати, і я сидів мовчки на кріслі, насуплений, тиснучи в руках склянку із блідим вином, що нагадувало навіть своїм смаком яблучний сік, поводячися так не тільки через неспокій у своїх грудях, а й на те, щоб притягнути увагу дівчини: високої, із дуже білим волоссям і синіми очима, рівні риси обличчя якої були неначе чорними лініями олівця на білим папері її гладкої шкіри, яка грала (з усіх можливостей!) бабусю у цій п'есі, що згорблена, шкутильгаючи білим шляхом, спотикну-

лася на роздоріжжі і впала, а вставши, несвідомо пішла собі по чорнім, аж один із дієвих осіб крикнув її перелякано: «Ви не туди йдете, бабусю!»; її називали Лізою, і я пізнав її вже в ресторані, знайомлячися з усіма присутніми, а вона, хоч і привіталася зі мною, здається, навіть мовчки, без ніякої зміни на своїм правильнім, як маска, обличчі (ім'я і прізвище її назвав мені Губер), викликала у мені тремтять почуття можливості бути мою, подібне до гіпсофобії своїм відбираючим розважливості ляком.

Так я сидів довший час серед голосів і сміху, що, наче виноград у неспокійних пальцях, лускав час від часу своїм мокрим, м'ясистим звуком матовою шкірою гамору кімнати, із неясним почуттям незадоволення собою, перемішаним з наростаючим прагненням бути любленим нею, покищо ще обмеженим тільки притягненням її уваги, і тому, коли вже трохи сп'янілий воднистим вином і хвиливе зайнятий голосним вибухом руху у кімнаті (спричиненого саме Кіфнером, що, вставши з крісла, голосом сильним та неприємним, махаючи руками, немов стараючися розгойдати густу рідину все ще м'якого гамору кімнати, заспівав відоме «Es geht alles vorüber»), почувши, як хтось заговорив біля мене саме в цей час, як кімната наповнилася широкими хвилями пісні, обернувшись в бік голосу, я побачив її, що, сівши біля мене на кріслі, дивилася в мої очі своїми синіми, під темними, як порожнеча, повіками, я закууючися і червоніючи сказав: «Нічого, нічого, я, тільки слухав так... я не сумую... додаючи вкінці, уже лютий на себе, виразно: «Вибачте, та я не почув вас за тим галасом».

— Чому ви так сумуєте? — повторила вона чітко з усе ще незмінно серйозним обличчям своє попереднє, відоме мені питання.

— Я не сумую, — відповів я, тепер зовсім спокійний і тому задоволений собою, — я дивлюся і спостерігаю.

— Як бачу, ви не дуже високої думки про те, що бачите, — сказала вона знову, дивлячися спокійно у мої очі.

— Ну, — усміхнувся я кутиками уст, — чому... я не сказав би... навпаки, — додав я живіше, радий відкрити це почуття у собі, — я до певної міри заздрю їм всім... таким, як Кіфнер.

— О, ви знаєте його? — спитала вона.

— Ні, — відповів я, — я бачу його вперше, та його поведження свідчить про нього...

— Так, — майже перебила вона мене, — ви не помиляєтеся відносно нього. Але чому саме ви заздрите йому?

— Ну, — засміявся я, трохи збентежений, — «заздрю», може, не відповідне слово... я просто думаю, що таким людям легше жити...

— Думаєте так? — продовжувала вона своїм однаково рівним і серйозним голосом, — Хіба можна говорити про «легше» чи «важче» жити?... Саме слово «жити» несе з собою певну вагу, і зменшити чи збільшити її неможливо.

— Так, — сказав я, знову червоніючи, немов від сорому, — може в кінцевому висліді немає різниці. Та все таки може так легше... чи зручніше, коли ви хочете...

— Ви тут живете? — спитала вона, не звертаючи уваги на мої слова.

— Ні, — сказав я, — мої батьки живуть тут, а я живу в У., хожу там до гімназії... Сюди я приїжджаю рідко.

— Коли ви кінчаєте? — спитала вона далі уперто, із непорушним, білим серед цигаркового диму і тепер вже реву кімнати лицем.

— Цього літа, — відповів я, — якщо піде добре.

— А піде?

— Я думаю, що так.

— І що ви тоді робитимете?

— Студіюватиму.

— Що саме?

— Я ще не знаю, — відповів я, сидючи непорушно на стільці, немов загіпнотизований, задивлений у синяву її очей, — може літературу.

— Ага, — відповіла вона, і тоді відвела свої очі від мене, саме як спів скінчився і кімната запінилася густим сміхом, і, дивлячися кудись, мовчала хвилинку, а опісля, глянувши в мої очі, сказала: «Ну, ви не задріть тим, від кого ви кращий, і не пробуйте легким способом викрутитися від обов'язку життя... У вас досить сили, щоб його пройти!»

— І до побачення, — сказала вона, встаючи раптом і подаючи мені руку, і я теж машинально встаючи на ноги, ніби піднесений вертикальним рухом її притягаючого обличчя, легко стиснув її холодні та тверді пальці, кажучи немов замороженим язиком: «До побачення», вже бачачи, як вона, висока, скоро відвернула від мене своє ще ні разу не усміхнене лице і відійшла кудись, зникаючи між людьми, більшість яких уже стояли на ногах

В суботу я поїхав з Губером до Мюнхену зустрічати новий рік, запрошений разом із ним отцем Гецле на вечірку, улаштовану його гуртком, коли ми розходилися додому після прийняття у ресторані, а ніч із середи на четвер я провів ніби не в своїм тілі, а десь у просторі, не обмеженому виміром, в якому, як само наростаюче знання, лунали повільними і німими та проникливими хвилями слова Лізи, якими вона говорила про незрозумілий мені, але такий природний спокій, і збудившись рано, пригадавши попередній вечір і її біле та непорушне, неначе з кости, обличчя і синій пил очей, я почув, як мороз пішов мені поза шкірою і як перестрашуюче сильним було моє почуття до неї, і проходив я цілий день дуже тихий, немов ослаблений втратою крові, із зраненим знайомством з нею еством.

А в п'ятницю, шепчучи безустанно її ім'я, перебираючи пальцями своїх уст його голубу вервицю, уже нетерпеливий, із затуманеним загравою крові чи гарячки мозком, нанаркотизований новою і близькою можливістю бачити її знову, я пішов до Губера, і коли почув, що він не був певний, чи зможе поїхати (бо мали ми їхати разом автом його товариша, а була можливість, що Губер не зможе його дістати), обурений його упертою байдужістю, я, пам'ятаю, відвертаючись від нього, стримуючи себе, щоб не вибухнути йому в лице криком і гнівом, почув, як сльози, спершу немочі, а відтак жалю потекли по моїх щоках, і Губер, побачивши це, не сказав нічого, а опісля, кладучи мені руку на плече, запевнив мене, що в суботу ми напевно будемо в Мюнхені, словами: «Як би не було, а я вам ручуся, що завтра ми будемо там!», і я, уже спокійний і усміхнений, пішов додому, і хоч ще було ясно, поклавшись на ліжко, заснув, та ні тоді ні вночі, не міг зустріти її у своїх вже тісних, немов прогалини між міськими будинками, снах.

Було ясно, коли ми вирушили, і тому приїхали ми до Мюнхену рано, коли, крім отця Гецле, майже нікого не було в приміщенні, де мала відбутися зустріч нового року, тільки декілька молодих, майже підлітки, хлопців розвішували по стінах зелені і червоні паперові стрічки, а на стелі товсті та теж паперові, фіялкові гірлянди; згодом я став помагати їм, мабуть, на те, щоб приглушити уже справді болюче прагнення її, і зайнятий тим (вдоволений слухняним поведінням хлопців, які виконували швидко, ніби з приємністю мої поради), я і не зчувся, як пройшло декілька годин і як люди стали сходитися, а коли вже прийшла десята година і було багато людей, я став непокоїтися, їджений думкою, що може вона не прийде, зауважуючи вже, хоч ще не дозволяючи собі висловити цей факт, тиху відсутність Кіфнера. І тому, коли я на короткий час лишився сам з отцем Гецле, я удавано байдуже спитав його про Лізу, а він якось недбало сказав: «Я не знаю, думаю, що так», а опісля додав, ніби встромляючи у мене довгий, затемнюючий зір, ніж: «Чекайте, мені здається, що вона казала мені, що не прийде сьогодні... У неї якесь інше зайняття...», не посилюючи, а немов убиваючи рештки надії своїми кінцевими словами: «А, може, це не вона... Я вже не певний», і відтоді я нервово ходив по великій, вже гамірній залі, кусаючи білу і без смаку, як гумка, шкіру пальців, заходячи часами у темні менші кімнати, що містилися по боках великої, неначе кишені одягу, крили у собі тепло тиші, а часто, на неясних, як гори на тлі неба вночі, канапах мовчазні і непорушні постаті об'язані білими шнурами (у дівчат) голих рук. І згодом моє побоювання вже перейшло у відчай, і я пам'ятаю, як криючись від Губера, що, як мені казали, шукав за мною (напевно, щоб познайомити мене із Альтенбергом), коли гамір у великій кімнаті став зростати з уже близьким приходом півночі, я, спершися об стіну біля великого голого й холодного вікна в одній із темних кімнат, нагло відчув, як моя уява, немов

чимсь штовхнена на цей вчинок тварина у просторі, скочила немов шалена вперед у часі і, пролітаючи так нею крізь отой мітичний проміжок часу, зосереджений довкола дванадцятої години ночі останнього дня грудня і першої хвилини першого дня січня, потрясений картиною, яку побачив у тій щілині часу, закривши лице руками, я затрусився від сильного і нестримного, немов літня злива, плачу, душачи у своїм горлі, немов у вузькім переулку, його рвучкий, гарячий вітер; а коли відчув, що його шквал пройшов (чи може розвіявся), я відкрив обличчя, і, витерши хустиною спершу його, а опісля руки, далі стояв, уже спокійний при вікні, чуючи, як все ще зростає крик у великій кімнаті, і бачачи, як видні крізь вікно надворі німі і тендітні (оглядані мною з високого будинку) постаті крутилися і підскакували, і падали, неначе галька при дорозі від сильного подуву повітря за автою, що щойно проїхало.

А коли загасло світло в великій залі і вибухнув там разом із темрявою кипучий крик, знаючи, що це вибила північ, я відвернувся від вікна і, чомусь розглядаючися по кімнаті, в якій стояв, побачив на канапі під протилежною стіною дві пари, що сиділи непорушно, не цілкуючися, як я (пам'ятаючи їх присутність) чекав, а сперши голови об високу спинку, дивилися своїми чорними, немов дірвяними очима прямо на мене. І, збентежений тим видом, я спершу обернувся назад до вікна, немов стараючися тим способом змінити те, що бачив, та, зрозумівши суть мого вчинку, намагаючися не дивитися в бік канапи, я відвернувся знову від вікна і пішов до дверей, що вели у велику кімнату, в якій уже, як я перше помітив, світилося світло. І коли я вже ішов нею, шукаючи за кимсь (напевно за Губером), я почув сильний, видно кимсь керований (і може для того більше помітний) спів, що виходив із одного кута кімнати, і, глянувши у той бік, я спочатку не помітив нічого дивного, і тому відвів очі назад, у напрямок, куди дивився раніше, та, занепокоєний все більше ясною зорганізованістю співу, з биттям серця я глянув знову в його бік і тоді побачив серед гурту, звідки виходив спів, Кіфнера, що стояв, вимахуючи правою рукою, в якій тримав високу і вже порожню склянку, співаючи своїм викривленим ротом на темнім і блискучім від задоволення і поту обличчі. Дивлячися так на нього, я помітив, що співаючи і диригуючи правою рукою, він, ніби щільно стискаючи під пахою книжку, обіймав лівою рукою за стан дівчину: дещо вищу від нього, права рука якої, біла й м'яка, немов зів'яла квітка, лежала на його правім плечі, і, помітивши це, дивлячися уважно у її обличчя, я розпізнав у його розхвильованих співом і сміхом м'язах мармурову блідість і чистоту обличчя Лізи і, немов не вірячи своїм очам, я пильно став вдивлятися у її очі, стараючися віднайти у їхній кипучій від радості волі попередню безконечну, немов небо, синяву; і коли, дивлячися так на неї, все ще не вірячи собі, я побачив, як під час співу вона поволі перевела свої очі на мене, паляючи відразу, я відвернувся і попрямував до дверей кімнати, з

якої щойно вийшов, та, входячи у них, допіру тепер пригадавши собі причину до недавнього залишення її, я ще на ходу круто обернувся і пішов до других чорних дверей у іншому кінці великої кімнати.

Вертаючися додому, я слухав, як машина гула, пропускаючи під собою бетонову стрічку дороги, і чув, як Губер одноманітним голо-сом розповідав мені про те, як він став священиком (його наречена згинула від бомби), і він, протестант, став католиком, ще до того ви-рішивши вступити в духовний стан, як він казав: «Для того, щоб надати моему життю якогось напрямку»), і, дивлячися крізь вузькі щілини між липкими від сну і байдужости повіками, я бачив, як не-прозорі натовпи ночі розступалися перед ясним світлом лямп авта, інстинктивно знаючи, що чорним морем вони знову зливалися за ним.

(Далі буде)

ЮРІЙ ТАРНАВСЬКИЙ: ШЛЯХИ

(Закінчення)

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Вернувся я до У. повний безмежної байдужості до всього, що мене оточувало, а разом і постійного прагнення спокою, що, наче якась глибока і патологічна втома, відбирало мені все зацікавлення зовнішнім світом і притягало мою увагу до теплового росту тиші у моїм темнім нутрі.

І я не зустрічався вже ні з ким і в школі обмежував свою мову дослівно короткими (майже суфіксами) словами вітання вранці (навіть до Герберта, який, до речі, сам не виявляв ніякого нахилу на в'язати¹⁾ попередні інтимні стосунки між нами і повернувся до школи з ферій щось тиждень чи два пізніше, не через хворобу, як ходила чутка, а тому, що, як він сам вияснював, затруївся їжею на свята і був примушений пролежати в ліжку декілька тижнів, зробивши велике і потрясаюче враження на всю класу, за винятком мене, своїм ще більше похуділим і жовто-зеленим обличчям, із блискучими, немов масними, синцями під очима, білки яких, видно, через хворобу печінки, світилися в зеленявій тіні його очних ям: жовті і великі, як ліхтарі), і за весь час того мого постійного сонного і байдужого стану я, здається, тільки раз їздив до батьків, подаючи за причину моєї вдаваної неспроможности з'являтися частіше (із певного роду насолодою, як зараз виясню) несподіваний наплив великої кількості навчальної роботи.

І навіть така питома мені турбота про мою майбутність чи, конкретніше, про мій успіх у школі цілком зникла в мене, і я учився щораз менше і менше і вже зовсім не присвячував уваги викладам професорів, із задоволенням спостерігаючи, як їхні слова, уривки речень яких, щоб переконатися у правильності моїх здогадів, я пропускав крізь свій мозок, ставали все більше й більше незрозумілими для мене і як я самотньо лишався позаду решти класу. Вкінці, вже переконаний у неможливості надробити занедбане, я, бувало, на коротку хвилю видобуваючи свою свідомість з-під величезної брили спокою у мені, любувався думкою про те, як, провалившись на кінцевих іспитах, поїду до батьків на село і не піду додому, а кудись

полями, крізь високу траву, і врешті впаду серед неї, і ляжу горілиць, і дивитимуся на сине і бездонне небо, голуба кислота якого розпустить мою свідомість у воднистий розчин вічного, прозорого сну.

Так проходили дні за днями, і я помічав, як з кожним днем моя увага все більше зосереджувалася у моїм соннім тілі і як моє зацікавлення зовнішнім світом зникало поступово, розвіваючися, немов у вітрі прозорі мури повітря, у постійнім подуві часу, і тільки десь у лютім стався випадок, що наново привернув мені спаралізоване хотіння жити.

Трапилося це на лекції латини, яка відбувалася не в звичайнім приміщенні гімназії, а в жіночій католицькій монастирі, в якій, через брак місця у наших переповнених бараках, черниці відступали нашій школі декілька малих і темних кімнат; і пам'ятаю, того дня, як впродовж уже довшого часу, було досить тепло надворі, і падав густий, аж темний, майже весняний дощ, і сидючи за столом (бо в кімнаті не було парт) на вузькій і високій, старомодній, оббитій полинялим червоним плюшем лавці, під стіною, втиснений між теплі, крізь вогкий одяг, плечі моїх сусідів, опершись спиною об стіну та розкинувши ноги під столом, я дивився понад голови тих, що сиділи передо мною, надвір, зайнятий цим разом не сталим ростом подібної до велетенського гриба тиші в середині мене, а спостереженням крізь темне скло одного з вікон кляси, як на другім боці невеликого двору, який замикав собою будинок монастиря, на протилежній стіні, поволі повзли вниз, неначе велетенські чорні лишаї, мокрі плями дощу, що, видно, через діряву ринву стікав прямо із даху на кам'яний мур будинку. І рівночасно з тим слідкуванням крізь напівзакриті повіки за повільним, безформним, як амеба, та втертим рухом води по шорстких, сірих каменях, я чув, як один із моїх однокласників, відповідаючи на вже давній виклик професора, перекладаючи, старався розмочити своїм безбарвним і літеплим, як слина, голосом мур завданого на цей день уступу, тверді, як ринь, слова якого були сполучені питомим автором цементом стопи у дзвінкий бетон вірша.

Будучи ознайомлений із цим уривком (із «Tristia IV» Овідія, в якій іде мова про час) ще з гімназії в А., навіть не слідкуючи за словами того, що перекладав, я не міг не відчутти дивного, пригноблюючого настрою, що разом із кислим запахом мокрої шкіри і сукна розходився по кімнаті від частого і регулярного його повторювання заголовка і перших двох рядків згаданого уступу, які він, переклавши їх завжди неправильно і, видно, відчувши це, негайно, неначе боячися бути перерваним словами професора, прочитував по-латині і наново намагався подолати, знову приступаючи до перекладу їх, на цей раз може іншого, та також неправильного і такого ж смішного своєю неначе штучною і дотепною помилковістю.

І так я сидів непорушний, як м'яка і зім'ята подушка на килимі загальної тиші кімнати, витканому присипляючими узорами картини

лінивих течій води, що поволі спливала вниз по сірій стіні будинку, та кволого голосу, що, прочитавши дещо патетично:

Чи час мінє все? —

продовжував сумно: —

З часом віл селянина привикає до плуга

І підставляє під ярмо свою вигнуту шию, —

і, раптово зупинившись на цьому слові, так само жалісним голосом прочитував хвилястий від звуку «М» латинський заголовок, а після нього два перші, ще досі не подолані рядки, і тоді перекладав це все, як (може):

Час не мінє всього!

Часами селянина привиклий віл до орання

Підставляє під криве ярмо свою шию, —

знову замовкаючи на цьому слові, і голосом вже втомленим і захриплим повертаючися назад до нерозкушеного, як горіх, оригіналу, зачинаючи від:

Mutat ne omnia tempus? —

і далі продовжує свій нудний, немов молитва, речитатив.

Тоді нараз, коли він несподівано сильним, немов від розпуки, голосом прочитав кінцево:

Час мінє все!

і

від часу віл упертого селянина плугові

Піддається і гнучку шию кладе під ярмо! —

професор, що досі сидів мовчки, вибухнув тонким, немов істеричним сміхом (примушуючи мене перенести, хоч, правда, поволі очі на нього), кажучи: «Як, як? . . . Ха, ха, ха, ха! . . . Що значить:

Tempore ruricolae patiens fit taurus aratri,

Praebet et incurvo colla premenda ingo? —

і після того: — а звідки ви взяли це:

Час мінє все? —

Ви хіба не прочитали, що —

Cuncta potest igitur tacito pede lapsa vetustas

Praeterquam curas attenuare meas? —

— Це ви що, — продовжував він вже голосом тихішим і кислим від сарказму, — маєте якись «метафізичні» застереження стосовно цього вірша, що ніяк не можете примусити свій мозок передати його зміст? Чи, може, ви хочете переконати мене, що час «мінє» тільки волів, а не ослів! . . . Якщо це так, то я починаю з вами погоджуватися».

І, дивлячися на нього, я нараз усвідомив собі, що вираз його обличчя тепер був цілком інакший від попереднього, і в цю мить зрозумів, що із його тонких і блідих, неначе близна, на виголених синіх губах, уст плила спокійна і ритмічна, немов хід, музика мови, будучи продовженням наступних (починаючи з третього) рядків цьо-

го уривка, рівні, як струни, і мелодійні рядки якого, торкані вправними пальцями його уст, вібрували серед тиші кімнати чистими гармоніями правильно виголошених романських звуків; і так я чув, як він читав:

Tempore paret equus lentis animosus habenis,
Et placido duros accipit ore lupos.

Tempore Poenorum compescitur ira leonum,
Nec feritas animo, quae fuit ante, manet;
Quaeque sui iussis obtemperat Inda magistri
Belua, servitium tempore victa subit.

Та ще раніше, коли зрозумів, що він вже рецитував по-латині завданий уривок, я пригадав, що десь між словами «погоджуватися» і «Tempore» він вимовив слово «Ну», і майже рівночасно у моїм мозку, немов короткий та важкий ланцюг, появилася в споміні фраза, яку він вимовив зараз після слова «Ну»: «Може б, ви нам так переклали, К?.. Зачніть з початку, і перекладайте далі», після якої послідували згадані рядки вірша, які він, немов не можучи себе стримати від нетерплячки, став скандувати своїм виразним, як друк голосом.

Однаке, після того, як я відкрив у собі ці заховані у мозку його слова, вже вирішивши забути про них і продовжувати далі слухати приємну музику вірша, слово «К» знову залунало в моїй пам'яті (тільки тепер слабше, ніж попередньо, неначе його відгомін), і з нудюго в середині я розпізнав у його довгій і незвичнім звучанні своє власне прізвище, і тоді неначе пробуючи ігнорувати значення вжитку його у такому словесному оточенні, я поволі закрив очі і відкрив їх знову, і, все ще слухаючи його, перевів їх на вікно, крізь яке раніше дивився надвір. Та, зробивши це, я відчув, що цей колись притягаючий доземний і сливе непомітний рух мокрости по стінах будинку тепер чомусь зовсім не мав на мене заспокоюючого впливу, а був цілком чужий мені, відділений від мого ества прозорою та непроникливою стіною нецікавості; а разом з тим я почув, як мій шлунок стиснувся від думки, що його слова урвуться на одному, з невідомих причин визначеному мною (правильно, як виявилось пізніше) і недалекому слові.

І як капітан потоплюючого корабля, що у критичний час не тратить панування над собою, а рухи його стають в цей час, може, навіть більше повільними й обміркованими, знову кліпнувши очима та здушуючи в собі цей перший від довгого часу вияв життя, я відвернув свій зір від вікна і спокійно перевів очі на нього.

Останнє слово «subit» саме гасло у його стулюванні і округлім роті, неначе синій та прозорий полум'яний вигоряючий на гладкій вогнетривкій поверхні алькоголю, коли я глянув на нього, і після того, як був тільки свідомий, як його рот закрився, повертаючи його виголошеному обличчю попередню кам'яну цілість і непорушність, і як ви-

рати своє лице, опісля переходячи до мокрого підборіддя і голої під розстібнутою сорочкою шиї, і хоч, не дивлячися на нього, відчуваючи його упертий зір на собі, голосніше, як плянвано, застогнав, на що він зараз перелякано зреагував запитанням до мене: «Може б, ви пішли надвір? . . . Свіже повітря зробить вам добре», на яке, вже спокійний і задоволений собою, я погодився негайно і зараз же виліз із грюкотом з-за столу, і пішов вузьким проходом між густо уставленими серед кімнати столами, чуючи голосний шепіт мовчанки довкола себе, усміхаючися чомусь із погордою, коли вже наближався до дверей.

Велетенські алмази тиші були вправлені в відкритих вікнах кляси, немов у подовгастих оправках старомодних перстенів, коли я проходив під ними, йдучи двором до брами, що вела на вулицю, і помітивши це, я на хвилю закрив очі, і тоді вдихнув у груди ціле повітря свіжого повітря, закинувши голову назад, і коли я відкрив їх зараз після цього, я побачив, як, тому що вже зникав у темному тунелі брами, чорна гіперболя її склепіння, начеркнена на матовім склі неба, зараз розлилася по ній безформною повинню чорнила. Пройшовши крізь лункий і повний протягу коридор, я вийшов на тиху вулицю, наповнену липкими звуками дощу, і, немов захоплений її панорамою пустки, постояв хвилину у отворі брами, а потім, відчувши в тілі холод, що немов чорнило у бібулу, всякв у моє тіло, відійшов убік і став під стіною, з якої, після вітряної брами, віяло мені у спину, як здавалося, сухе тепло щільної матерії граніту, бачачи, як із кам'яного виступу над головою звисала, і дрижала, і рвалася в'язка й прозора бахрама дощу.

Коли я так стояв, після якогось (короткого, як здалося часу, я знову відкрив у собі наростаюче, подібне на густу траву сну, почуття спокою й байдужости, та саме коли я починав любитися ним, я почув голосні і вже близькі кроки, що виходили з брами, яка тепер була мені по правій руці, і, занепокоєний тим, я глянув у цю сторону, і побачив Герберта, що, відокремлений вже від будинку, дивився на мене непорушний, ніби раптом вирішивши із якоїсь невидимої щілини у прозорій і грубій стіні повітря, вийшовши з брами, очевидно, ще до того, коли я, запізно звернувши увагу на його кроки, глянув перелякано праворуч.

— Як ти себе почуваєш? — спитав він, підходячи до мене і опираючися боком об мур, так що я почув теплий вітер його слів на моїй правій, дещо відвернутій від нього щоді.

— Нічого, — відповів я, дивлячися поперед себе, — добре . . . свіже повітря помогло мені . . .

— Що тобі, голова крутилася? — спитав він знову швидким, нетерпеливим голосом.

— Так, — відповів я, далі не дивлячися на нього і мружачи очі, — мені стало дзвеніти в ухах, так що я не чув, що він сказав . . .

— Справді? — спитав він недовірливо, видно наміряючися питати мене далі, та я тоді, обернувшись до нього і дивлячися на його все ще бліде і зеленаве, як сухий хліб, порослий мохом цвілі, лице крізь вузькі, неначе уста, тонкі від злоби, щілини очей, перервав його, питаючи з виразною ноткою сарказму в голосі: «А ти? Як ти себе почуваш? Твоє „затруення“ вже, бачу, пройшло...»

— Так, відповів він спокійно, глянувши просто мені в очі, які, як щось дуже чутливе, немов від болю, я зараз же відвів убік і глянув на вулицю, покриту полломаними і соковитими стеблами дощу, — я відчуваю себе вже краще.

— А то чим ти так отруївся? — питав я його далі устами, щораз більше зав'язаними у пухку кокарду усмішки, — Я чув, що яйцями.

— Ні, — відповів він серйозно, ніби не помічаючи тону мого голосу, — м'ясом.

— О, — сказав я, переводячи свої очі на будинок на другім боці вулиці, — це я, мабуть, так уявив собі, тому що білки твоїх очей були жовті, як жовтки яєць... зварених твердо, — додав я, глянувши нараз йому в очі.

І, зробивши це, я засміявся голосно, бачачи, як він, що усміхався легко, коли я перевів свої очі на нього, теж почав сміятися разом зо мною, перетворюючи мою дотепну злобу у несподівану лявіну щирого сміху... «Ха, ха, ха, ха», а коли вкінці відвернув голову, з лицем гарячим від сміху, як від сорому, він тихо та рішуче сказав: «До речі, я справді затруївся, а не отруївся... Цим разом ти помиляешся».

— Ну, — відповів я, паленіючи, — я не казав це в тім сенсі... Я так і говорив, про затруення... — і, замовкши, постояв так хвилину, чуючи безустанний ріст дощу серед пустої вулиці і бачачи, як хвилювався у вітрі його густий гай, а опісля, стискаючи щелепи, спитав недбало: «Ну, а що ти поробляєш цими днями?»

— О-о, — відповів Герберт, — нічого цікавого, — а тоді додав по-дитячому поспішно: «Я дуже змінився».

— Так, — сказав я, легко усміхаючися, з лицем все ще відвернутим від нього, — я це бачу... А це що так змінило тебе?

— Що? — відповів він, — я не знаю. Мабуть, я сам... час... ріст, старіння... Я поволі привикаю до життя чи, як це було гарно сказано, «привикаю до того, що не привикаю»...

— Ні, серйозно, — ніби поправив себе він, — я справді бачу тепер в житті речі, яких я ніколи не помічав раніше і які роблять життя можливим... Я сказав би, часами навіть прекрасним.

— О, — сказав я, знову усміхаючися і висаючи на хвилину повітря в закритих устах, — це цікаво... Ти справді змінився. А може б ти так мені сказав, яким це способом можна зробити життя «можливим», ... і часами навіть «прекрасним», — додав я раптом, задихаючися від несподіваного і сильного напливу неясного гніву, ще далі відвертаючи від нього голову.

— Ти не мусиш зводити усе до сміху, — відповів він мені словами, яких, як це тепер я усвідомив собі, я ніколи не очікував від нього, і, слухаючи їх, я стояв, немов задеревілий, опертий вигнутою від холоду спиною об стіну будинку, вперше чуючи, як дрібний пил дощу сипався мені в лице із кам'яного виступу над головою холодним і мокрим борошном. — Коли ти сам не можеш знайти спокою чи щастя в житті, то це не значить, що їх немає, і ти не повинен насміхатися над тими, що їх знаходять... Зрештою, як ти це добре знаєш, коли ти їх не можеш знайти, то це тільки твоя вина, і ніхто тобі в цьому допомогти не може... Колись я може старався б тобі допомагати, та тепер я вже не зацікавлений в цьому. Мій єдиний обов'язок — це журитися своїм щастям!..

Коли він говорив так, вже не вірячи собі, забувши попереднє почуття якогось сорому за нього, я повернув голову праворуч і подивився йому в лице, та коли він продовжував говорити, дивлячись мені в очі, я поволі і обережно, стараючися не показати справжньої причини цього мого вчинку, відвернув голову вліво і далі чув, як він говорив голосом, мені незанимаючим, немов справді чужим.

І тільки коли він закінчив словами: «І дурити себе чи інших людей напевно не допоможе тобі у твоєму шуканні... Брехнею далеко не заїдеш!», спершу блідий від заскочення, а згодом червоніючи від люті, я крикнув, обернувшись до нього: «Що таке? Що?.. Брехнею?.. Про що ти говориш?»

— Ти дуже добре знаєш, — відповів він спокійно, хоч уникаючи очима мого зору. — Цей день перед феріями, коли ти не пішов у школу...

— Ну, що про цей день? — спитав я захриплого, відчуваючи, як знову бліднуло мое лице і як нараз чомусь почало слабнути мое тіло.

— Ти був тоді у Калькройта, — сказав він, і я спершу, не розуміючи, про що він говорив, перебив його словами: «Так, ну і що?», та тоді, пригадавши собі, замовк, закривши на хвилину очі, коли він відповів мені швидко: «А ти казав мені, що ти зустрів його і Ліну на вулиці».

— О, — сказав я, усміхаючися із полегшею, чуючи, як хлюпало серце у моїх сколиханих грудях і як навіть, коли я опирався об мур,гнувшись підо мною в колінах мої ноги: «Це не мало значення... Я не хотів згадувати тобі про те, що був у Калькройта, знаючи твоє ставлення до нього».

— Зрештою, — додав я, стараючися усміхнутися своїм кволим, немов зів'ялим ротом, — я був так піднесений тоді, що, як бачиш, навіть не звернув уваги на те, що підсвідомо наказував мені робити мій мозок... А це звідки ти знаєш, що я був того дня у Калькройта? — спитав я нарешті, — Калькройт сказав тобі?

— Ні, — відповів він з якимсь дивним виразом на лиці, — мені сказала про це Ліна. — І я, помітивши це, відразу пригадав собі нашу останню зустріч, коли він із явним, та незрозумілим тоді для мене

захопленням розповідав мені про неї, і притуляючися тісніше до стіни, присвячуючи уже частину уваги своїм неслухняним, у їхній гнучкості, ногам, спитав, стараючися вглибитися всією своєю свідомістю у цю тему, що, неначе сюжет літературного твору, поволі починала розвиватися передо мною: «О, то ти так добре її знаєш?»

— Так, — сказав він, зводячи при тому брови, ніби стараючися надати іншого змісту тому, в цей момент єдиному його слову, додаючи згодом: «Ми знаємось вже довгий час... відколи я приїхав до У.»

— Ти познайомився з нею у Калькройта? — питав я далі, тулячися до шорсткого і твердого тіла муру.

— Так, — відповів він із явним виразом несмаку на лиці, і я відразу запитав його: «А чому ти мені ніколи не сказав про неї?!» — та, зрозумівши недоречність моїх слів, я скоро додав, справді щиро і без насміху: «Вибач, я не повинен був цього сказати... я розумію... Деякі речі бувають надто інтимні...»

І, сказавши це, я почув, як сильно почервонів, і тому відвернув лице убік; а коли він не сказав нічого, я обережно глянув одним оком на нього і тоді побачив, як його ліве око, неначе боязка риба, зустрівшись з моїм, таким самим швидким рухом, як і моє, метнулося кудись у протилежну сторону, і, начеркуючи зором рівну, скісну у своїм русі лінію, я ще затримав у пропускаючій, як решето, посуді мого правого ока червоний, цегляний колір його спаленого лица, стоячи опертий спиною об мур, на вже не гнучких, хоч все ще дрижачих ногах.

Не знаю, чи випадок, на лекції латини, чи наступна розмова з Гербертом (а особливо її закінчення) пустили знову в рух мій зупинений механізм життя, та в кожному разі, після цього дня, я цілковито змінився, позбувшись важкого тягару того почуття спокою, що своєю байдужістю пригнітав моє зацікавлення в житті, і неспокійний від туги пружини енергії і емоції у собі, з захопленням став брати участь у його грі.

І коли Калькройт зайшов до мене (не пам'ятаю, чи того таки ввечора, після інциденту в класі, чи декілька днів пізніше), я зустрів його з голосною радістю, неначе дожидав його із нетерплячкою, щоб він розповів мені про відношення між Гербертом і Ліною і тим заспокоїв мою цікавість, що після розмови з Гербертом не давала мені спокою впертою, немов важка хвороба, настирливістю. Та коли я спитав його про них, згадавши про обидва випадки з Гербертом (змінивши, очевидно, їхній зміст стосовно себе), він якось мляво, ніби справді байдуже, відповів мені, що не знав ні про яке відношення між ними і що особисто не думав, що Ліна могла бути зацікавлена Гербертом (поперше, вона завзята християнка, — сказав він, — а Герберт, знаєте, який норовистий атеїст, а, подруге, вона старша за нього і, як мені відомо, дуже сильно хоче вийти заміж, ну, а Герберт навряд чи зміг би задовольнити цю її потребу), і що його поводження можна легко було вияснити коханням Герберта до Ліни,

яке він не міг цілковито здушити в своїх грудях (і той факт, — закінчив Калькройт своє довге та нудне в'яснення, — що він, спаленівши, нічого не відповів на ваш натяк, якраз і підтверджує мій здогад: він хотів, щоб ви повірили, що між ними щось є, хоч не хотів явно вам брехати).

Хоч Калькройтове в'яснення не зовсім задовольнило мене, може й свідомо я старався вже не турбувати себе питаннями про Ліну й Герберта, а все більше й більше присвячував уваги своєму власному життю; і коли на однім іспиті я неочікувано одержав дуже добру ноту, заохочений тим, я з запалом кинувся до науки, із п'янким задоволенням любуючися своїм скорим і помітним поступом у наздоганянні решти класи, так що вкінці нічого не лишилося з мого відокремлюючого відставання, так старанно плеканого мною впродовж півтора місяця сонного зацікавлення темною панорамою свого нутра.

Може причиною цього напливу енергії і життєрадості був Калькройт, з яким я тепер знову часто зустрічався і з яким ми проводили час, слухаючи джаз з платівок чи кипучу музику Латинської Америки або гуляючи чистими і часто сухими (та білими вночі) вулицями міста, коли він звичайно розповідав мені про свої поїздки над Середземне море.

Та я думаю, що найбільший вплив мала тоді на мене весна з своїм скритим та потужним діянням на основні і ще, може, не відкриті наукою, складники нашої душі і тіла, бо пам'ятаю, як, бувало, вертаючися додому з школи, скажімо, вийшовши з-за рогу будинку, я натрапляв на пливучу та zarazом непорушну, як мур, течію почуття, яке, не тільки через його слабість, я не назвав би запахом і яке було безперечно близько споріднене з ним, і може навіть ставши на місці, закривши очі, я на хвилину залишав дане оточення в часі і просторі, і був перенесений на інші, звичайно невідомі (видно, уявні або забуті) площини їх, тоді як з мого мозку, ніби розбитого тим сильним ударом із непрозорою стіною близького до запаху почуття, вибухав свіжий фонтан понять чи емоцій, таких незвичних і складних, що їх ніяк не удавалося мені вмістити у тісні та примітивні формули мови і які, як я знав, склалися із довгих і різноманітних повідомлень про радість і надію. І так вже цілими днями, неначе інформації про ще ніким не відкриті острови щастя і безтурботи, я носив у собі цю пам'ять німих доручень підсвідомості, вичитуючи у речах, що завжди оточували мене, на одну мить, ясні та підсилюючі запевнення у вартості мого існування.

Одної суботи, десь під кінець березня, відбувалася у нас вистава, базована на «Процесі» Кафки, яку ставив якийсь експериментальний театр з Мюнхену, і я мав іти на неї разом з Калькройтом і вступити до нього перед виставою, тому що театр, де вона відбувалася, був близько до помешкання Калькройта, і вимитий та свіжий після короткого і прозорого сну після приходу з школи, я вийшов з хати

і пішов дзвінкими, неначе туго натягнуті струни, тротуарами, вулицями, як течіями ріки, наповненими теплим вітром з півдня, з небом, що вже не синє, як бувало восени чи зимою, а зелене, як безконечні маси морської води, від невидимих сил своєї капілярности, легким склепінням було вигнуте над містом.

Присмерк, блідий, неначе крейда, нечутно осідав на дна вулиць, коли я йшов ними, і, підходячи до будинку, де жив Калькройт, я побачив, як нараз довгі ряди вуличних світел німо і одночасно вибухли довкруги мене фіолетовими фонтанами електрики.

Коли я увійшов у його помешкання, Калькройт вже був одягнений у сірий весняний одяг і стояв посеред хати, обернений лицем до дверей, немов нетерпеливо ждучи мене, крикнувши мені виразно з середини, коли я застукав у двері, що вони були відкриті, і, спускаючися сходами до нього, я побачив, як тремтіли на відкритих вікнах від постійного подуву повітря, немов тиха музика, бліді фіранки, і помітив на столі, накритому білою скатертю, яскравий засмаглий розрив китиці червоних тюльпанів.

Він мовчки теплою рукою потис мені долоню, усміхаючися легко, а тоді несподівано питаючи, чому я спізнився, дивуючи мене тим не подібним на нього (темою і перебільшенням) поведженням, яке я одначе відразу (з задоволенням) вияснив непереможним впливом весни. Ми не сиділи в нього довго, а скоро вийшли і пішли хоч уже темними, та все ще теплими від повені південного вітру вулицями.

Хоч до початку вистави ще лишалося досить багато часу, театр вже був майже заповнений, і, йдучи до наших місць, Калькройт часто затримувався, вітаючися з людьми, часами представляючи й мене їм, посуваючися постійно, хоч поволі наперед, у напрямі естради, що стояла посередині невеликої залі театру, на якій, за знепевняючою, як сутінок, чорною тюлевою занавісою видно було декорації у формі великих та не однакової висоти кубів і дивних, із залізних рур, риштовань.

І коли вже сидячи в кріслі, нахилившись до нього, я намірився розповісти йому про моє зацікавлення отим, як мені здавалося, оригінальним оформленням сцени, куточками своїх очей я побачив, що в цей момент хтось підійшов до нас і став перед нами, і сказав щось, як я правильно припустив, до Калькройта, і тому, закриваючи свій ще не зовсім відкритий рот та випростовуючи свій нагнутий до Калькройта торс, я глянув угору, а опісля піднісся за Калькройтовим прикладом, бачачи мужчину: молодого, дуже високого й худого, одягнутого в короткі шкіряні штани та кратчасту червону сорочку з розхрістаною пазухою, що, як виявилось з Калькройтових слів, коли він знайомив нас, був піяністом і, хоч походив із У., не жив звичайно тут, а в Мюнхені, і був якимсь чином зв'язаний із цим театром; обличчя його, що спершу здалося мені кістлявим, коли я став приглядатися до нього, стало дедалі виразніше виглядати тов-

стим, через пухкі, як клубки товщу, місця під блідою шкірою, синявою, наче від пухлини.

Дивлячися на нього, я побачив, що його чорне волосся було гладко причесане назад і блискуче від вазеліни, із білою ниткою розділу посередині, що надавало йому якогось несерйозного вигляду (особливо, коли він говорив), тому що, як я врешті збагнув, робило його подібним до відомого ще з-перед війни німецького фільмового коміка. І коли він говорив своїм високим і плаксивим голосом до Калькройта, вимахаючи великими, наче розтріпаними руками, я щораз більше дивувався його нестримному потокові мови (бо Калькройт мовчав майже весь час, потакуючи головою і вставляючи тут і там єдине сумне, згідно, з темою розмови слово), тому що говорив він весь час дуже трагічним голосом, як я зрозумів, про смерть собаки, що звався «Рекс», який помер, видно, недавно, і смерть його була причиною його приїзду до У., і через це він мусів лишатися в нашій місті, щоб опікуватися своїми батьками, яких ця подія, видно, дуже потрясла.

Говорив він так довго, згодом вже витираючи своїми великими долонями своє спітніле і, як я тепер зрозумів, напухле від сліз лице, і відійшов, подавши Калькройтові руку (і, неначе навмисне, ігноруючи мене), тільки коли прозвонив останній дзвінок, і люди почали затихати і сідати, і світло загасло зараз по його відході, та в темряві я ще встиг, сівши, нахилитися до Калькройта і спитати пошепки: «Що це він так розпачає за собакою?» А Калькройт тоді, теж пошепки, серйозно, відповів мені: «Це не собака, це його брат... його звали Рекс... Помер на запалення мозку», і, почувши це, я почервонів, та в цю мить рев сирени (уживаної як мотто до п'єси) припинив ріст моїх почуттів, і, немов спаралізований цим пронизливим звуком, я застиг непорушний у кріслі, чуючи, як заворушилося на моїй голові волосся, ніби від переляку, викликаного якимсь незвичайним, надприродним вчинком.

Отямився я тільки тоді, коли великий стовп світла з'явився на сцені, в якому стояла маленька дівчинка, з довгим ясним волоссям, одягнена у чорний одяг з білою кокардою і коміром, тримаючи велику книжку у руках, і коли вона дитячим, та чітким голосом стала читати: «Хтось мусів наговорити щось на К., бо коли одного ранку він прокинувся...», забувши обидва попередні випадки, я з зацікавленням почав слідкувати за жвавою дією на сцені.

Однак тому, що вистава була досить довга, і тому, що в ній не було перерви, вже десь під кінець, я почав тратити зацікавлення нею, і коли під час одного такого напливу, спричиненого нудьгою чи втомою, неспокоєм, я став розглядатися по залі, я помітив в однім із задніх рядів, ліворуч від мене, особу, що здавалася мені подібною до Герберта, і, збентежений цим, я миттю перевів очі на сцену, стараючися примусити себе слідкувати за ходом вистави; та, не витримавши чи, може, тільки забувши про свій попередній намір, я скоро знову глянув у той бік, де, мені здавалося, сидів Герберт, і коли зро-

бив це, мої очі спершу донесли мені не картину його обличчя, а виразні лінії вже мною призабутого лиця Ліни, і тільки аж тоді його відомі риси, що нараз виринули із невиразної калюжі обличчя особи, що сиділа біля Ліни. І в цю мить обое вони з'єдналися у чітку і яскраву одиницю, що своєю ясністю і змістом приголомшила все моє ество, і я знову перевів очі на сцену і, вже притишений, слідкував за виставою, доки два огрядних пани, у чорних, куцих плащах, і в котелкових капелюхах, взяли К. під руки, майже підносячи з землі, повели його поміж рядами крісел, крізь головні двері, геть із залі.

Додому ми йшли мовчки, скорим кроком, і, думаючи ще про те, як Калькройт, коли ми вийшли із театру, спитав мене, чи я бачив Герберта і Ліну, із тілом пружким від швидкої ходи та розігрітим наростаючою статевою хіттю, я раптом спитав: «Ви спали з нею?», Калькройт якось нервово, ніби перелякано, та видно щиро, відповів мені питанням «З ким?»

— З Ліною, — вияснив я, голосом, що навіть мені здався штучно піднесеним і вульгарним.

— Ні, — відповів він, розливаючися сміхом, — я побоявся... Вона така, що зараз захотіла б заміж...

— А Герберт? — питав я далі ротом, повним густої, як сніг, слини, — Ви як думаете?

— Ну, — Калькройт знову засміявся, — не знаю... Може Герберт, знаючи як він шукає щастя, готовий заплатити за це ціною своєї волі... Одначе прогалина в жіночій тілі — це ще не щастя... Зрештою, — додав він на кінець, — сьогодні це можна набути за декілька марок!

— О, справді? — сказав я, ледве чуючи себе за голосним шумом крові у моїх вухах, коли він замовк, і ми йшли так якийсь час, — а де саме?

— Хочете? — спитав він несподівано мені у відповідь, і я, задержавшись, спершу не сказав нічого, а тільки згодом відповів: «Так... чому ні?», чуючи, яким зміненим був мій голос, ніби справді виходячи з-під густих і глушачих верств гарячої крові.

Після якогось часу мені стало ясно, що він вів мене до каварні, де стався випадок з дівчиною, яку він відштовхнув від стола, та, не вірячи своїм здогадам, я спитав його: «Ми йдемо до Павлі?», і коли він спокійно відповів мені, що так, я знову спитав, цим разом голосом наївним і хлоп'ячим: «То вона така?» А коли Калькройт і на цей раз відповів мені спершу сміхом, а опісля словами: «Так, вона „така“... як всі жінки. Цнотливість, про яку ви думаете, поповнила самогубство разом з Люкрецією, згвалтованою Секстом Тарквінієм... У наших же віці скоро стануть новонародженим дівчаткам робити відповідні операції, щоб знищити саме поняття цнотливості, і щоб згодом не було різниці... Як всіх хлопчиків будуть піддавати операції обрізування... теж, щоб не було різниці... Ха, ха, ха, ха!» Я не сказав нічого, і решту дороги йшов мовчки, вже німий навіть

всередині, не знаю, чи від раптового пригноблення, чи тільки від нервовості.

Прийшовши до каварні, він не пішов у головні двері, як я уявляв собі, а повів мене крізь темну і вузьку щілину між каварнею і сусіднім будинком (і, зникаючи у ній, йдучи за Калькройтом, я ще встиг глипнути праворуч, у розлізлий стіжок темряви біля входових сходів, ніби шукаючи у нім сліду п'яниці, з яким було пов'язане моє враження від першого перебування в каварні), до дверей у стіні, в які він застукав, спершу раз, а потім вдруге, а вкінці, коли ніхто не обзивався, він їх відчинив, і увійшов, кличучи мене за собою.

Вступивши в кімнату, я відразу помітив репродукцію Венери Ботічеллі (не цілої картини, а тільки її постаті, обтятої до колін), висячої над білим ліжком, освітленої слабим світлом лампочки з рожевим абажуром, що стояла на малому столику під лівою стіною, і, заскочений її несподіваною з'явою, ніби зачарований ніжною, подібною на музичний мотив арабескою її стилізованого тіла на синьому тлі моря і неба, з очима на картині, я підійшов до неї і став, спершися колінами об м'який бар'єр матраца. Зробивши це, починаючи вдивлятися у овальний зарис її лица, обвиненого хвилястими, немов гадюки, повісами золотого волосся, я почув, як Калькройт сказав до мене: «Ви підождіть тут, я піду до каварні», і, почувши його голос, немов наляканий, я здригнувся і швидко відвернувся від картини, і, дивлячися на нього, сказав: «Добре», і коли він вийшов з кімнати, крізь другі двері, що, видно, вели (крізь інші кімнати, бо, коли Калькройт відкрив двері, він показав мені тим тихий залив теж слабо освітленої та великої кімнати, із округлим чорним і блискучим столом посередині) до каварні, повертаючи голову, я побачив під протилежною стіною друге ліжко, таке саме, як це, що було за мною, над ним висіла теж одна картина, в таких же рамцях, як і картина Венери, але це була фотографія негритянської маски: чорної, блискучої, із дико викривленим ротом і вузькими щілинами цікавих і хтивих очей. І знову ніби переляканий тим видом, я швидко обернувся і перевів очі на картину на протилежній стіні, та, бачачи кволу, немов втомлену, спробу білих дівочих рук закрити опуклі груди і ніжну пухлизу лона, немов піддаючися, я опустив зір додолу, і глянув на ліжко, і тоді помітив, що на нім не було покривала, тільки гладке, натягнуте, як шкіра бубна, простирало і мала подушка посередині, із білим рушником на ній, і, відвернувшись швидко від ліжка, я знову розглянувся по кімнаті вже не цікавими, а опущеними очима.

А вже трохи пізніше, коли в кімнаті було погашене світло, роздягаючися покvapно, я чув дрібний і неприємний сміх тієї дівчини, з якою був Калькройт (тієї самої, що тоді підійшла до нашого столу, її звали Марією, і коли Павля, говорячи про мене, спитала Калькройта: «Ну, кому ми дамо цього молодого чоловіка?», вона покляла руку на Калькройтове плече і вибрала його, кажучи: «Ми мусимо

нав'язати з Детлефом добрі стосунки»), і, скинувши одяг, я пошукав у темряві руками Павлю і, знайшовши її велике і непорушне, немов гора, тіло, незграбно притулився до нього, і згодом пошепки і захрипло сказав: «Ви мусите бути горді з цього — це мій перший раз!», а коли вона спитала голосно: «Що?», закривши очі, та червоніючи у темряві, я відповів: «Нічого», сам собі дивуючися своїми спокійними, вправними, немов брутальними, руками, і вже пізніше, розчаровуюче блідим і воднистим почуттям приємності.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Останній день науки перед великодніми феріями був у середу, і саме в середу вечором мала відбутися вечірка у помешканні Калькройта, на яку, як він казав, запрошуючи мене, мала прибути вся мистецька молодь У.

Вже було тепло, і я пам'ятаю, коли я вийшов зі школи на вулицю, вітер залоскотав мене лагідними струменями по голих ногах і, розлившись по моїм обличчі, сплив мені по шиї під розстібнутий комір сорочки, та свіжим озером зібрався на моїх широких і випнутих грудях. Тому що вулиця, якою я йшов, була одною з найбільш рухливих вулиць міста (ведучи до станції), її поширювали, і вздовж дороги лежали товсті стовбури вже викорчованих дерев, із ще раніше обтятим гіллям, і великі купи чорної глини, що наче вугілля, блищала на сонці, і з неї вітер ніс мені у ніздрі вогкий запах теплого ґрунту.

Йдучи отак поволі, я почув, як хтось нараз заговорив до мене, і чомусь не здивований тим, я спокійно глянув у бік голосу, і, побачивши Герберта, сказав: «О, це ти».

— Де ти був? — спитав я, коли він не відповів на мої слова, — я хотів попрощатися з тобою.

— Я ще заскочив до нашої бібліотеки, — відповів він, — хотів дістати одну книжку.

— Яку? — спитав я виразно байдуже.

— «Доктор Фавстус», — сказав він, — Крістофера Марльов... по-англійському.

— О, — сказав я, — ти, як бачу, справді шукаєш за щастям... чи то правдою, — а коли він не відповів нічого, я спитав: «Ти ідеш сьогодні на вечірку Калькройта?»

— Ні, — відповів він, — я не думаю... зрештою, не знаю ще.

— О, я розумію, — усміхнувся я і тоді із голосно стукаючим серцем, стиснутим горлом спитав: «Ти зустрінеш сьогодні Ліну?»

— Так, — відповів він спокійно, і після цього ми ішли довший час мовчки (я з трохи відвернутим від нього лицем), кроком, як я помітив, скорим і нервовим.

— Слухай, — перервав він вкінці мовчанку, — я хотів поговорити з тобою про щось.

— Що саме? — спитав я, глянувши здивовано на нього.

— Про Калькройта, — відповів він, і, дивлячися на нього, я помітив, що його лице було блідим, так що було видно темний шар пілу і поту на прозорій поверхні його шкіри, — ти пам'ятаєш, як я тобі говорив тоді в суді, що затаїв щось від тебе?

— Ну, — сказав я, відчуваючи, що теж ставав блідим, — але ти сказав мені пізніше, що ти це тільки так сказав... що це неправда...

— Я знаю, — перебив він мене, — та я справді затаїв щось від тебе... я набрехав тобі другим разом. Я думав, що так буде краще, але тепер бачу, що мушу тобі це сказати...

— Ну, — сказав я крізь затиснені зуби, — кажи вже... Ти носишся з тим вже скільки?.. Чотири чи п'ять місяців, — і вкінці додав, стараючися усміхнутися своїм негнучким, тонким ротом: «Не думаєш, що це вже запізно?»

— Ні, — відповів він, — я не думаю, що запізно, — а опісля сказав після короткої перерви: «Знаєш, Калькройт дуже хотів познайомитися з тобою... Я зволікав це, а він настоював увесь час!..»

— Ну, так що? — сказав я знову, чуючи, як починало чомусь бліднути і терпнути мое тіло.

— Я не знаю, — відповів він, — та боюся, що він мав нечисті наміри.

— Що? — крикнув я, ставши, і, зловивши Герберта за рукав, обернув його до себе, — Що за нечисті наміри?... На що ти натякаєш?

— Я не знаю, — відповів Герберт, ворущачи блідими, і, як я тепер побачив, пораниними губами... Я тільки побоювався... Про нього ходили чутки...

— Які чутки? — крикнув я, і коли він не сказав нічого, все ще тримаючи його за рукав, я затряс ним, сичачи крізь зуби: «Ти слухай, я не знаю, яке було відношення між Калькройтом і тобою, але до мене його відношення завжди було абсолютно коректним... А про ті чутки дозволь тобі сказати, що вони неправдиві...»

— Бо я знаю! — крикнув я іншим голосом, відчуваючи, як раптом почервонів і як задрижала немов від жалю, мембрана мого нутра, — і не розумію, чому ти натякаєш таке...

— Ідіот! — крикнув я накінець, чуючи, як затремтіла вже моя борода й уста, і тоді, пустивши його руку, відвернувся від нього і кинувся бігти у бік своєї хати, із тільки єдиною думкою у мозку: страху, що ось, ось мое лице розіллється безформною калюжею дитячого плачу.

Та пробігши так добрий шмат дороги, відчувши, як утома вичерпала з мого обличчя всю готову енергію сліз, я перестав бігти і вже повільним ходом, дихаючи важко, прийшов додому, а, зайшовши

у кімнату, кинувши торбу з книжками на стіл, впавши на ліжко і лежачи навznak, не зчувся, як заснув.

Коли я прокинувся, в кімнаті було темно, і якийсь час я лежав (як це усвідомив собі пізніше) з відкритими очима, задивлений у темний і, як здавалося, безмежний квадрат стелі, без ніякого прояву життя у середині, так неначе я був ніщо більше, як темна і безконечна поверхня, рівнобіжна до поверхні стелі, відбита у дивнім (бо сферичнім) люстрі мого мозку; одначе згодом духота (тому що, прийшовши в хату, я не відчинив закритого ранком вікна) своєю постійною, подібною до тертя, задушливістю роз'ятрила моє спітніле тіло, і свідомість поволі вернулася до мого мозку, розливаючи у нім засохлі плями пам'яті мого лежання, і нараз, не витримавши, я зірвався з ліжка, і скочив до вікна, і відчинивши його, закриваючи очі, як зимний водопад свіжого повітря полився через мене у кімнату.

Із почуття виспаности в тілі і з відсутности руху надворі, я спершу вивів, що була вже пізня година ночі і що, хоч я ще не помічав його блідого неону у темних рурах вуличок, молекулі світанку вже починали проріджувати густу порожнечу ночі своїм непомітним, ясніючим дрижанням, та глянувши на годинник, я із здивуванням побачив, що було тільки трохи по одинадцятій і що між днем і мною ще бовваніла чорна і кругла гора цілої ночі. І коли тоді, ніби стараючися там знайти заперечення недвозначному твердженню годинника, я глянув на місто і побачив, що небо над ним не було темне, як я сподівався, а ще рожеве, немов велетенська розкрита мушля, мінячися і переливаючися безустанку німим перламутром відбитих у ньому світляних реклям; і наче стараючися тим способом надробити за свій попередній опір до цього наміру, ніби раптом радий, що, зробивши все, що було в моїй силі, я врешті міг дозволити собі відкрито висловлювати свої справжні бажання, майже бігцем я кинувся до контакту, включив світло і став похапцем переодягатися, і, помивши лице в холодній воді, вже одягнений, погано витерши його та зачесавши похапцем мокре волосся, вибіг надвір, і, швидко йдучи, чув, як ще висихала твердою лускою холоду на моїм лиці й голові не добре витерта вода.

Ідучи швидко майже цілком порожніми вулицями, я ненароком глянув угору, і в цю мить побачив, як великий кусок рожевого неба нараз увірвався і нечутно зсунувся додолу, зникаючи серед темних силуетів будинків, як важкий і перецвілий квіт, падаючи ліниво у м'яку траву, і, зрозумівши, що це нараз погасло світло реклям на одній із сусідніх (головних) вулиць, ніби переляканий цим, я став іти ще скоріше, тепер вже регулярно і часто перевіряючи поверхню неба своїм зором, бачачи із прискореним биттям серця, як із чорного куща неба, що ріс над містом, німим і лінивим дощем падав у чорну траву будинків рожевий квіт затухаючих світел.

Вже було темно довкруги, коли я прийшов до будинку, де жив Калькройт, та вигляд ясно освічених і відкритих вікон і шум голо-

сів і музики, що густим димом тік із них, трохи заспокоїв мене, і, стримуючи себе, я поволі пішов ясними сходами до Калькройтового мешкання і, прийшовши до дверей, натиснув м'який гудзик дзвінка. Та коли не почув під приглушуючим, немов перина, шумом, що доносився крізь тонкі двері із помешкання несміливого трепету звуку, я легко постукав у них, і не ждучи на відповідь, відразу натиснув клямку, і, не здивований податливістю дверей, вступив у світло помешкання, кипуче бульбашками розмов і голосної музики грамофона.

— Ааа, Детлеф прийшов! — почув я, як хтось крикнув, нагло кидаючися мені на груди, виливаючи на чутливу і проникливу шкіру сорочки на них мокрий і холодний напій із склянки у руці, коли я, увійшовши в середину, зупинився біля дверей, закриваючи їх поволі і обережно за собою; і, відхилиючи голову назад та охороняючи свою вже зранену сухість вільною рукою, я розпізнав у розсміянім і похмеленім обличчі дівчини, що обнімала мене, бризкаючи мені на груди і лице словами та неспокойним напоєм у піднесеній склянці, Ліну, і після короткого періоду перетворення, закривши двері, обнімаючи й собі її за вузькі і теплі плечі, закриваючи очі від несподіваного щастя, я засміявся і, заки сконтролював себе, крикнув голосно: «Гурааа! Детлеф прийшов!»

— Що ти тут робиш? — спитав я тихим голосом, почервонівши трохи, стараючися звільнитися з її незручних обіймів, нараз затихаючи, коли усвідомив собі, що я ужив до неї слова «ти». Та коли вона, сміючися і підносячи свою склянку до моїх уст, сказала: «Те, що ти зараз будеш робити», ловлячи нараз її другу руку, що, біла, крутилася безцільно біля мого обличчя, і стискаючи її у своїм кулаці (після того, як притуляючи липкий край склянки до моїх уст, вона сказала мені: «Пий!»), закривши очі, я став ковтати гірко-солодкий трунок, що щораз повнішою течією плів мені у рот, розливаючися врешті двома холодними, прямовісними струменями по моїх щоках, шиї, і вкінці грудях.

— Ууух! — крикнув я, сміючися і відпихаючи її руку з склянкою від себе, — Що ти робиш... ради Бога!.. Ти хочеш втопити мене сьогодні! — і під її голосний сміх та невиразну, залиту ним мову, я витягнув хустку із кишень і, нахилиючися наперед, став витиратися нею.

— На, пий ще! — сказала вона, знову простягаючи мені уже, як я помітив, майже порожню склянку.

— Підожди, — відповів я, ховаючи хустку в кишеню, усміхаючися і обережно дивлячися з-під лоба, із високого місця біля дверей, на яким стояв, на набиту людьми і крамом звуків кімнату, і, побачивши, що ніхто не дивився на мене, трохи розчарований, та zarazом задоволений із цього, я подивився на неї і взяв склянку з її руки, і, піднісши її до своїх уст, ковтнув круглий і плоский, немов пілюля, ковток рідини, спитавши покvapно, ще заки вчинив це, моїм попереднім і незмістовним питанням: «Що ти тут робиш?»

— О, — відповіла вона, махнувши рукою, — нуджуся... Твій приятель, — вона додала, — щось його вкусило, і він утік...

— Хто такий? — спитав я здивовано — Калькройт?

— Ні, — відповіла вона, — Герберт.

— Герберт? — крикнув я, — Він був тут?

— Так, сказала вона, — він пішов може півгодини тому.

— Чому? — спитав я, нараз спітнілий, глянувши очима на кімнату і сходячи декілька ступнів вниз.

— О, — відповіла вона, знову махнувши рукою, — його щось дуже гризло сьогодні... Цілий вечір не говорив нічого, а тоді пішов до хати...

— Він хотів, щоб я теж ішла геть, — сказала вона, сідаючи на найвищий східець, і опираючися спиною об стіну біля дверей, — та я не хотіла, і він загнувся... Пхе, — додала вона, кривлячися з презирством, — хіба він мені потрібний! Я ще, слава Богу, вільна і можу робити, що захочу... Ніхто, ніхто не має права мені наказувати!

— А це він хотів тобі наказувати? — спитав я раптом, порскаючи при тім сухим сміхом і, вже зовсім забуваючи про своє попереднє незручне почуття, з очима на її обличчі, сів на сходи біля неї, трохи нижче, опираючися спиною об гострі і рідкі штаби залізного поруччя.

— Ну, а як же, — засміялася вона, закидаючи голову назад, — Герберт? ... Ти повинен знати... Духовий опікун тих, що не мають душ... Тільки він вкінці дозволив мені мати душу... «Це все залежить від того, як ти хочеш вірити», казав...

— Та невже! — знову вибухнув я, та цим разом вже голосним фонтаном сміху... Він вже навіть дає свій дозвіл на існування душ... Ха, ха, ха, ха!.. Не даром він говорив мені, що «дуже» змінився, — і, сказавши ці слова, я раптом замовк, сильно почервонівши, а вона, наче свідомо, виручила мене, торкаючи мою руку, в якій я тримав склянку, кажучи: «Дай мені».

— О, тут вже майже нічого немає, — сказав я швидко і явно загослосно, стараючися тим затерти помилку моєї попередньої мовчанки і радо дозволяючи їй взяти від мене склянку.

— Не журися, — сказала вона, моргаючи мені тасмничо та морщачи при тім свій ніс і, піднісши склянку до уст, випорожнила її, а тоді, встаючи, простягаючи до мене свою вільну руку: «Ходи, ми щось знайдемо!»

І з цими словами вона повела мене на низький рівень кімнати: гарячої, набитої кубами голосних, хоч невиразних розмов, вагою інертної тісноти, що затьмарювала, як віддалі, масами диму, та, над всім тим, з безустанно обертаними обручами голосної грамофонної музики, і, припиняючи раптово наш рух, зупиняючися на вузькій і нерівній стежці, між високими в'язками відвернутих від нас постатей, шелестячи своєю шорсткою розмовою, як високі стебла кукурудзи, шарудячи у вітрі своїм сухим і шиплячим листям, витягаючи

свою шию до мого вуха (на вже схиленій додолу голові), сказала мені пошепки: «Мій брат береже для мене пляшку...», і, зацікавлений тими словами, я зразу ж спитав, перебиваючи її, так само пошепки: «Хто, Бруно?», а вона тоді відповіла мені: «Так», і теж собі спитала: «Ти знаєш його?»

— Ні, — відповів я, і задалегідь паленіючи, сказав: «Калькройт тільки говорив мені про нього».

— О, — сказала вона, а після того ще тихіше і більше таємничо заговорила: «Він там напевно сидить сам. Його так звана «наречена» десь шляється тут між людьми... Шукає собі заробітку...»

— Заробітку? — перебив я її, дивлячися незрозуміло у її очі.

— Так, — відповіла вона, — вона повія... волочилася колись з американцями...

— Ніііі, — сказав я, чуючи, як нараз загувало у моїх грудях серце, немов від якогось неясного переляку.

— Так, — продовжувала вона далі, — Він ходив з нею довгий час, і вона врешті зловила його... Кілька тижнів тому вони «заручилися»... Ти подумай... І я маю бути ввічливою до неї, і мусітиму називати її братовою!

— Бруно цілком змінився, — продовжувала вона іншим голосом, вже видно наміряючися іти, — але я боюся, що з цього всього нічого доброго не вийде, — і, сказавши це, рушила з місця, знову зловивши мою праву руку, і повела мене теплими стежками порожнечі між зжугитим тілами простором кімнати.

Посуваючися отак, ми нараз стали, і, догадуючися, що ми прийшли до місця, де сидів її брат, я глянув з-поза неї перед себе і побачив під стіною, біля відкритого і тому чорного, немов завішеного оксамитом, вікна, сидячого у великому фотелі чоловіка: у чорних окулярах, з блідим лицем, з руками, немов у шерсть тварини, вп'ятими у м'яке поруччя крісла.

І спершу заскочений неочікуваною картиною, я думав, що помилився у своєму здогаді, бо обличчя чоловіка було гладке, без (через віддаль, як я пізніше побачив) так часто уявляних мною синіх цяток на нім, і чорні окуляри, та гладко причесане, хоч густе і все ще неслухняне, волосся були протилежними до описуваних мені його звичок та якостей, та міняючи всі ті неочікувані прикмети його вигляду за допомогою ще присутнього у моїй пам'яті Лініного слова «змінився», на протилежні, я зрозумів, що це справді був її брат, вже забуваючи бути здивованим, коли вона сказала до нього: «Бруно, я привела тобі товариша».

— Це Детлеф К., — сказала вона, почувши це, я обережно висунувся з-поза неї, а він, не встаючи з місця, спершу мовчки простягнув мені руку і, тільки потискаючи мою, сказав блідим голосом: «Мені приємно з вами познайомитися».

— Ти ще маєш пляшку? — сказала вона навмисно радісним голосом, видно, стараючися тим способом прорідити холодну флегму його сумного вигляду й поведження.

— Так, — відповів він ротом, що, виглядало, затремтів і скривився на його блискучім і товстім обличчі, і тоді нахилився наперед і пошукав рукою під фотелем, і, витягнув звідти високий циліндр пляшки: червоної від напою, з блідо-зеленим склепінням прозорого скла, що становило її вже випиту (майже до половини) частину.

— Візьми, потримай, — сказала Ліна, подаючи мені порожню склянку, і, взявши пляшку від свого брата та відкривши її, налила мені рудої, як іржава вода, рідини, кажучи урочисто: «Це американська віскі».

— Тільки її треба розвести в чімсь, бо так дуже нудить, — дала вона, кажучи далі: «Я піду, знайду содової води... і склянку для себе» і, давши пляшку назад своєму братові з словами: «Потримай її ще, Бруно», і сказавши мені: «Не йди нікуди, я зараз вернуся», відійшла від нас, зникаючи (як я бачив, притуляючи склянку до своїх уст і слідкуючи очима за нею) між грубими снопами окремих товариств, об'язаних синіми перевеслами диму.

— Ліна трохи забагато випила сьогодні, — почув я, як він сказав, коли я ще дивився вслід за нею, ссучи поволі з склянки ідке молоко напою, і тоді обернувся і побачив, як, сидючи випростований у фотелі, не опираючися об його спинку, знову уп'явши пальці у м'яку шерсть його поруччя (позбувшись пляшки, яка стояла на долівці, біля його ніг), видно роблячи це з зусиллям, він додав «Я дивуюся, що Герберт не пильнує її сьогодні».

— О, — сказав я спокійно, з цікавістю слідкуючи за його поведженням з висоти мого стоячого становища, з задоволенням свідомий прозорого та впевнюючого муру віддалі між нами, — його немає вже... Він пішов додому.

— Додому? — спитав сліпий, — Коли?

— Я не знаю, — відповів я, — я щойно прийшов, та Ліна казала мені, що він пішов додому десь тому півгодини.

— А це чому? — питав він далі.

— Не знаю, — сказав я знову. — Казала Ліна, що він щось дуже дувся цілий вечір і хотів іти додому...

— Так, — перебив мене сліпий, — його щось турбувало сьогодні... Мені здається, — додав він, — що він ждав на вас... хотів говорити з вами.

— Говорити зо мною? — засміявся я і, випивши з склянки (роблячи це вже, як я помітив в цей час, відрухово і очевидно не вперше, відколи я став говорити з сліпим, і не відчуваючи палючого смаку алкоголю), сказав: «Він вже говорив зі мною раз сьогодні... Думаю, що цього досить на один день...»

— Ви не думаєте, що Гербертове поведження взагалі досить комічне? — зачав я знову після того, як випив (зосереджуючи очі на

пливкім і рухомім фокусі уже помітно зменшеної рідини у склянці), та, глянувши на нього, я побачив, що він, очевидно, не слухав моїх слів, а що, ще більше штивний, як виглядало, задивлений своїми сліпими очима у чорну пропасть свого тіла, ніби слідкував за ним, як воно дрижало дрібно, немов у пропасниці, здригаючися час від часу сильними сейсмічними судорогами і холонучи, замовк, наляканий, та нахилиючися до нього, заїкуючися, спитав: «Ви, ви... ввам як?... Недобре? Холодно?»

— Може, я закрию вікно? — сказав я врешті і, не ждучи на його відповідь, що зараз послідувала (Так, так... будь ласка), пішов до вікна, і перепрошуючи кількох осіб, що стояли зараз подалік нього, закрив його холодне квадратове гирло.

— Може б ви напилися трохи віскі? — спитав я, вернувшись до нього. — Вам буде тепліше.

— Ні, ні, — відповів він негайно, махаючи рукою й головою, — не треба... Мені вже краще...

— Я хотів би додому, — почав він знову, далі дрижачи і говорячи вигнутим, тремтячим ротом, — та не маю як... Моя наречена, — додав він, — десь тут, та я не знаю де...

— Я піду пошукаю її, — перебив я його, а він, перебивши в свою чергу мене словами: «Ні, ні, не треба», спитав майже відразу: «А ви її знаєте?»

— Я не знаю... н-не думаю, — відповів я, паленіючи, — як вона виглядає?

— З дивним ясним волоссям, — сказав він скоро, — висока... — і докінчив словами: «Не знаю, в якій суконці... може в жовтій...»

— Добре, — сказав я, — я піду пошукати її. Ви сидіть тут.

— Так, — сказав він, а коли я вже відходив, додав раптом: «Вона називається Марія... Марія Келлер», і ставши на місці, ніби закам'янівши, я сказав: «Так, добре», а тоді, червоніючи знову, повторив його слова: «Марія Келлер», і круто повернувся та відійшов від нього.

Проходячи вузькими щілинами між непроникливими стінами розмов людей, об'єднаних в споруди невеликих гуртів, я справді розглядався по кімнаті, шукаючи за обличчям дівчини, званої мені з каварні Павлі, стараючися витиснути із глини бачених облич бажані риси її (правда, не добре) відомого лица і віднайти у металевому сіянні жмутів жіночого волосся блискучий мосяж її голови. Та, ходячи так по кімнаті (чи, по помешканні, бо заглядав я в усі кімнати, повз які проходив), в одну мить я усвідомив собі, що від якогось часу у моїм мозку не проходив попередній процес порівнювання бачених рис із тими, що були заховані у моїй пам'яті, а що мій зір, ніби відлучений від апарату мозку, тільки безцільно ховзався по накопичених, неначе гори кавунів, лицях, і, напруживши волю, я зробив зусилля повернути мій мозок до його попереднього активного стану, та декілька хвилин пізніше я знову зрозумів, що не шукав очима за нареченою сліпого, а, як раніше, просто водив ними по кімнаті; і

після цього, вже не турбований цією нездібністю мого мозку концентруватися, хоч все ще періодично роблячи зусилля думати, я насправді ходив безцільно по кімнаті, із вкінці порожньою склянкою в опущеній руці, і із дещо здивованою свідомістю того, що був сп'янілий від такої незначної кількості випитого алкоголю.

Так, в цьому стані, я пам'ятаю, зайшов у кухню і, розглядаючися по її прозорому, немов лід просторі, ясно освіченому яскравою, хоч матовою кулею лямпи на стелі, я побачив, що в ній не було нікого, і тому негайно почав обертатися в сторону дверей, з яких прийшов; та, роблячи це, мій зір, пролітаючи над купами брудного посуду, розкиданого на столі і кухні, зачепився об великий і блискучий гак кранта, що виднівся над білою кухонною черепиною, і, відразу пригадавши про сп'яніння і викликану ним спрагу, я затримався і підійшов до кранта, і наповнив склянку водою, і, випивши з неї, не випорожнивши її до дна, я знову одвернувся в бік дверей і став іти до них, та тоді почув, як склянка: мокра і важка у моїй опущеній руці, капаючи, немов велика і вагітна повнотою крапля відриваючися від поверхні, на якій вона зібралася, виховзнула з моєї руки і, полетівши додола, розбилася на твердій долівці.

Видавши якийсь неясний, немов рано вроджений, звук, я зігнувся і присів над мокрою і темною плямою на підлозі, засміченою блискучими скалками скла, що часто ще затримували в собі попередню кривину циліндра склянки, і середнім пальцем правої руки став зсувати більші куски скла до купи, та, роблячи це, я почув чіткі кроки, що наближалися до мене, і, глянувши вгору, побачив дівчину: високу і струнку, на високих каблуках і в тісній білій спідничці, що наче гума обтягала її рівні, рухливі стегна; навіть не дивлячися вниз, недбало кинувши мені: «Ви розбили склянку», проходячи повз мене, вона обережно переступила розбите скло і розливу воду і знову рівним, дзвінким кроком пішла до вбиральні, що містилася побіч кухні, і відкривши двері, зайшла до неї.

А я, немов без міри здивований, просидів так навкарачки ще якийсь час, дивлячися широко відкритими очима на білий прямокутник дверей, за яким вона сховалася, а опісля, вже не думаючи про розбиту склянку, підвівся і поволі вийшов з кухні обтираючи об подушку кишені мокрий палець правої руки. І коли я вступив у (після кухні) дещо темне світло великої кімнати, я чомусь (думаю, що, мабуть, через почутий, хоч не запам'ятаний звук) глянув праворуч, у велику піраміду темряви між дверима і малою шафкою під стіною, і тоді побачив Ліну, що сиділа на долівці, підбравши під себе ноги, та спершися плечима й розкуйовдженою головою об стіну.

— Ліно, — майже крикнув я, присідаючи перед нею і взявши її тонкі, хрусткі рамена в свої руки, потряс нею легко, — Ліно, що ти тут робиш?

— О, це ти, — сказала вона, дивлячися на мене вузькими щілинами заспаних і все ще ясних, навіть у темряві, очей, а тоді, ча-

кривши їх знову та закидаючи голову назад, промовила: «Я хочу спати... я така сонна, я хочу спати!»

— Вставай! — заговорив я знову, стрясаючи її. — Вставай!.. Там Бруно сам... він хоче йти додому!.. Він почував себе погано, а я не можу знайти його нареченої... Вставай!

— Ааа, — застогнала вона, одначе, навіть не пручаючися, — лиши мене, я хочу спати.

— Ходи, — сказав я, беручи її під пахви, та стараючися піднести її з долівки, — ходи до Бруно, а тоді підеш спати додому.

І, піднісши її, я поставив її на ноги, і, пригладивши рукою її волосся, повів її, вже покірну і надиво стійку, за собою, та коли ми наблизилися до місця, де сидів її брат, побачивши, як якась невідома мені жінка в червоній суконці сиділа на долівці біля нього, оперши свою голову з закритими очима об його коліна, так що її густе золоте волосся покривало частину його ніг своїм навіть здалека пухким і теплим руном, я зупинився, здивовано дивлячись перед себе, і коли Ліна нараз сказала біля мене: «Що ти говориш — вона ось сидить з ним!», я спитав тихо: «Хіба це вона?» — говорячи ще покірніше (коли вона сказала ніби обурено: «Ясно, що вона, а ти чому думаєш, що ні?»): «Я уявляв собі її інакшою», додаючи накінець: «Бруно казав мені, що вона сьогодні в жовтій суконці».

І, дивлячися тепер на сліпого, як він сидів з спокійним, немов усміхненим, лицем, опершись об спинку фотеля, сховавши одну свою руку у густім волоссі жінки, а другою стискаючи її пухке під одягом і опукле, як яблуко, плече, я постояв ще хвилину, врешті збуджений словами Ліни, що сказала: «Не турбуймо їх, ти бачиш, які вони щасливі?»

— Він, як хоче, може йти з нею додому, сказала вона, коли ми обернулися і рушили в другій рік, — я з ним не прийшла... я остануся тут... до самого кінця... Тільки я хочу переспати з півгодинки, — додала вона спішно, ніби щойно тепер пригадавши своє попереднє поводження, — я дуже втомлена.

— Так, — сказав я, дещо розрадуваний її словами, — тільки ти не можеш спати на долівці.

— Може, у Калькройтовій спальні, — сказала вона і повернула в інший бік, коли я згодився задоволено; і, пригадавши в цю мить мою того вечора постійну цікавість стосовно Калькройта, я спитав її: «А де Калькройт сьогодні? Я його ніде не бачу».

— Він пішов з одним товаришем дістати ще напоїв, — відповіла вона, — бо вже не вистачало...

— О, — сказав я, коли вона скінчила і коли ми входили у першу кімнату спальні, і замовк, і спершу, розглядаючися по кімнаті, не помітив в ній нікого, та згодом, привикнувши до темряви і підійшовши до ліжка, побачив на ньому довгу і непорушну, як колода, постать людини, що лежала, прикривши голову подушкою.

— Тут хтось лежить, — сказав я до Ліни, та вона, не відповідаючи мені, нагнулася над ліжком і без слова затрусилася того, що там лежав, а він, глянувши з-під подушки на нас і теж не кажучи нічого, відкинув її і миттю зірвався з ліжка, і став на ноги, і тримаючися руками за голову, так само мовчки і нечутно вибіг із кімнати.

— Уууух, — крикнула Ліна, кидаючися на ліжко, і я побачив, як воно загойдалося під нею, немов вода від тіла киненого в неї, а тоді сказала: «Як мені крутиться голова... Боже!»

— Тобі не стане недобре? — спитав я, нахилиючися над нею, та кладучи долоню на її гаряче і опукле чоло.

— А, а, — відповіла вона тихо, не пручаючися під мою рукою, — я тільки хочу спати... спати... спати...

І коли вона казала це, немов допіру тепер пригадавши собі цю можливість, я нагнувся над нею, і все ще приважуючи лівою рукою її гладке чоло, поволі опустив тягар своїх уст униз, врешті кладучи його на вогкому дні її м'яких і трохи відкритих губ; і цілуючи її, і прикриваючи її чоло рукою, я прикляк на долівку і тоді пошукав правою рукою її ніг, і повів нею по тугих і гладких під пончолами лініях, згодом вже чуючи на пальцях тепле лоскотання м'яких складок спідниць і ніжну пухлину м'якшаючого тіла вище твердих вузлів її колін. Та в цю мить її уста заворушилися під моїми і тихий стогін потік мені із них у рот, і, ловлячи мою праву руку та відкидаючи її убік, очищаючи вкінці свої уста від теплого лаку моїх, вона сказала кволо: «Не треба» і додала зараз: «Я хочу спати», а я, почувши, як почервонів у темряві, притуляючися своїм лицем до її гладкої щоки, закривши очі, сказав спершу: «Ооо, Оо», а тоді зашептав несміло у її вухо: «Я ляжу коло тебе, добре?»

Почувши невиразну відповідь і відчувши, що міг пояснити її як потакуючу, я звівся на ноги і, кажучи тихо: «Посунься», приліг на м'якому краю ліжка, згодом посуваючися далі, коли вона мовчки звільнила для мене більше місця, врешті приймаючи своїм тілом непорушну позу, рівнобіжну до неї, засинаючи так, із її невеликою рукою, неначе квіткою, зім'ятою у моїм спітнілім кулаці.

Не знаю, скільки я спав, та коли збудився, Ліни вже не було біля мене, а на її місці я почув легке і непорушне тіло пустки. І, сідаючи раптово на ліжко, розглядаючися по кімнаті, я сказав голосно: «Ліно», а згодом ще раз «Ліно», і після того опустив ноги додолу і, ще раз розглянувшись по кімнаті, потер лице руками та, причісуючи пальцями розбурхане волосся на голові, встав на ноги. Вставши, я побачив на столику біля ліжка високу і тонку, неначе велика чорна свічка, пляшку і, взявши її, почувши в ній важке коливання напою та помітивши, що вона була відкрита, я приклав її до уст і ковтнув із неї теплої та кислуватої рідини, що, видно, була вином. І тільки тепер помітивши у собі сухий пил спраги (разом із виразною неясністю в мозку), я став пити із пляшки великими ковтками, переставши тільки тоді, коли почув, що вино, після яко-

гось часу, перестало гасити мою спрагу, і ще до того ставало пекти мене у шлунку чи стравоході своїм кислим, шорстким смаком.

Трусачися від нараз сильного і виразного почуття бридкості від напою, я відірвав пляшку від уст і з грюкотом поставив її назад на столик і, здригаючися ще час від часу, попрямував до ясного прямокутника відкритих до великої кімнати дверей. І саме коли я вступив у неї, помічаючи відсутність музики і значно менше людей, я почув якийсь невиразний рух, що доносився із одної сторони кімнати і, глянувши в той бік, побачив Калькройта, який щось говорив голосно, підносячися сходами, що вели до входових дверей помешкання, і, вийшовши на подібне на невеликий балькончик підвищення біля них, закричав голосно: «Пані і панове!.. Прошу вашої уваги!», вкінці кінчаючи крізь сміх: «Позичте мені ваші вуха!»

Коли він сказав це, я побачив, як він взяв у ліву руку кінець пояса, що був зашморгнутий на його шиї (який я щойно тепер запримітив), і, підносячи його над головою, закричав п'яний і немов напущлим голосом: «Уже старі римляни!.. Пані і панове, уже старі римляни розважали своїх гостей видовищами смерті, влаштуовуючи криваві двобої між глядіяторами! Та в наші демократичні часи це не годиться, і тому я, будучи гостинним господарем, вирішив розвеселити вас своєю смертю...»

— Беее, — закричав він, підносячи кулак із поясом ще вище над головою і висувуючи зі свого мокрого від слини рота великий і фіолетовий (напевно від червоного вина) язик.

І, кладучи свою голову на праве плече, із все ще висуненим з рота язиком, він захитався на своїх навмисне нестійких ногах, імітуючи повільне маятникове коливання повішеної людини; та в цю мить я побачив, як двоє вибігло по сходах до нього і як, обнявши його, стали пручатися із ним, стараючися вирвати йому з руки кінець затягнутого на шиї пояса; і теж в цей саме час я почув голосний гомін серед кімнати, що, здавалося, виходив не із грудей тих людей, що були в ній, а десь із її стін і меблів чи, може, просто з-поміж молекул її душевного і сколиханого повітря.

А Калькройт, коли одному вдалося вирвати кінець пояса з його руки, закричав дико і, рвонувшись вперед, з лицем червоним і напущлим від крові та з усе ще висуненим з рота язиком, закинув ногу через поруччя сходів, видно стараючися скочити із них додола. І тоді виразні голоси: «Пусти його! Пусти його!» залунали серед кімнати, і я побачив, як він, видно, звільнений від того, що тримав пояс у руці, полетів головою вниз через поруччя, падаючи на піднесені руки тих, що густим натовпом зібралися біля сходів.

Бачачи це, я затрясся, немов знову від бридкого почуття у шлунку, і закрив лице руками, а коли відкрив його, побачив, як Калькройт, хоч вже не так сильно, як раніше, все ще вперто старався вирватися із гушчавини багатьох рук, що несли його високо над долівкою, мовчки копаючи ногами, з яких тепер зсувалися, відкриваючи білу спід-

ню білизну, його (без пояса) штани. І коли ця дивна, бо тепер дуже повільна і цілком німа процесія, пройшовши повз мене, скрилася у чорних дверях кімнати, з якої я щойно вийшов, немов загіпнотизований її прикладом, я собі став іти поволі до неї, та бачачи, коли в ній засвітилося яскраве світло, що вона була щільно набита стоячими і непорушними постатями тих, що його туди занесли, я обернувся і, відійшовши декілька кроків, знову розглянувся по помешканні.

Тепер воно було майже цілком порожнє, тільки тут і там видно було декілька непорушних постатей, лежачих (видно, сплячи) на канапах чи долівці, сіріючи своїми зм'ятими, як недбало кинутий одяг, тілами, проти ясных фарб меблів і килима. Водячи так зором по кімнаті, я нараз побачив брата Ліни, що сидів уже в іншому місці, на широкій канапі, разом із жінкою в червоній сукні, голова якої тепер була сперта об його плече, а її плечі він обіймав своєю лівою рукою; і, дивлячися на нього, я запримітив виразну бганку усмішки на його тонких устах, і тоді помітив, що праву руку він тримав на столику біля канапи, вистукуючи пальцями її якийсь, хоч нечутний мені через віддал, та виразно рівний і скорий ритм.

Неначе зачарований тим видом, я хвилину постояв непорушний, а тоді став іти поволі до нього, не відриваючи очей від регулярних і дрібних рухів, крізь які проходили його чітко видні на темнім тлі столика пальці, тепер вже вичитуючи (хоч все ще не чуючи) у їхньому ритмічному здійсненні і опаданні математичні ряди мелодій музики Баха. Одначе, наблизившись до нього, із віддаллю між нами, зменшеною до декількох кроків, я почув, разом із глухим звуком його пальців, що стукали об дерев'яну поверхню столика, розмазаний графік мелодії, мугиканої ним собі через ніс, яка була не, як я уявляв собі, одною із улюблених мною Бахових фуг, а фальшивим повторюванням Моцартової «Eine kleine Nachtmusik», і, немов переляканий цим, не звільняючи ходу, я обернувся і пішов у протилежний бік, згодом скручуючи до темних дверей студії, що була зараз поблизу. Та, зробивши декілька кроків в цім напрямку, я зупинився, почувши мокрий і голосний плач, що теплими бризками вибухав із-за одного з порожніх фотелів.

— Ліно! — крикну я, коли, глянувши за фотель, побачив, що це вона лежала лицем униз на долівці, сховавши його у своїх руках, і, заточуючися, зігнувся над нею і прикляк на підлозі, поклавши свої долоні на її теплі, тремтячі плечі.

— Що з тобою! Чому ти плачеш? — заговорив я, підносячи та обертаючи її до себе, а вона, відповідаючи мені невиразно, все ще крізь сльози і крізь мокрі від них руки, заплакала ще голосніше, вкінці ховаючи своє лице у затишку моїх грудей.

— Ну, ну, — сказав я, гладячи лівою рукою її голову та чуючи її липкі, холодні сльози на моїй правій руці, — не плач, ми підемо додому... — і, допомігши їй підвестися, я спитав її про плач, а

вона мовчки вказала мені на студію, і після того я повів її туди, і засвітив там світло (будячи тим декілька осіб, що лежали покотом під стінами, на голій і брудній долівці), і, знайшовши плащ за її допомогою, привалений іншими, на одній із статуй, що закидані одягом стояли посеред студії, допоміг їй вдягнути його на себе і, витерши її лице своєю хустиною, вийшов з нею до великої кімнати, гасячи за собою світло.

Йдучи до дверей, що вели з помешкання, я побачив, що, хоч в спальні Калькройта ще світилося, люди вже почали виходити з неї, збираючися невеликими гуртами, звичайно парами, біля її дверей; а вийшовши з помешкання, йдучи в однім місці темними сходами вниз, я побачив двох, що сиділи на східцях, розмовляючи палко між собою; і, проходячи повз них, я почув довгий і виразний уривок фрази їхньої розмови: «Я зовсім не дивуюся, що після Платона нічого нового не було сказано, бо вистачить одного, може, навіть і найбільшого, розуму, щоб збагнути усю правду, і тому все решта, якби воно не було рафіноване, мусить бути або тривіальним, або повторенням...», та, не звертаючи на це уваги, ще сильніше обнімаючи Ліну за стан, я зійшов сходами вниз і, відкривши двері, вийшов у пусту, холодну вулицю, освітлену лише рідко посадженими деревами вуличних світел.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

Твердий лід незручності від того, як я, йдучи, держав її за стан, поволі став топитися у воді нашої ритмічної ходи, і після якогось часу, вже свідомий вільного хлюпоту спокійних м'язів у моїм тілі, я відчув, що Ліна теж втратила свою попередню штивність і, гнучка під мою руку, ішла скорим, широким кроком побіч мене. Йдучи ще якийсь час мовчки, я став зацікавлено водити зором (не повертаючи голови) довкруги, ковзаючися ним, немов пучком сильного світла, по темних скринях будинків по обох боках вулиці; а вкінці відчувши, що попередня черства, як сухий хліб, мовчанка вже не муляла мене в середині, помітивши на дереві свого розуму овод природного і тому приємного питання повертаючи голову до неї, я спитав тихо: «Де ти живеш?», а вона негайно, таким же натуральним голосом, як мій, відповіла мені: «Тут недалеко», і опісля додала: «Ми йдемо в тому напрямку».

— Ти почуваш себе вже краще? — спитав я, коли вона скінчила, глянувши знову на неї, та під впливом якогось теплого і радісного почуття в грудях (викликаного виглядом її ясного у темній вулиці і делікатного, як каменя, профіля) притиснув її сильніше до себе.

— О, так! — відповіла вона, — Це було глупо з мого боку, та я не могла стриматися...

— Так, я знаю, — перебив я її швидко, — я теж не міг на це дивитися.

— Що за скандал! — нараз сказав я, підносячи голос, відкриваючи у собі поклади нової теми, що вибухала несподівано із мене артезіянським колодязем, — Ти подумай, так упитися!.. І тоді робити такі комедії... Цього я не сподівався від Калькройта!

— А вони всі... — майже крикнула вона собі, немов наслідуючи мене, — вони всі такі, як він!.. Завжди тільки говорять про смерть!.. Спекулюють і сперечаються!

— Так, так! — перервав її я, не можучи стримати себе. — А рівночасно бояться її як! Вони всі такі, як Калькройт: хотіли би вмерти, тільки не мають відваги зробити цей крок... чи навіть признатися в цьому... Це все хворі люди! Ти бачила, — скінчив я, — як вони кинулися на нього?

— Так, — сказала вона і, погоджуючися зі мною, додала: «Я знаю», а тоді заговорила швидко і пристрасно: «Герберт такий самий, тільки він ще більший гіпокрит за них! Він вже навіть не може говорити про смерть!.. Удає, ніби то він справді любить життя... Ніби він нормальна людина...»

— Так, але ж це ясно! — знову перервав її я, стискаючи ще сильніше її стан своєю неспокійною рукою, і після цієї фрази, замість бажаних слів (немов тим часом загубивши їх), вибухаючи голосним сміхом, і тільки тоді, голосом тихим і обережним питаючи: «Чи ти думаєш, що його недавнє затруєння правдиве, чи насправді має інше значення?»

— Алеж безперечно! — відповіла вона майже криком, немов ледве стримуючи себе від радості. — В цьому я не сумніваюся! Він сам казав мені, будши вже хворим, часто жалував, що не з'їв більше тієї шинки.

— Та невже ж? — крикнув я, — Він казав тобі це?.. А мене він запевняв, що я «на цей раз помилився», коли натякав йому про самогубство.

— Ні, — почала Ліна, видно стараючися вияснити мені щось, та я ще раз перервав її слова своїм покvapним голосом; одначе, сказавши: «Ти, слухай!», відчуваючи, що не міг вже вернутися назад, сказав: «Вибач... я хотів тебе спитати... Чи ти думаєш, що між Гербертом і Калькройтом щось було?»

— Що ти маєш на увазі? — спитала вона зацікавлено.

— Нууу, — сказав я, паленіючи, — ти знаєш... Герберт говорив зі мною сьогодні, чи то вчора... і натякав щось про Калькройтові нахили... Що він ненормальний... — Одначе, я думаю, — зачав я знову, — що це власне Герберт такий, і що він був, так би мовити, активним чинником у відношенні між ними, і що він тепер заздрісний, що Калькройт нарешті звільнився від нього.

— Ні, Боже! — крикнула Ліна (і на одну мить я захолов), а після того, несподівано спокійно (так що я немов від сорому закрив знову на хвилю очі) сказала: «Я завжди думала, що відношення між ними було якесь дуже дивне...»

— Бррр! — скривилася вона знову, повертаючи мені тим вигуком добру частину мого попереднього настрою, — яка я рада, що нарешті зірвала із цим всім... Я не хочу мати нічого спільного ні з одним з них, не хочу ні бачити їх, ні чути про них... Ніколи!.. І це стоюється не тільки Калькройта і Герберта, а їх всіх!.. Вони всі однакові, і я не хочу мати нічого спільного із ними!

— Так! — сказав я твердо, та на цей раз тихо, немов стараючися тим підтвердити серйозність моїх слів, — Я теж!.. я вже маю досить цього «філософського» і фізичного багна!.. Я знаю, що я хочу, і буду робити це, і більш нічого!

— Ми будемо разом, добре? — спитав я її радісно, заглядаючи їй у лице, а коли вона відповіла мені таким же самим тоном голосу: «Так, ми будемо разом», чуючи, як своєю лівою рукою вона обняла мене за стан, пересуваючи мою праву руку вище, і обнімаючи її за плечі, я притулився своєю нагнутою додолу щокією до холодного волосся її голови, і так ми ішли швидко порожніми і просторими вулицями міста, хоч щільно обтягнуті обручами наших рук, та вже без попередньої уповільнюючої і втомлюючої незручності.

Так, здається, вже весь час мовчки, ми прийшли до її хати, і коли вона стояла на порозі будинку у відкритих скляних дверях, я спитав її, чи ми могли б побачитися цього дня, і коли вона відповіла мені, що так, умовившись про місце і час зустрічі, дивлячися у її очі, по-дитячому ясні і блискучі у слабім світлі, що як подув вітру, доносилося до нас із вулиці, нараз сам здивований несподіваністю мого пляну, усміхаючися і zarazом задихаючися від приємності, що розходилася по моїм тілі, кажучи їй тихо: «Ну, тоді до побачення ще сьогодні», я взяв спокійно її голову у свої долоні і, нахиливши її до себе, відчуваючи із задоволенням покірну, неначе стебло квітки, гнучкість її шиї, притулив її біле і холодне чоло до своїх уст, і після того, сказавши знову тихо: «Добраніч», чуючи, неначе відзеркалення мого, її ще тихше «Добраніч», я обернувся і повільним кроком відійшов від неї.

Прийшовши додому, я спершу здивувався, коли побачив, що вікно кімнати було відкрите, та, пригадавши, що не закрив його, вдягаючися похапцем цього вечора, та з приємністю чуючи на своїм обличчі свіжі і лоскотливі стрічки холоду, не зачиняючи вікна, я роздягся догола і ляг у ліжку, із тілом, твердим від холоду чи то від внутрішнього спокою, як віск свічки зануреної в зимну воду.

Уже був день, коли я пробудився, і пам'ять попередньої ночі відразу повернулася до мене, немов пробуджена у моїм мозку сильним світлом, що лилося в нього крізь сочки моїх очей, і, не чуючи в тілі найменшої втоми, я вискочив з ліжка та, ставши лицем до вікна посеред хати, розкинувши широко руки, втягнув у груди виром свого відкритого рота густе, як вода, повітря, а тоді, напруживши м'язи та закривши очі, постояв так хвилину, любуючися холодом, що стівав, не проникаючи його, по моїм твердим, як бронза, тілі.

І нараз, не думаючи про те, що робив, я чомусь обернувся і пішов у лазничку, і засвітив там світло, і пустив воду з кранта собі на руки та, набравши повні пригорці її, встромив у неї своє обличчя, немов у купу м'яких і пахучих пелюсток, а потім, глянувши у дзеркало і помітивши у його скляній клітці своє темне лице, шкірячи нараз в усмішці зуби, знову напружив м'язи своїх рук, відчувши тепер аж біль у кулаках від жил, раптом роздутих сильним напливом крові. А тоді, далі продовжуючи це своє імпровізоване поведження, витяг із шафки бритву і став голитися, спершу розробивши та наклавши на лице легкий, як дотик ніжних пальців, шар білої піни.

Задивлений у дзеркало, продовжуючи виконувати нескладні рухи голення, як я пізніше зрозумів, я цілковито втратив відчуття себе і часу (напевно через алкоголь, випитий вночі, діяння якого я досі не помічав, та від якого, як я вкінці відчув, все ще був стерпний мій, на додаток втомлений мозок) і опам'ятався я тільки від червоного кольору, який великими плямами, як я став поволі помічати, лежав на дзеркалі і про який мої очі, вже від довшого часу, продовжували сповіщати мій виключений мозок.

І раптом, пробуджений голосною, як рев сирени, тривогою всередині, я перестав голитися і із все ще піднесеною в руці бритвою, дивлячися в дзеркало, бачив, як кров подертою, червоною плахтою висіла на моїх грудях, течучи із моєї порізаної (як я зрозумів) ший, а тоді, перевівши очі на себе, дивився, як вона повзла повільними і тонкими гадючками по моїм голім, плоским животі і навіть по рівних ногах, падаючи на білу кахлеву долівку лазнички німими червоними гудзиками (щойно тепер відчуваючи на своїм мозку грубу кору сп'яніння).

Тоді швидко відклавши бритву набік і почувши тепле, воднисте коливання у грудях, починаючи тремтіти (від піднесення, а не від холоду) всім тілом, я поклав свої руки на липкі, холодні груди і, розмазавши кров на них, підніс свої криваві долоні до лица, і потер його ними, чуючи, як після якогось часу кров стала засихати на нім (як і на грудях шорстким, немов іржавим панцером) тісною і колючою маскою.

І, не витримавши, з сльозами в очах, я впав на коліна, і все ще з руками на обличчі, застогнав протяжно, а після того став говорити пристрасним і (видно від сліз) носовим голосом слова, які, навіть тоді, мені здавалися дивними, неначе не моїми: «О, Боже, Боже, який ти добрий! Який ти могутній, а я який немічний! Я навіть не можу бути певним про Твоє існування! Одначе Ти е! І Ти вічний! І Ти безсмертний! І що я можу дати Тобі? Хіба цю мою кров...»

— Тому візьми її, о Боже, — продовжував я, піднявши лице вгору і дивлячися на стелю та тримаючи руки вкупі перед своїм лицем, немов тацю, — візьми її від мене, як найбільшу жертву, яку я можу тобі принести!.. як вияв моєї безмірної любови!

Так я говорив довго, доки відчув цілковиту порожнечу у грудях, і, не думаючи про те, що тільки тепер робив, немов нічого не сталося, встав на ноги і підійшов до умивальника, і знову пустив воду з кранта собі на руки і помив себе та витер, перев'язавши шию (з якої, голячися, здер великий кусок шкіри) та докінчивши голитися, вийшов з лазнички. Вдягнувшись, я підшов до вікна і якийсь час стояв при ньому, дивлячися на вулицю та пригадавши нараз, що це був Великий четвер, із мозком, як кругла гора, розколотим вибухом споминів дитячих років про довгі години в церкві, в якій, концертом, неначе велетенська катедра, ріс спів і архітектурна музика органів, так само поспішно, як попереднього вечора до контакту, я кинувся до дверей і вибіг з кімнати, не замикаючи її за собою на ключ.

Легкий і ніжний, як жіноча рука, вітер залоскотав мене по обличчю, і опинившись надворі, я побіг крізь вулиці, набиті рухом і людьми в напрямі церкви (не собору, а невеликої), що, як я пам'ятав, була недалеко будинку, де я жив, і, біжачи, я став помічати тут і там, на рогах вулиць, двоколесні возики, завалені фіолетовими і білими китицями (чи радше в'язками) квітів. Пробігаючи біля одного такого возика, відчувши, що бажання набути квіти було вже цілком виразним у мені, я зупинився і встромив руку в кишеню по гроші та, знайшовши її пустою, пригадав, що лишив їх дома (в інших штанах), і тоді, забуваючи ментально про це, з ще більшим запалом кинувся бігти в напрямі церкви, після короткого часу вже бачачи її, звичайно сіру, а тепер золоту від сонця, кам'яну спицю на голубім тлі неба, сповільняючи свій біг, так що вже нормальним кроком перейшов вулицю і по ясних, сліпучих сходах пішов до дверей.

Та коли я стояв вже на порозі (передо мною була м'яка, приємна темрява, а ззаду до болю яскрава вулиця), я нагло почув, як хтось назвав мене по імені, і, застигши, чуючи, як від переляку почали угинатися підо мною ноги, я поволі і неохоче обернувся і глянув на вулицю; однак, коли я зробив це, я не побачив перед церквою нікого, тільки далі, на другім боці вулиці, декілька людей, що поспішали кудись, дивлячися вперто перед себе; і, усміхнувшись кволо, я знову обернувся, та на все ще слабих ногах вступив у церкву: повну тиші і темряви, і, як грудка цукру у теплій воді, розплився в ній (всередині блимало безліч свічок, немов кліпаючи блискучими очима, і чорні постаті куняли в лавках, шепочучи молитви).

СУЧАСНІСТЬ

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО,
СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

2

ЛЮТИЙ 1961

diasporiana.org.ua

МЮНХЕН

WOLODYMYR LESKIW
491 Belmont Avenue
Winnipeg, Man. R2V 0Z4

СУЧАСНІСТЬ

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО,
СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

Бібліотека Читальні „Просвіти”
Вінніпег, Ман., Канада

Ч.:

„Prosvita” Reading Ass’n, Winnipeg, Man.

3

БЕРЕЗЕНЬ 1961

diasporiana.org.ua

МЮНХЕН

СУЧАСНІСТЬ

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО,
СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

4

КВІТЕНЬ 1961

diasporiana.org.ua

МЮНХЕН

WOŁODYMYR LESKIW
493 Belmont Avenue
W
Man. R2V 0Z4

СУЧАСНІСТЬ

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО,
СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

5

ТРАВЕНЬ 1961

diasporiana.org.ua

МЮНХЕН